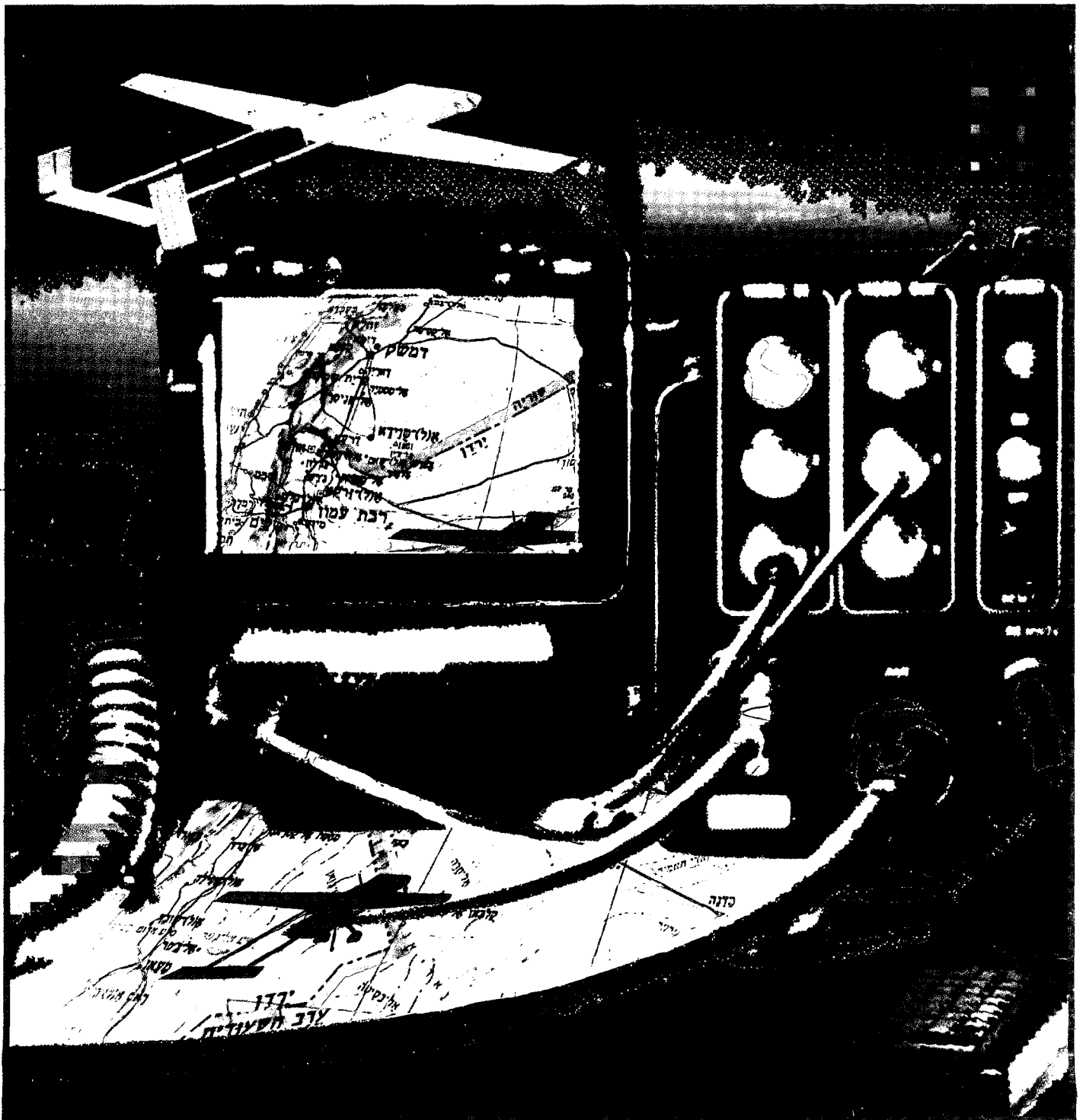

מענער כוחות

340 מרס-אפריל 1995

מערכות

נוסד 1939

340

ניסן, תשנ"ה

מרס-אפריל 1995

ISSN 0464-2147

מפקדת ועורכת ראשית: סא"ל רחל רוז'נסקי

עורך: רס"ן דני אפרתי

שער: רות בית-אור

עימוד: טלי שדמי

בית ההוצאה של
צבא הגנה לישראל

מערכות

זוות המערכת:

צבי עומר

אביטל רנב-שושני

הדברים מתפרסמים על דעת הכותבים בלבד, ואינם
משקפים בהכרח את עמדת צה"ל.

מחיר: 3 ש"ח (כולל מע"מ)

דמי מנוי לשנה: חיילים ועובדי מערכת
הביטחון - 10 ש"ח, אזרחים - 11 ש"ח.

המערכת: רח' אלוף מנדלר 3, הקריה, תל-אביב, ת"ד
7026, מיקוד 61070, טלפון: 03-5694343.
מחלקת המנויים: משרד הביטחון/ההוצאה לאור,
רח' דוד אלעזר 29, הקריה, תל-אביב, טל: 03-6975516.
סדר: בית מערכות.

הודפס באמצעות משרד הביטחון/ההוצאה לאור.
לוחות והדפסה: "הדפוס החדש" בע"מ.

2	בדרך למלחמה תלת-שלבית / ד"ר זאב בונן אילו הן ההתפתחויות הטכנולוגיות העיקריות, שהשתלבו לאחרונה בשדה- הקרב? כיצד ישפיעו ההשלכות של התפתחויות אלה - ושל תהליך השלום - על הדוקטרינות הצבאיות של ישראל ושכנותיה, ועל המאזן האסטרטגי הקונוונציונאלי ביניהן?
11	נשק ההפתעה יעיל לא רק כשהוא טרי / חלק א' / ד"ר אילן עמית האם להפעיל את משאב ההפתעה או ההונאה באירוע הנוכחי, ולהסתכן בכך שהמשאב "יישרף" לקראת אירועים עתידיים - או אולי מוטב לנצור את המשאב ולשלם את מחיר הסיכונים הכרוכים בכך?
20	איך להצדיק הוראה בלתי-סבירה? / שמואל דורנר האם יש להטיל ספק ביכולתם של נהלים "לכסות" כהלכה את שטחי-הפעולה שבעבורם יועדו? מה התשובה לטענה, שלפיה אך מאמץ-שווא הוא לרדוף אחרי שלמות כתיבת נהלים וכללים?
30	התפתחויות בקרב היבשה / לוטננט-ג'נרל פיטר אינג' איך יושפע קרב-היבשה מן הטכנולוגיות החדשות, אשר איפשרו ניידות באוויר ופותחות את הדרך להתקפות ארוכות-טווח על הדרג השני של האויב?
36	האתגר האיסלאמי / סא"ל ד"ר אוריה פורמן האם יש בידי המערב הכלים להביא לביעור הטרור, אשר קשור באיסלאם הפונדמנטאליסטי; האם יש דרך לבדד ביעילות משטרים "מטורפים" עד אשר יפלו - או שמא מרחב התימרון להתמודדות עם התופעה, הינו מוגבל ובעיייתי?
40	אמצעי התקשורת באסטרטגיית הטרור / בועז גנור איזה מקום תופסים אמצעי-התקשורת באסטרטגיית הטרור? האמנם הסיקור התקשורתי מעניק לגיטימציה לטרוריסטים ולפעולותיהם?
44	חידושים בטכנולוגיה הצבאית
48	ממדף הספרים סטיארט כהן על ספרו של אבנר יניב פוליטיקה ואסטרטגיה בישראל
52	ספרא וסייפא קצינים חייבים לקרוא / רס"ן נועם

בדרך למלחמה ח

התפתחויות טכנולוגיות והמאזן האסטרטגי

התפתחויות טכנולוגיות

שורשי התמורות הטכנולוגיות בלוחמה נעוצים במלחמת העולם השנייה. בימי המלחמה ואחריה התרחב ממסד המר"פ במידה רבה, והפך את התחרות בתחום החימוש הטכנולוגי לתכונה החשובה ביותר של מרוץ החימוש בימי המלחמה הקרה. מלחמת יום הכיפורים היא דוגמא טובה לתמורה זו. אז חל המעבר מן הנשק הבלתימונחה אל החימוש המדוייק, בייחוד בים ובאוויר, לרבות הגנה נ"מ קרקעית.

בשני העשורים האחרונים חלו במזרח התיכון התפתחויות חשובות בשדה הקרב; העיקריות שבהן, אשר באו לידי ביטוי מובהק במלחמת המפרץ השנייה, הן: הופעתה של מלחמה קונוונציונאלית מתוחכמת, המונעת עלידי מהפכת המיקרואלקטרוניקה, והופעתה של מלחמה נגד העורף באמצעות טילים. ההתפתחויות הראשוניות בשני תחומים אלה התרחשו כבר לפני מחצית המאה. מהפכת המיקרואלקטרוניקה החלה עם המצאת הטרנזיסטור ב-1948, וטכנולוגיית הטילים – עם הרקטה הגרמנית V-2 וטילים גרמניים אחרים במלחמת העולם השנייה. אלא שהיה צורך בפרק-זמן ממושך כדי שטכנולוגיות אלה יבשילו, ויפצו לתעשיות של מדינות שונות.

עם סיומה של המלחמה הקרה והצימצום הניכר בתקציבי הביטחון במערב ובברית המועצות לשעבר, הואט מאוד מרוץ החימוש הטכנולוגי. מכל-מקום, המאזן האסטרטגי בעשור שלפנינו יושפע רק עלידי מערכות נשק הנמצאות כבר בשימוש ובייצור סדרתי. לפיכך אין צורך לדון בהשלכותיהן של מערכות הנמצאות עדיין בפיתוח, ואשר ייכנסו לשירות מיבצעי רק במאה הבאה.

לוחמה קונוונציונאלית מתוחכמת

המצאת המיקרומעבד, בשנת 1971 – שהובילה לפיתוחה של עוצמת מיחשוב גבוהה וגמישה, הנזקקת לחומרה

ברור שההתפתחויות הטכנולוגיות בחימוש מאז תחילתה של מהפכת המיקרואלקטרוניקה, והפצתה הנרחבת של טכנולוגיית טילים, יצרו סגנון חדש של לוחמה קונוונציונאלית. פחות ברור, מה הן ההשלכות של התפתחויות אלה על הדוקטרינות הצבאיות של ישראל ושל שכנותיה – ועל המאזן האסטרטגי הקונוונציונאלי ביניהן בעשור הנוכחי.

המאזן האסטרטגי הכולל מושפע, כמובן, מסוגיות נוספות. אף-על-פי שסוגיות אלה – כמו התפתחויות מדיניות בעולם והפצתו של נשק להשמדה המונית – הן בעלות חשיבות רבה, לא נדון בהן כאן. לעומת זאת, נבחן תחילה את ההתפתחויות הטכנולוגיות ואת השלכותיהן על לוחמה קונוונציונאלית; אחרי-כן נעיין בהשלכות האפשריות של שינויים אלה על הדוקטרינות האסטרטגיות של ישראל ושל שכנותיה, ולבסוף ננסה לברר מה תהיה השפעתן על דמותו של המאזן האסטרטגי במזרח התיכון.

• המאמר הופיע בספר המאזן הצבאי במזרח התיכון, 1993-94, בהוצאת המרכז למחקרים אסטרטגיים ע"ש יפה שלייד אוניברסיטת תל-אביב.

ולת־שלבית

רטיג' במזרח־התיכון*

ד"ר זאב בון

בצורה חמורה, בתכליתיות של עוצמת־האש המדוייקת. אבל יש מגבלות גם להפעלתה של עוצמת־אש מדוייקת. ראשית, יכולת זו מוגבלת למדי בשטחים סגורים (שטחים בנויים, הרריים ומיוערים) ובמזג־אוויר גרוע; ושנית, קשה לרכוש מטרות מוסתרות וניידות הנחשפות לפרקי־זמן קצרים בלבד.

מלחמת מודיעין־השדה ממלאת תפקיד מכריע בלוחמה קונוונציונאלית מתוחכמת. כדי לנצח בקרב, יש הכרח לנצח בשני קטביו של הקרב המודיעיני: ברכישה ובמניעה. נוסף על כך, חיוני להשיג מידע עדכני על מיקום כוחותינו. הנחתת אש מדוייקת מותנית בימינו, במידה רבה, בהתקדמותו של הגל השני של העוצמה האווירית; כלומר, צריך עוצמה חדשה ומתוחכמת באוויר. הגל הראשון והממושך של העוצמה הזאת – שאופיין במטוסים ההולכים ומשתכללים ללא הרף, אשר צויידו באויניקה פשוטה יחסית ושיגרו חימוש "טיפש" – התחיל במלחמת־העולם הראשונה, הגיע לשיאו במלחמת־העולם השנייה ובמלחמת ששת־הימים, ולבסוף דעך מול גל טילי הקרקע־אוויר במלחמת יום־הכיפורים. בעשרים השנים האחרונות היינו עדים להופעתה של עוצמה חדשה ומתוחכמת באוויר; היא מסוגלת לבצע את משימותיה מן האוויר אל הקרקע, חרף ההגנה האווירית. ביצוע המשימות מחייב שיתוף־פעולה בין מטוסים מסוגים שונים: מטוסי ליווי, מטוסי לוחמה אלקטרונית, צידי סוללות נ"מ, מטוסי מודיעין, ובמקרים מסויימים – תידלוק אווירי. אבל הישגי עוצמת האוויר המתוחכמת החדשה מותנים, בעיקרם, בציד בעל טכנולוגיה מתקדמת: טילים, מערכות תצפית וסיוור, מערכות ניווט והרכשה, מערכות לוחמה אלקטרונית, וכדומה – ולא־דווקא בביצועים משופרים של כלי־הטיס, כשלעצמם.

יכולתה של העוצמה החדשה והמתוחכמת באוויר הופגנה לראשונה, בקנה־מידה מוגבל, במלחמת־לבנון (ב־1982). חיל־האוויר הישראלי השמיד כמעט את כל סוללות הטילים נ"מ בעמק הבקאע, בלי לאבד שום מטוס תוקף. במלחמת־המפרץ השנייה היינו עדים להפגנה

יותר ויותר ממוזערת – היתה האירוע המרכזי במהפכת המיקרואלקטרוניקה. מהפכה זו הובילה גם לפיתוחם של חישני יום ולילה רגישים, הפועלים בגלים באורכים שונים. חישנים מסויימים מסוגלים לספק תצלומים, של קרקע ושל מטרות, המאופיינים בחדות גבוהה. שילוב ההתפתחויות האלה הרחיב את הכיסוי של חישנים ושל מערכות ההנחה; עושים בהן שימוש כדי לאכן ולרכוש ולפגוע לא רק במטרות בים ובאוויר, אלא גם ברוב המטרות הקרקעיות. ניתן לעצב (למשל) את תצורתו של נשק מונחה, ואת מסלולו – כדי להשיג סיכוי גבוה יותר לפגיעה מדוייקת במטח העליון, הפגיע יותר, של רכב משוריין. ברוב המקרים, פגיעה כזאת תשמיד את ה"רק"ם או תוציא אותו מכלל פעולה לזמן ממושך.

שיפורים ניכרים שנעשו במודיעין הקרבי (מודיעין מבצעי, מודיעין טאקטי ומודיעין מטרות) משלימים את תכונותיו של החימוש המדוייק. שיפורים אלה הושגו בעקבות התקנת חישנים מתקדמים על־גבי משטחי־נשיאה שונים, החל מלוויינים ועד מזל"טים. תכונותיהם של משטחי־נשיאה אלה – לשהות באוויר זמן רב, תוך כדי קיום קשר רצוף עם הבסיס שלהם – מאפשרות מודיעין מטרות חזותי, ויכולת הרכשת מטרות קרקעיות בזמן־אמת במשך 24 שעות ביממה.

תכליתיותם של אמצעי־הנגד, המכוונים כלפי כלי־נשק וכלפי אמצעי מודיעין, מוגבלת למדי; זאת משום שבשדה־הקרב מצוי מיגוון גדול של מערכות, חישנים, שיטות ניווט וערוצי תקשורת שונים. קשה מאוד אפוא להגיע ליכולת בר־זמנית נרחבת נגד איומים רבים.

ניצול יעיל של אפשרויות אלה בשדה־הקרב מחייב לגבש דוקטרינות מתאימות וליישם מערכות הולמות לפיקוד ולשליטה בעוצמת־האש המדוייקת. טכנולוגיית המיחשוב הישנה, שהתבססה על מחשבים מרכזיים גדולים (mainframe), הכתיבה פיקוד ושליטה מרכזיים. כיום, נוכח ריבוי המחשבים־האישיים, אפשר לבחור בפילוסופיות פיקוד ושליטה שונות: למן הריכוזיות מאוד ועד המבוזרות מאוד. בחירה לא־מוצלחת עלולה לפגוע,

מוצלחת ביותר, ובקנה-מידה נרחב, של יכולתה של העוצמה המתוחכמת והחדשה באוויר – אם כי יש להודות שתוצאותיה של מלחמה זו הושגו נגד אויב נחות בטיבו.

בעשור הנוכחי, העוצמה החדשה והמתוחכמת באוויר תמלא את התפקיד המרכזי; היא תעשה זאת על-ידי הנחתת עוצמת-אש מדוייקת, שתזכה לסיוע גובר והולך באש מדוייקת מן הקרקע. השיפור בעוצמת-האש מחולל שינוי במעמדה של האש, יחסית לתנועה. שינוי זה שם קץ למעמדה הבכיר של התנועה, אשר היתה הגורם היחיד שיש ביכולתו להשיג תוצאות מכריעות בשדה-הקרב. עוצמת-אש קצרת-טווח נזקקה בעבר לתנועה, כדי להביא אותה לעמדות שולטות הדרושות לשיבוש כוחות האויב ולהשמדתם. זמינותה של עוצמת-אש עקיפה וארוכת-טווח בימינו מאפשרת לתמרן בעזרת אש; כלומר: להשמיד את עמדות האויב ואת השריון שלו, בלי לנוע. האש הפכה אפוא לגורם המרכזי בתחום השגת ניצחון בקרב. לתנועה נכוננו עדיין תפקידים חשובים ביותר בהשלמת התהליך ובסיום המלחמה, אבל היא חדלה להוביל בראש.

עוצמת-אש מדוייקת אין פירושה, בהכרח, הענקת יתרון למגן. היתרונות, הצומחים מתוך לוחמה קונוונציונאלית מתוחכמת, יפלו בחלקו של הצד אשר ינצל אותה בתכליתיות – בין שהוא מגן ובין שהוא תוקף. כל היתרונות המוכרים היטב של המתקפה נשארים בעינם, גם אחרי פיתוחו של חימוש מדוייק.

חשיבותם של מהלכי הפתיחה, ושל והיתרונות שהם מעניקים לצד התוקף, חזרו והופגנו במלחמת-המפרץ השנייה – והפעם במלחמה שמאופיינת בטכנולוגיה מתקדמת. בהתקפה שפתחה את המלחמה, שמונה מסוקי "אפאצ'ו" השמידו שתי תחנות מל"ם להתראה מוקדמת במערבה של עיראק בעזרת 27 טילי "הלפיר" – ופתחו בכך, בעבור מטוסים אחרים, מסדרון גישה רחב לעבר בגדאד. ואמנם, קל הרבה יותר להפתיע ולבצע מהלך פתיחה מכריע באמצעות כוח קטן המצוייד בחימוש מדוייק.

הגנה ניחת – המבוססת על ביצורים מוכנים-מראש, אשר קל לאתרם ולרכשם – תלך ותאבד מייעילותה. יש צורך בהסתר מרבי; ולפיכך, שטחים סגורים – שבהם ממלא החי"ר תפקיד מרכזי – עשויים להיחפז למעוזי ההגנה. יש לשים לב לעובדה שהעיור הגובר והולך במזרח-התיכון יצר בשנים האחרונות שטחים סגורים מלאכותיים רבים יותר מסביב לישראל. שטחים אלה כוללים את העיור הזוחל על חופו הצפוני של חצי-האי סיני, את ריכוזי השכונות מסביב לעמאן ולדמשק, ואת העיור בחוף לבנון.

גם בהתקפה, יהיה צורך בהסתרה מרבית בתנועה ובעמדות האש. התוקף יצטרך לשפר את כושר השרידות של משטח-ינשיאה קרקעיים; זה יעשה על-ידי הסתר ועל-ידי מיגוון של אמצעי-נגד, כמו צוללות בים – ולאור דווקא באמצעות תוספת שריון.

בהתחשב בעלויות הכוללות, יש להניח שכוחות

מזויינים, המנהלים לוחמה קונוונציונאלית מתוחכמת, לא יהיו יקרים יותר – בטווח הארוך – מאשר מלחמה הנשענת על כלי-נשק סטאטיסטיים. הסיבות לכך: הצימצום הניכר במספר הגיחות לכל מטרה שתושמד, השחיקה של משטח-הינשיאה, ובסופר-של-דבר גם במספרם של משטח-הינשיאה. טבלה מס' 1, המבוססת על מקורות אמינים ושמרניים, ממחישה את המצב.

עם זאת, אפשר שתקופת-המעבר תהיה יקרה יותר; זה יקרה אם ייווצר צורך לשמור על היכולת הישנה בתקופת ההתעצמות בכוחות החדשים. מצד שני, גם למעבר חלקי לעוצמת-אש מדוייקת תהיינה השלכות משמעותיות ביותר על שדה-הקרב. ואכן, אין צורך – ואף אין מקום להמלצה – על מעבר מוחלט ומושלם.

טבלה מס' 1 יעילות יחסית של חימוש מדוייק

חימוש לא-מונחה	חימוש מדוייק	
0.25	0.75	מטרות מושמדות לכל גיחה
4,000	1,333	1,000 מטרות
1%	0.3%	שחיקת מטוסים לכל גיחה
40	4	אובדן מטוסים לכל 1,000 מטרות שיושמדו
3	3	מספר גיחות ליום
1,333	444	מספר המטוסים הנדרשים להשמדת 1,000 מטרות ביום

מלחמה נגד העורף

בפרק זה נעסוק במלחמה נגד העורף, באמצעות טילים באליסטיים החמושים בראשי-חץ קונוונציונאליים. סוגיית ההשלכות של נשק להשמדה המונית על המאזן האסטרטגי, שיש לה חשיבות עצומה, לא תידון בפרק זה. כמרכך לא תידון הסוגיה של טילי שיוט ארוכי-טווח, מפני שאין להניח כי הם יסופקו למדינות האיזור בעשור הקרוב.

מדינות רבות מפתחות ומייצרות כיום טילים באליסטיים, חרף הנסיגות של "המטטר לפיקוח על טכנולוגיית טילים" (MTCR) למנוע את הפצתם. יכולתם של טילים באליסטיים אינה כוללת רק התקפה על ערים; הדיוק הגובר והולך של הטילים מאפשר לתקוף גם מטרות צבאיות ואסטרטגיות קטנות יחסית, ולהשתמש בראשי-חץ קונוונציונאליים. למלחמה נגד העורף יש אפוא שני פנים: התקפה על מטרות צבאיות, כולל מיתקני-שתית אסטרטגיים, ומלחמת-טרור נגד אוכלוסייה אזרחית.

השלכות על הדוקטרינות האסטרטגיות של ישראל

מבחינתה של ישראל, לוחמה קונוונציונאלית מתוחכמת היא מהלך טבעי. זהו המשך של מגמות העבר, המדגישות איכות ותייחוס. בשנים האחרונות קודשה המגמה הזאת בסיסמא של מעבר ל"צבא קטן וחכם", שהושג עד כה בחלקו. אסטרטגיה זו נתמכת על-ידי ממסד מל"פ צבאי גדול ממדרגה ראשונה. ממסד זה הוא המוביל כיום בעולם בתחום המזל"טים, למשל, הממלאים תפקיד מרכזי במודיעין השדה.

הדוקטרינות האסטרטגיות הנוכחיות חייבות להביא בחשבון גם את ההשלכות האפשריות של תקיפת העורף הישראלי, הן על מטרות צבאיות והן על מרכזי אוכלוסייה. יש להניח שהתקפות אלה יכוונו לשיבוש גיוס המילואים ויפגעו בתכליתיותו של חיל-האוויר הישראלי, המרוכז כיום בשדות-תעופה מעטים. שרידותו של חיל-האוויר תשתפר אפוא אם יינקטו כמה גישות שיקדמו הגנה פעילה וסבילה כאחת. מכל-מקום, כמות חומרי-הנפץ שניתן לשגרם באמצעות טילים אינה גדולה; לפיכך, יש להניח שההשלכות על חיל-האוויר הישראלי לא יהיו משמעותיות. עם זאת, התקפות על מרכזי אוכלוסייה עלולות לגרום למאות נפגעים ולנוק כבד לרכוש. השאלה, אם התקפות כאלה ישבשו את גיוס מערך המילואים או לא, עדיין טעונה עיון. בכל-מקרה, יש לוודא שהצלחת הצבא בחזית לא תהיה מותנית כל-כך בהצטרפותם המהירה של המילואים.

אפשר שההשלכה העיקרית של פיתוח עוצמת-האש המדוייקת תהיה המעבר ממלחמה דר-שלבית למלחמה תלת-שלבית. הדוקטרינה הישנה כללה שני שלבים בתרחיש התקפת הפתע הגרוע ביותר: שלב בלימה מול התקפת-פתע – והתקפת-נגד, תוך העברת המלחמה לשטח האוייב מייד לאחר סיומו המהיר של גיוס מערך המילואים. במקביל יפעל חיל-האוויר להשגת עליונות באוויר וחופש להגשת סיוע אווירי לקרב היבשה. עם

אפשר אמנם להשיג מטרות דומות בעזרת מטוסים – אבל לטילים הללו יש יתרון, נוכח העובדה שההגנה נגדם נמצאת עדיין בחיתוליה. טילים באליסטיים מתאימים מאוד להתקפות-פתע בתחילת מלחמה. בשלב מאוחר יותר, אפשר לשבש את החיים בעורף ולפגוע ביעילות הצבאית על-ידי התקפות שיונחתו לאחר התראה קצרה ביותר – וניתן לעשות זאת אפילו באמצעות טילים מעטים שישוגרו בהפסקות קצרות יחסית (אולי שעה), בשעות היום. הגנה סבילה בנוסח מלחמת-העולם השנייה – המבוססת על התראה מוקדמת ממושכת, והפסקות ממושכות בין התקפות מן האוויר – חלפה מן העולם. אשר להגנה פעילה: התקפת מטוסים על משגרי-טילים ניידים ומוסווים היא עניין קשה, כפי שהתברר במלחמת-המפרץ השנייה. יש הכרח להצטייד ביכולת רצופה לרכישת מטרות ולהעסקתן בטווח ארוך, בזמן-אמת, ובמקום שממנו מתכוונים לפעול (on-station). יידרשו עוד שנים רבות כדי להגיע ליכולת מעין זו, ברמה משביעה-רצון – אבל שיעור ההצלחה נגד משגרים ניידים, הנחשפים לפרקי-זמן קצרים בלבד, יהיה מוגבל גם אז.

מערכות טילים נגד טילים באליסטיים (ABM) לא יהיו מיבצעות אלא בתחילת המאה הבאה. תכליתיותן של מערכות הדור-הראשון האלה תהיה מוגבלת, בהכרח. יש להניח שהתכליתיות של הדורות הבאים תשתפר – אבל אין לצפות למערך הגנה אטום לחלוטין, כפי שקיווה נשיא ארצות-הברית רייגן להקים בימיה הראשונים של "מלחמת הכוכבים" (SDI).

אנו שבים אפוא לסוגיית ההרתעה. הרתעה לא קונוונציונאלית נגד התקפה קונוונציונאלית אינה הרתעה אמינה. כדי להיות אמין, על התגמול לעלות בקנה-אחד עם רמת האיום: גדול דיו, אך לא בקנה-מידה שונה לחלוטין. בהמשך, נעסוק בפירוט באפשרויות ההרתעה הקונוונציונאלית נגד התקפות בראשי-חץ קונוונציונאליים. המסקנה היא, שזוהי הרתעה בעייתית וקשה לסמוך עליה. לפיכך, על ישראל ומדינות ערב להניח שהרתעה נגד התקפה בראשי-חץ קונוונציונאליים עלולה להיכשל.

מסוק דופין בדרך לנחיתה

זאת, העיתוי של התקפת-הנגד לא היה מותנה בהתקדמות המערכה באוויר.

ייתכן שדוקטרינה ישנה זו אינה תופסת עוד מול אויב מוכן היטב. הבקעת מערכי האויב והשגת ניצחון היו כרוכים באבדות רבות, במקרה הטוב. במקרה הגרוע, ייתכן שההתקפה תיכשל – ותידרדר למלחמת-התשה קרקעית ממושכת. הצלחתם של האמריקאים במלחמת-המפרץ השנייה, בתחום שחיקת כוחות היבשה העיראקיים ובהשמדתם מן האוויר – שהובילה למערכה קלה מאוד ביבשה ולאבדות מועטות ביותר – מעלה את האפשרות, לשנות את הדוקטרינה של ישראל ולהנהיג שלב-ביניים דומה. המלחמה תהפוך אפוא למלחמה תלת-שלבית.

- ראשית: שלב בלימה ממושך יותר, שיסתייע במסוקים ובמטוסים. חיל-האוויר יפעל, במקביל, להשגת עליונות באוויר ושמיים נקיים מעל שדה-הקרב.
- אחר-כך: השמדת כוחות היבשה של האויב באש מדויקת מן האוויר ומן הקרקע, והחלשת יכולתו במידה ניכרת. המטרות בעדיפות ראשונה יהיו כוחות האויב התוקפים, תוך כדי תנועתם. אחר-כך יועסקו משגרי טילים באליסטיים ועמדות מבוזרות של האויב.

- ולבסוף: התקפת-נגד, שתעביר את המלחמה לשטח האויב בתנאים נוחים הרבה יותר.

על-פי גישה זו, המלחמה תהיה ממושכת יותר – ואולי גם יקרה יותר – אך אין ספק, שמספר האבדות בחזית יהיה נמוך יותר. כדי להפעיל דוקטרינה זו הלכה-למעשה, יש לתת את הדעת לשלוש סוגיות: צה"ל חייב להתכונן לשלב בלימה ממושך יותר, שלא יהיה כה מותנה בגיוס מהיר של המילואים; יהיה עליו להשמיד את חילות-המשלוח ולעכב את בואם, בעוד ישראל פועלת במישור המדיני למניעת החלטה על הפסקת-אש בשלב ההתשה האווירית; על ישראל להיות מוכנה לספוג אבדות גדולות יותר בעורף, שיהיה חשוף להתקפות במשך זמן ממושך יותר.

למעשה, ההתמודדות עם חילות-משלוח בתנועה נעשתה קלה יותר בטכנולוגיה המודרנית. גם כאן, המאבק המודיעיני תופס מקום מרכזי. הניסיון מלמד כי הלחצים המדיניים החיצוניים להפסקת המלחמה הולכים ומתגברים רק כאשר כוחות-יבשה ישראלים מעמיקים לחדור לשטח ערבי; כך היה בכל המלחמות בין ישראל לערבים. מצד שני, ניתן לטעון שבמצב הבינלאומי הנוכחי – אחרי סיומה של המלחמה-הקרה – הלחצים להפסיק את המלחמה יתעוררו מוקדם יותר, כבר בשלב ההתשה האווירית, והם עלולים לשבש את שלב התקפת-הנגד או אפילו למנוע אותו כליל. אם תתמש טענה זו, תסתיים המלחמה בהתשה-אווירית בלבד.

ייתכן שמהלומה מקדימה נגד התקפת טילים באליסטיים תחזור ותקבל חשיבות בישראל מוקטנת, אחרי שיושג שלום. במסגרת הסדרי הביטחון, שייקבעו בהסכמי השלום – הסדרים, אשר יקשו על התקפת-פתע יבשתית – ייתכן שהתקפת-פתע בטיילים, על שדות-

התעופה ועל מטרות נוספות בישראל, תהיה מהלך הפתיחה שיעדיפו מדינות ערב. נוכח אפשרות כזאת, מהלומה מקדימה הופכת להיות צעד מתבקש מנקודת-ראות צבאית – ובעזרת העוצמה החדשה והמתוחכמת באוויר, גם יהיה קל יותר להנחית אותה. הקשיים המדיניים המלווים מהלך כזה ידועים היטב – אולם במצבים של מתיחות גבוהה וחשש מפני התקפת-פתע בטיילים, איראפשר להוציא מכלל חשבון מהלומה מקדימה מצד ישראל.

בהתחשב במצבה של ההגנה הפעילה בעשור הבא ובאפשרות שההרתעה עלולה להיכשל, על ישראל להתמודד עם המציאות של עורף פגיע – ולנצח במלחמה בחזית כדי לשים קץ להתקפות על העורף. אשר להגנה הסבילה, יש לישראל כמה אפשרויות: הראשונה היא לשבת במקלטים או בחדרים מוגנים במהלך רובו של האיום מצד טילים באליסטיים, אבל אפשרות זו עלולה לשתק כמעט לגמרי את החיים בעורף; אפשרות שנייה היא לנסות ולתפקד בצורה נורמאלית, חרף הסיכון של אבדות גדולות יותר; אפשרות שלישית היא לפנות מן האזורים העירוניים את רוב האוכלוסייה האזרחית שאינה מסייעת למאמץ המלחמה – תוך ידיעה שאפשרות זו, אם תיתכן בכלל, תגרום גם לנזקים כלכליים כבדים.

אף אחת מאפשרויות אלה, אין בכוחה למנוע נזק לבנייני מגורים ותעשייה. לפיכך, יש לשקול את דרכי הגנת העורף על-פי כמה תבחינים – אשר אפשר שהם סותרים זה את זה. איזו אפשרות – או שילוב של אפשרויות – תביא לצימצום מספר הנפגעים והנזקים בעורף? איזו אפשרות – או שילוב של אפשרויות – תיטיב לסייע למלחמה בחזית, הן פיזית והן מוראלית? כבר צויין לעיל, שהמעבר למלחמה תלת-שלבית עלול ליצור דילמה מכאיבה: קורבנות מעטים יותר בחזית, לעומת אבדות ונזקים גדולים יותר בעורף. סוגיה מוסרית ומדינית זו כמעט לא עלתה לדיון ציבורי, חרף הלקחים של מלחמת-המפרץ השנייה. עתה, נוכח שיפור הסיכויים לשלום, מעדיפים רוב הישראלים לשכוח את האיום על העורף.

השלכות על הדוקטרינות האסטרטגיות של מדינות ערב

נוכח עליונותו של חיל-האוויר הישראלי הצטיידה מצרים בסוללות טילי קרקע-אוויר מברית-המועצות, זמן רב לפני מלחמת יום-הכיפורים, וכן רכשה ממנה טילי "סקאד" זמן קצר לפני המלחמה. הנשיא סאדאת כתב בזיכרונותיו, שהרכש נועד להרתיע התקפות מן האוויר על עריה של מצרים.

מאז, מדינות ערביות רבות העניקו עדיפות לרכישת טילים באליסטיים מהסוגים השונים והשגת ידע לייצורם. יש להניח שיכולתם של העיראקים, הרדומה כעת, תשוקם אחרי הסרת החרם שהטיל הא"ם. סוריה ניצלה סכום של שני מיליארד דולרים, שקיבלה מערב-הסעודית אחרי

הסכמי השלום והן אחריהם, תרומתה האפשרית של תקיפת טילים על העורף עלולה לפתות את מדינות ערב לנצל את הטילים למתקפת-פתע בתחילת המלחמה. הטילים העומדים לרשותן, מבחינת סוגים וכמויות, מאפשרים התקפה משולבת על מטרות צבאיות ועל מרכזי אוכלוסייה. התקפה כזאת (כפי שהוזכר לעיל) מיועדת לפגוע בכושרו של חיל-האוויר הישראלי ולשבש את גיוס מערך המילואים.

בעיית ההרתעה הקונונציונאלית

משקיפים מסויימים סבורים כי תקיפת-פתע בטיילים אינה אפשרות מעשית, בגלל כושר ההרתעה של ישראל. לאחר שכבר צויין כי הרתעה לא-קונונציונאלית נגד התקפה בראשי-חץ קונונציונאליים אינה הרתעה אמינה, לא נותר אלא לבחון הרתעה קונונציונאלית מצד ישראל. תנאי מוקדם להרתעה מסוג זה הוא יתרון ניכר ביכולת השיגור, שיבטיח עונש כבד. חיל-האוויר הישראלי מסוגל לבצע פעולת-תגמול מכאיבה, אך כושר ההרתעה של ישראל מוטל עדיין בספק. במבצע "דין-וחשבון" (יולי 1993) גורשו כ-250 אלף אזרחים לבנונים מבתיהם, כתוצאה מתקיפות מן האוויר והרעשות ארטילריה כבדות שערכה ישראל, בטרם נפסקו התקפות הטילים האקראיות על צפונה של המדינה. כושר התגמול המכריע של ישראל היה ידוע היטב מראש – אבל, מסיבות שונות, לא היה בו די להרתיע את אנשי החיזבאללה בלבנון. במלחמה מקיפה, עלולה ההרתעה להיכשל – אם התוקף יהיה משוכנע שההתקפות על עורפה של ישראל ישרתו את מטרותיו, ואם יהיה מוכן לספוג את העונש הכבד שיבוא (ככל הנראה) בעקבות התקפותיו.

האם שני הצדדים נרתעים מהתקפות טרור על מרכזי אוכלוסייה? הרתעה היא מצב מחשבתי של מקבלי-ההחלטות. אם ננסה להסיק מהחלטות וממעשים בעבר,

מלחמת-המפרץ השנייה, לרכישת נשק קונונציונאלי וטיילים באליסטיים.

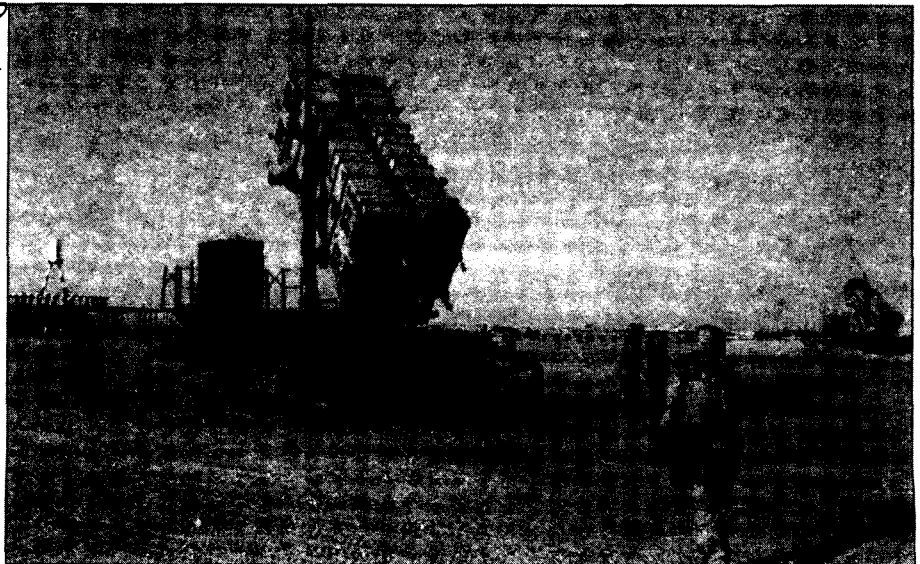
מדינות ערב התרשמו מאוד מהעוצמה האווירית החדשה, שהופגנה במלחמת-המפרץ השנייה – אולם הן יתקשו לעבור למלחמה מסוג זה, נוכח עליונותו הנמשכת של חיל-האוויר הישראלי ומורכבותה של הלוחמה הקונונציונאלית המתוחכמת. יש להניח שלא יהיה ביכולתן להתמודד עם יכולתה של ישראל בתחומים אלה, לפחות בעשור הנוכחי. הדוקטרינה שלהן תמשיך להתבסס על חימוש המשיגור מן הקרקע, הן להגנה נ"מ משופרת והן נגד מטרות קרקעיות. ירי על מטרות קרקעיות מקיף מיגוון רחב: החל מטיילים באליסטיים, המכוונים אל העורף – ועד נשק נ"ט מדוייק קצר-טווח, כולל טילים ופצצות-מרגמה מתבייתות. היכולת נ"ט כוללת גם מאות מסוקי-תיקיפה.

דוקטרינת ההגנה הערבית עשויה להשתנות, בהדרגה: מקווי-ההגנה הנייחים הנוכחיים, בסגנון הסובייטי – לדוקטרינה המבוססת על חיל-מעולה, מוסתר, המתפרס במהירות בסיוע של עוצמת-אש ניידת ומוסותרת. דוגמה לגישה זו נראתה במלחמת-לבנון (1982), כאשר כוחות קומאנדו סוריים עצרו את השריון הישראלי שניסה לנתק את כביש ביירות-דמשק. הגנה זו תישען, ככל האפשר, על שטחים סגורים.

מטרת האיום של הטילים הבאליסטיים על האזורים העירוניים של ישראל היא להרתיע את ישראל, גם מפני תקיפות אוויריות על ערים ערביות ועל מטרות-תשתית חיוניות וגם מפני התקדמות לעומק השטח הערבי. אחרי חתימת הסכמי שלום והנהגת הסדרי ביטחון, יש להניח שמדינות ערב לא יוכלו להנחית התקפת-פתע בנוסח 1973. במובנים מסויימים, המצב יחזור להיות כמו ב-1967; אז התחילו מעשי-האיבה בביטולם של הסדרי הביטחון שהונהגו אחרי מבצע-קדש (1956), וישראל זכתה בזמן למכביר לגיוס המילואים. בשני המקרים, הן לפני

סוללת פטריוט אמריקאית

– מלחמת המפרץ

את הסיכון והיהו מוכנים לספוג את העונש. אפשר שמהלך פתיחה כזה יהיה קוסם עוד יותר לפתיחת מתקפת-פתע אחרי השגת שלום, כאשר הסדרי הביטחון מופעלים בשטח.

מרוץ החימוש במזרח-התיכון

ההשלכות של ההתפתחויות הטכנולוגיות בחימוש על המאזן האסטרטגי, באות לידי ביטוי במרוץ-החימוש המתנהל כיום; במירוץ זה ניסו שני הצדדים, מאז ומתמיד, להצטייד במשטחי-הנשיאה ובמערכות החימוש הטובים ביותר שבמצא. בתחום זה יש לישראל יתרון – מפני שיש לה בסיס תעשייתי צבאי גדול ומתקדם, המפתח ומייצר מערכות נשק מקומיות מתוחכמות. יכולת זו משפרת את עליונותה של ישראל בלוחמה קונוונציונאלית מתוחכמת.

הדינאמיקה והמגבלות של מרוץ-החימוש מכתיבות את קצב קליטתן של טכנולוגיות חדשות בכוחות המזוינים. דינאמיקות אלה כרוכות הן בדינאמיקה של צד ההיצע ושל צד הביקוש, והן ביחסי-הגומלין ביניהן.

הדינאמיקה של צד הביקוש מונעת על-ידי הסכסוך הישראלי-ערבי, והיא סובלת לעתים מאילוצים כלכליים ודמוגרפיים. ייתכן שתהיה ירידה ניכרת בביקוש אחרי עשיית שלום בין ישראל לשכנותיה. ראוי לציין שלא כך אירע אחרי חתימת הסכם השלום בין ישראל למצרים; שני הצדדים המשיכו להתחמש, בסיוע אמריקני נדיב.

ואכן, יידרשו שנים רבות כדי להפיג את החששות ואת החשדות בשני הצדדים. בינתיים, יש להניח שההסכמים לפיקוח על החימוש יתמקדו באמצעים בוני-אמון ובהסדרי ביטחון – ולא-רדזוקא בצמיצום כוחות. סביר אפוא להניח שישתרר שלום מזויין, אשר ישען על מרוץ-חימוש הולך ונמשך. כל אחד מהיריבים במרוץ זה ישים דגש על הצטיידות, התואמת את הדוקטרינות האסטרטגיות שלו ואת יכולתם של כוחותיו המזוינים להטמיע דוקטרינות וציוד חדשים. כפי שכבר צויין לעיל, מדינות ערב לא יוכלו להשתית את כוחותיהן על העוצמה החדשה באוויר – לפחות בעשור הנוכחי. הן ימשיכו להישען יותר על עוצמת-אש קרקעית.

בשני הצדדים אין מגבלות על זמינותו של כוח-אדם משכיל, הדרוש להפעלת מערכות נשק מתוחכמות. האוכלוסייה המתאימה בישראל גדלה מאוד בשנים האחרונות, גם עקב העלייה הגדולה מברית-המועצות לשעבר. במדינות ערב, מספר בוגרי האוניברסיטאות בהנדסה ובמדעי-הטבע גדל מאוד בעשרים השנים האחרונות. אין אפוא שום מגבלה דמוגרפית על המשך מרוץ-החימוש הטכנולוגי.

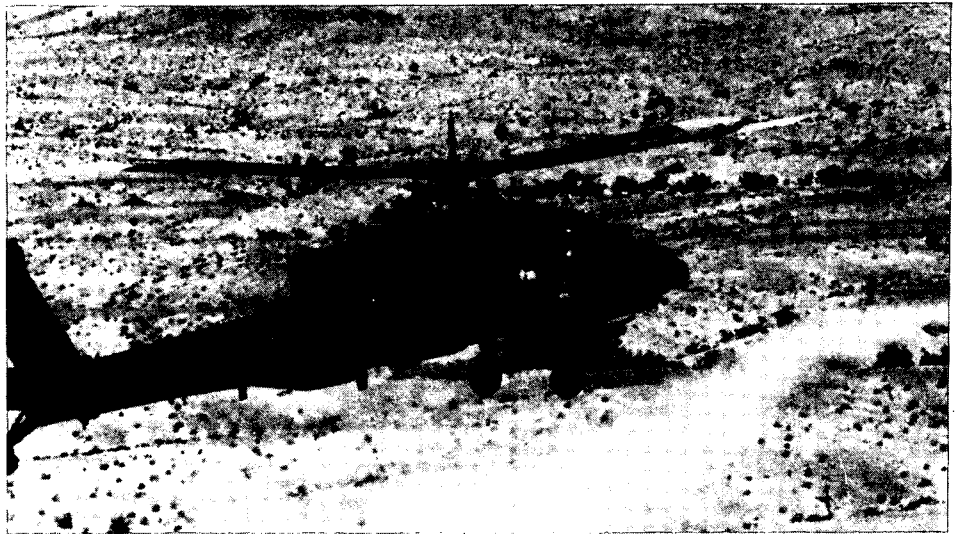
ללא סיוע צבאי מבחוץ, ההשלכות של המשך מרוץ-החימוש עלולות להיות חמורות מבחינת המגבלות הכלכליות של ישראל. אמנם, בהתחשב בעלות הכוללת, יש להניח (כפי שהוזכר לעיל) שכוחות הנשענים על לוחמה קונוונציונאלית מתוחכמת לא יהיו יקרים יותר

נגלה כי מקבלי-ההחלטות המדיניות בישראל שמו דגש רב על מניעת אבדות בעורף. במבצע-קדש ביקש ראש-הממשלה דאז, בן-גוריון – וקיבל – מטרייה אווירית צרפתית, כתנאי מוקדם לפתיחת ההתקפה על-ידי ישראל. חוקי התיכנון והבנייה בישראל מחייבים – מאז שנות החמישים – להקים מקלט בכל בניין חדש; אחרי מלחמת-המפרץ השנייה, הוטלה חובה (על כל הבונה בניין חדש) להקים חדר מוגן אשר קל להגיע אליו. כתוצאה מחוקים אלה, הושקעו מיליארדי דולרים במיקלוט – אף-על-פי שכל הניתוחים מראים כי האיום הממשי הקטן מעולם לא הצדיק הוצאה גדולה כל-כך.

יתר-על-כן, ההוצאות האדירות שהוציאה ישראל – והדרישות של ההגנה הסבילה מרחיקת-הלכת – אינן משפרות את כושר ההרתעה שלה. אחרי מלחמת ששת-הימים נרכשו מסכות-גז עבור כל האוכלוסייה. במלחמת יום-הכיפורים נמנעה ישראל מתקיפות על מטרות אסטרטגיות במצרים, מכיוון שהורתעה על-ידי טילי ה"סקאד" אשר מצרים רכשה מברית-המועצות זמן קצר קודם-לכן. כעבור זמן, לפני מלחמת-המפרץ השנייה, חולקו מסכות-הגז לכל האוכלוסייה. במהלך מלחמה זו קיבלה האוכלוסייה הוראה לא לרדת למיקלטים רגילים – אלא להישאר בחדרים אטומים מאולתרים, שנאטמו נגד התקפה כימית. כל הצעדים הללו ננקטו למרות ההכרזות הנמרצות של מנהיגי ישראל, שאיימו בתגמול איום ונורא. למעשה, צעדים אלה הפחיתו מאמינותו של כושר ההרתעה של ישראל.

מכל-מקום, אם ההרתעה היא מצב מחשבתי של מקבלי-ההחלטות – כי אז מעשיהם של מנהיגי ישראל מלמדים שהם מתייחסים ברצינות רבה לאפשרות של התקפות טרור ערביות על מרכזי אוכלוסייה; כלומר, אין הם מאמינים בכושר ההרתעה של ישראל – ויהססו לאשר מבצעים צבאיים העלולים לגרום את הערבים למעשי תגמול על האזורים העירוניים של ישראל. בסיכומר-של-דבר אפשר לומר, כנראה, שמנהיגי ישראל נרתעים מפני האיום בהתקפות טרור על מרכזים אזרחיים. לא היו, כנראה, מאמצים ניכרים כל-כך להגן על האוכלוסייה האזרחית במחנה הערבי. מתקבל על הדעת, שמנהיגיו אינם מגלים רגישות גדולה כל-כך לחייהם – וחשוב מכך: על יסוד לקחי מלחמות העבר וכושר ההרתעה שלהם עצמם, הם מאמינים (כנראה) שישיראל לא תתקוף ראשונה ערים ערביות מן האוויר. גישה זו בלטה לעין בהבדלים בין התנהגותה של ישראל במלחמת-ההתשה (1968-1970) לבין התנהגותה במלחמת יום-הכיפורים. במלחמת-ההתשה, לא היססה ישראל לתקוף מן האוויר בעומק מצרים; ב-1973, אחרי הצבת טילי "סקאד" במצרים, לא נערכו עוד התקפות כאלה.

קיצור-של-דבר, אף ששני הצדדים מסוגלים לפעול נגד העורף – ישראל נרתעת מהפעלת עוצמתה ראשונה, אבל ייתכן שמדינות ערב ינסו להפעיל אותה. אם הערבים יהיו סבורים שהתקפה על העורף בתחילת המלחמה עשויה להטות את הכף בסופה, ייתכן שיקבלו על עצמם

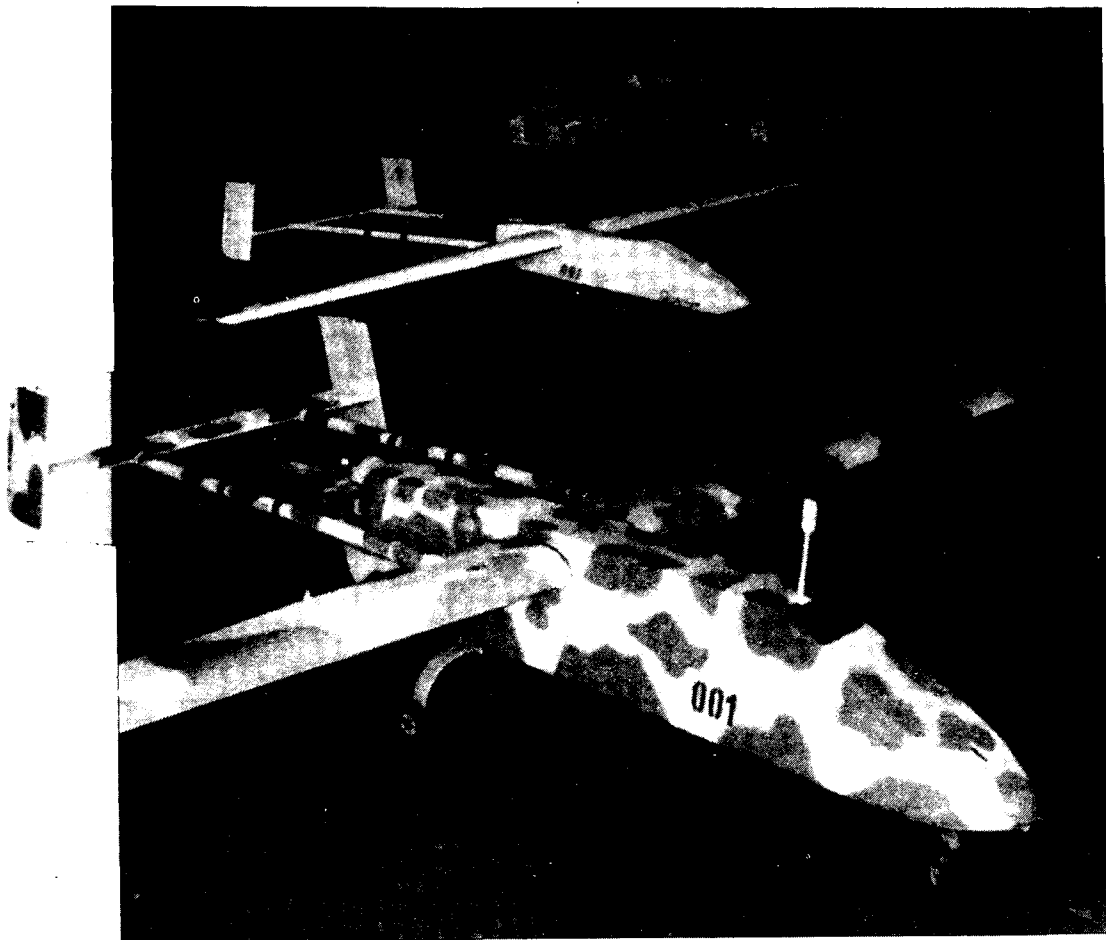
הדינאמיקה של צד ההיצע מושפעת מצימצומים גדולים בתקציבי ביטחון במדינות הספקיות אחרי סיום המלחמה הקרה, והיא יוצרת לחצים כבדים להגדלת יצוא הנשק. כתוצאה מכך, דומה כי נתוני מרוץ החימוש הקונוונציונאלי במזרח התיכון – רמתו, מהירותו ותוכנו – נקבעים במידה רבה על-ידי בעיות אבטלה בתעשיות הביטחוניות של המדינות הספקיות. היצוא של תעשיות אלה זוכה לתמיכה נמרצת מן הממשלות באותן מדינות; ממשלות אלה מעמידות לרשות התעשיות אשראי לתקופות ממושכות, ערובות, סובסידיות, הסדרי חכירה ואף מענקים פשוטים-כמשמעם. מצב זה יוצר זמינות גדולה יותר של מערכות מתקדמות, רכיבים וטכנולוגיות. לפיכך, יש להניח שמרוץ החימוש ימשך – בעידודם של הספקים הלהוטים – עוד זמן רב אחרי החתימה על הסכמי השלום. מדינות ערב ימצאו את האמצעים ואת המשאבים לרכישת טילים באליסטיים וציוד אחר – וישראל תקבל מטוסים מתקדמים וציוד אחר מארצות הברית, שתממן גם חלק ניכר מפיתוח מערכי ההגנה נגד טילים באליסטיים בישראל.

המאזן האסטרטגי הכולל

עליונותה של ישראל בשדה הקרב, בעשור הקרוב, תישען – במידה רבה – על חיל-האוויר שלה, כמו במלחמת ששת-הימים. הסיבה לכך היא העליונות אשר מאפיינת את הגל השני של העוצמה הישראלית באוויר ביחס למערכי ההגנה נ"מ; עליונות זו תמשיך להתקיים לפחות במהלך העשור הקרוב. מבחינה כמותית, אם משווים את הטווחים הטיפוסיים ואת מספר המטוסים שעמדו לרשות הקואליציה במלחמת-המפרץ השנייה, ברור כי הטווחים הקצרים בהרבה בין ישראל לשכנותיה מאפשרים לישראל לפתוח במתקפה אווירית דומה בהיקפה למתקפה שבעלות-הברית ניהלו במלחמת-המפרץ.

– בטווח הארוך – מכוחות הנשענים על נשק סטטיסטי. אולם תקופת-המעבר תהיה יקרה יותר, בגלל הצורך להמשיך ולהחזיק ביכולת הישנה במשך ההתעצמות ביכולת החדשה. עקב העלייה בחשיבותם של שני תחומים חדשים – הדרישות להגנה על העורף בצורות שונות והדרישות של לוחמה תת-קונוונציונאלית – הוטל על ישראל נטל כלכלי כבד נוסף. כמרכז צפויות לישראל הוצאות צבאיות הקשורות בעשיית השלום.

עתה – עם גבור הסיכויים לשלום – רוב הישראלים מניחים כי די בתקציב ביטחון מצומצם כדי לענות על צורכי העורף והחזית כאחד, וכן על ההוצאות הקשורות בשלום. הנחה זו מבוססת על המשך הסיוע הנרחב מארצות-הברית. סיוע זה, לישראל ולמצרים, כולל גם הספקת עודפי ציוד – והסיוע הצבאי האמריקני הממשי גדול אפוא הרבה יותר מתקציב הסיוע הצבאי. אם סיוע זה יקטן בעתיד במידה ניכרת, יהיה על ישראל להגדיל את תקציב הביטחון שלה. צעד כזה יחולל שינויים בתקציב הכולל, ויהיו לו השלכות שליליות על המשק הישראלי. ללא סיוע אמריקני, ישראל תתקשה לשאת בנטל הכלכלי-כללי, אפשר לומר שהמשאבים העומדים לרשות מדינות ערב לצורכי חימוש מותנים בראש-ובראשונה במחירי הנפט. כיום, מחירי הנפט נמוכים – ערב-הסעודית ומדינות המפרץ טרם התאוששו לחלוטין, מבחינה כלכלית, ממלחמת-המפרץ השנייה. המשאבים, אשר הערבים יפנו לצורכי חימוש, יהיו מוגבלים אפוא במידה מסויימת בשנים הקרובות. אף-על-פי-כן, נראה שאין להם כמעט אילוצים תקציביים על הצטיידות בטיילים באליסטיים. בהקשר זה, חובה לציין עוד נתון: ההצטיידות בטיילים באליסטיים פשוטים, בעלי יכולת התקפית, תובעת משאבים קטנים הרבה יותר מהמשאבים הדרושים למימון הצורות השונות של הגנת העורף. המאזן הכלכלי של המלחמה בעורף נוטה, אם כן, לטובת מדינות ערב – כל עוד לא ישקיעו סכומים נכבדים בהגנת העורף שלהן.

לכאורה, ממהלך כזה.

הרתעה קונוונציונאלית הודית מפני התקפות על האוכלוסייה בעורף מבוססת אפוא על העובדה, ששני הצדדים מצוידים ביכולת תגמול – אם כי מסוגים שונים – שאי אפשר לחסל אותה במהלומה ראשונה. בסיכומרש'לדבר, המאזן הכולל אינו סימטרי. לישראל יש עדיפות במלחמה קונוונציונאלית מתוחכמת בהיקף מלא – ואילו למדינות ערב יש עדיפות בהתקפות טירור על העורף באמצעות טילים בалиסיטיים. שני הצדדים יירטעו הן מהפעלה ראשונה והן מניצול מלא של היתרונות שלהם – ולא סביר, אם כן, שתתפתח מלחמה בהיקף מלא.

מכל-מקום, לוחמה תת-קונוונציונאלית לצורותיה השונות (התקפות טירור ומיבצע-גרילה, חטיפות, תקיפות טילים ואינתיפאדה) היתה במשך שנים רבות צורת הלחימה העיקרית בסכסוך הישראלי-ערבי. יש לקוות, שלוחמה זו תצטמצם אחרי השכנת השלום – ושהסדרי הביטחון (אשר ייקבעו בהסכמי השלום), בשילוב עם המאזן הלא-סימטרי שתואר לעיל, יביאו במשולב למאזן אסטרטגי יציב.

התקפת ה"סקאדים" על ישראל, במלחמת-המפרץ השנייה, היתה אזהרה חמורה ביותר לטווח ארוך. היא הניעה את ישראל לשים דגש על תוכניות המיועדות לקדם את פני האיום, כולל הקמת פיקוד-העורף. לפיכך, כנראה שהתקפת טילים ערבית מכאיבה על העורף לא תשפיע במידה רבה על מהלך המלחמה בחזית – ויש להניח שישראל תשמור על עליונותה על-פני שכנותיה, בתנאי שיוקצו משאבים מספיקים להסבת צה"ל לצבא מתוחכם.

ישראל תירטע מתקיפת מרכזי אוכלוסייה – ומכל-מקום, לא תהיה ראשונה לבצע התקפות כאלה – בגלל רגישותה הגבוהה לאבדות בעורף. ישראל תהסס להנחית התקפה אווירית מקדימה, וגם לא תעמיק לחדור לשטח ערבי. מדינות ערב – המגלות רגישות פחותה לתגמול על העורף שלהן – יאלצו לשקול בקפדנות רבה את התועלת שבהתקפת-פתע בטילים על המרכזים העירוניים בישראל, כמהלך פתיחה של מלחמה. במלחמת יום-הכיפורים התאושה ישראל, במהירות רבה, מהפתעה מוחלטת (כמעט) – והשיגה ניצחון, לאחר שהתקדמה לעומק השטחים הערביים בסיוע של חיל-אוויר אשר היה במצב של נחיתות. סביר להניח שהתקפת-פתע בטילים על העורף הישראלי, כמהלך פתיחה במלחמה, תגרור כיום מתקפה אווירית נרחבת מצד ישראל – ובעקבותיה יהיה מקום לצפות למתקפה יבשתית. מדינות ערב יירטעו,

נשק ההפתעה יעיל לא רק כשהוא מרי*

דיד אילן עמית

חלק א'

מתי להפתיע?

נשק הפתעה

לאחר פיתוחו של נשק חדש, אשר טרם נחשף, עולה השאלה: מתי כדאי להפעיל את הנשק, ולהסתכן בחשיפתו בפני האוייב?

הפעלה מוקדמת תבטל את גורם ההפתעה לעתיד-לבוא – היא תיתן לאוייב שהות ללמוד את האמצעי החדש ולהסתגל אליו, ואולי גם להצטייד באמצעי-נגד. התוצאה יכולה להיות אובדן האפשרות למצות את הפוטנציאל הטמון בנשק במשבר עתידי, שבו היתה יכולה להיות לו השפעה רבה אלמלא נחשף.

אולם דחייה ממושכת בהפעלה, גם היא כרוכה בסיכונים: הנשק יכול להיחשף בפני האוייב – עקב תקלה, תאונה, פעילות-מודיעין וכיוצא-באלה – וזה האחרון עלול להצטייד בנשק, בעקבות מחקר-ופיתוח (שלו או של אחרים), ללמוד אותו ולהסתגל אליו; התפתחויות כאלה תגרומנה לכך, שדחיית השימוש תקטין את האפקטיביות הצפויה – במקום להגבירה. יתר-על-כן: אם דוחים את מועד השימוש בנשק חדש, כדי לא לחשוף אותו, נוקטים גישה של מעיך-התעלמות מן המשבר הנוכחי והקשיים שהוא מעורר – האנשים נפגעים, קרבות אינם מתרחשים על-פי התיכנון – ומעדיפים לשמור את הנשק להפעלה במשבר עתידי. ואולם, המשבר העתידי עדיין לא בא לעולם; אפשר, אפילו, שלא יתרחש כל-עיקר.

במלחמת-לבנון, עמדו לרשות חיל-האוויר אמצעים לתקיפת מערך ההגנה-האווירית של סוריה. התעוררה השאלה, האם להפעילם – או להמתין למלחמה שתהיה קשה יותר מנקודת-מבטה של ישראל, כמו מלחמת יום-הכיפורים. החלטה, לדחות את הנחתת המכה האווירית על מערך-הטילים בסוריה, היתה נתקלת בקשיים ומעוררת בעיות: אפשר היה לראות בה חוסר-אחריות כלפי הכוחות הנלחמים בשטח, הזקוקים לסיועו של חיל-האוויר; היה גם מקום לחשש, שהימנעות מהנחתת המכה תגביר את ביטחונה העצמי של סוריה ותעשה אותה תוקפנית יותר

מאמר זה הוא עיבוד של מחקר, אשר פורסם לראשונה ביולי 1986, והעבודה בוצעה במרכז למחקרים צבאיים (מחצ"ב) של רמ"ל, משהב"ט.

ובלתי־מתפשרת. לא היה גם כל ביטחון, שבעתיד הנראה־לעין יתהוו תנאים אשר יצדיקו את דחיית ההפעלה ואת אי־חשיפת האמצעים שברשות ישראל. והנה, מקבלי ההחלטה יכלו להניח – בסבירות גבוהה – שאם אמנם יתרחש בעתיד משבר נוסף בין ישראל לבין סוריה, הם לא ישמשו בתפקידיהם הנוכחיים. מקבלי־ההחלטות ידעו כי ישפטו על־פי ההצלחה במלחמה הנוכחית, אשר על ניהולה הם מופקדים – ולא על האמצעים העלומים, אשר הם יותירו בידי הבאים אחריהם. אבל, השיקול האחרון נראה בלתי־לגיטימי ביחס לשיקולים הקודמים – משום שהוא מתחשב בפונקציית התועלת האישית של מקבלי־ההחלטה, ולא בפונקציית התועלת

לאחר שנחשפו, והפכו ל"סוכנים כפולים". הבריטים המשיכו להזרים באמצעותם מידע אמיתי לגרמנים, כדי שאֶלה־האחרונים לא יחדשו סוכניהם החליפו בעלים. היה צורך להחליט: מתי לנצל את הרשת להעברה מתואמת של מידע כוזב, במגמה להונות את הגרמנים בנושא רבי־חשיבות. אפשר היה להניח כי הונאה כזאת, לאחר שתתגלה, תעורר חשדות ולא תאפשר שימוש נוסף ברשת. לבסוף החליטו הבריטים, שהפלישה לנורמאנדיה תהיה ההזדמנות להפעיל את הרשת: היה חשוב מאוד להונות את הגרמנים לגבי האתר הצפוי של הנחיתה, כדי שלא להיתקל בכוחות גדולים מדי בשלבים הראשונים של הפעולה. תוכנית ההונאה היתה אמורה ליצור את הרושם, שאתר הנחיתה הוא באיזור העיר קאלה – ולא בנורמאנדיה. בעלות־הברית הקימו במזרחה של אנגליה כוח מדומה, בפיקודו של גנרל פאטון, שנראה כמי שמבצע הכנות לפלישה בחוף קאלה. הבריטים השתמשו ברשת "הסוכנים הכפולים", והזרימו בהתמדה ידיעות על התוכנית המדומה. הגרמנים נפלו בפח. הם ריכזו כוחות באזור קאלה; וגם כשנוכחו לדעת שבעלות־הברית נחתו בנורמאנדיה, לא העתיקו כוחות אלה מערבה – משום שחשבו, בתחילה, שהנחיתה בנורמאנדיה היא רק פעולת־הסחה לקראת הפעולה המרכזית בקאלה. כה רבה היתה אמונתם בכך, עד סוף המלחמה, עד שלא חדשו בנאמנותם של סוכניהם בבריטניה.

דרך אחרת, המשלבת הונאה והפתעה, היא הפעלת נהלים ותירגולות. במדינות מודרניות, סוכנויות המודיעין מרבית ללמוד את הנהלים ואת התירגולות של היריב; מטרתן היא לגלות בעזרתן את מגמתיו ואת כוונותיו. זה־האחרון יכול לנצל זאת כמכשיר מתוחכם להונאה. הוא יקיים את התירגולות ואת הנהלים בקפדנות, עד לרגע מתאים – ואז יסטה מהם. היריב יניח, כתוצאה מניסיון ממושך, שהוא מכיר את התירגולות ואת הנהלים ויודע להסיק מהם מסקנות – וברגע המכריע יפול בפח. בישראל, נהוג לגייס כוחות מילואים כלאימת שהמתח בגבולות עולה – ולשחרר אותם כשנראה כי חלה רגיעה במצב. זוהי תירגולת פשוטה, כמעט מובנת־מאליה. האויב יכול להעריך את גיוס המילואים בדרכים שונות, היכולות ללמד על היקף הגיוס ועל הכוחות המשתתפים בו; בין השאר, הוא יכול לעקוב אחרי יציאתם של חיילי־מילואים לחופשות או לסיום שירותם הפעיל. והנה, ביומיים שקדמו לפתיחת מלחמת ששת־הימים ביצעה ישראל שחרורים־משירות והוצאה־לחופשה של חיילי־מילואים. האזרחים בעורף הבחינו בכך, והניחו כי משמעות הדבר היא שהמלחמה לא תפרוץ בקרוב. גם האויב יכול היה להבחין בכך – ולהגיע לאותה מסקנה. אולם שיחרור חיילי־המילואים, במקרה זה, היה מעשה הונאה; הוא יועד להוריד את כוננות הערבים לקראת המכה המקדימה, אשר ישראל עמדה להנחית עליהם. כך הפכה תירגולת־קבע למכשיר הונאה.

לשתי הדוגמאות – רשת "הסוכנים הכפולים" וההונאה באמצעות שיחרור חיילי מילואים – יש מאפיינים דומים,

היסטוריה מחקרית

רוברט אקסלרוד – פרופסור למדיניות ציבורית באוניברסיטת משיגן (אן־ארבור) – התפרסם במחקריו, המשוים בין היעילות של אסטרטגיות המבוססות על שיתוף־פעולה לבין אסטרטגיות שיועדו להונות ולהפיל בפח.

הוא ערך תחרויות מחשב בין אסטרטגיות כאלה, בקשר עם "משחק האסירים הרב־פעמי". האסטרטגיות היו פרי מחשבתם של מומחים בתחומים מקצועיים שונים, וגם של חובבים. התברר שתוכניות המבוססות על שיתוף־פעולה צברו את מרב הנקודות – ואלה שהשתדלו להרוויח באמצעות הונאה, נכשלו.

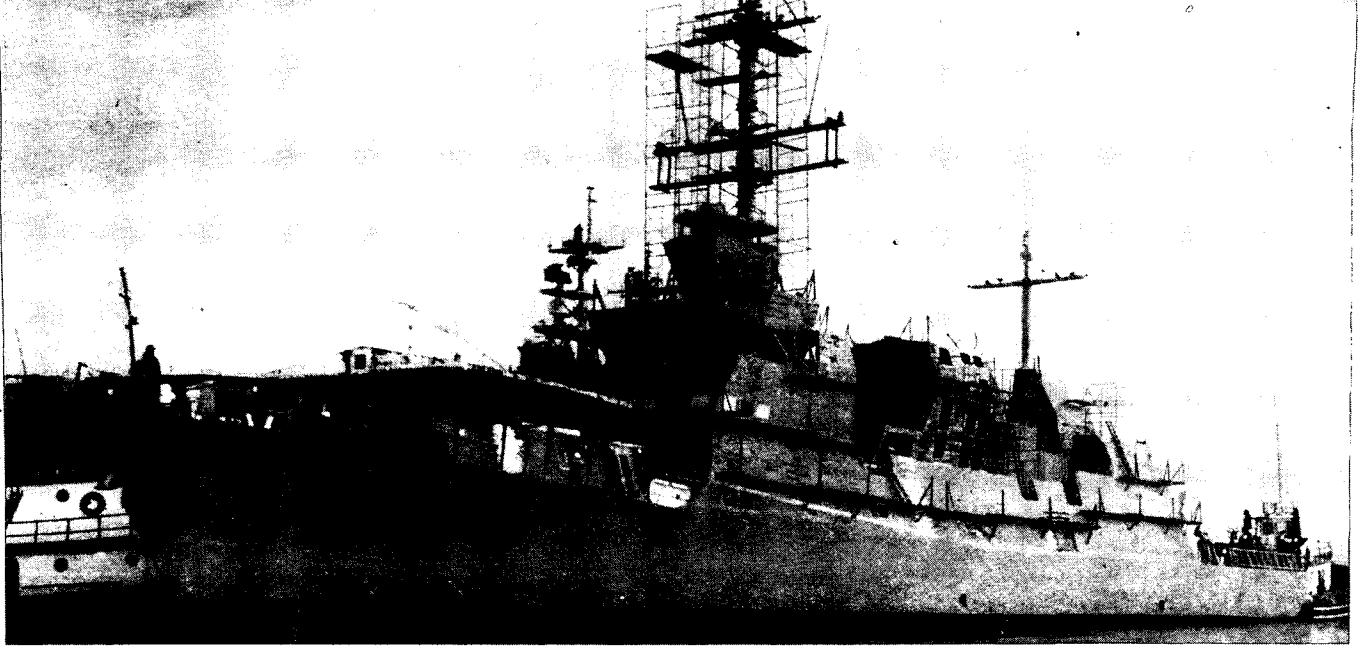
אקסלרוד ביצע ניתוח מאתימטי של האסטרטגיות השונות – ופירש את התוצאות בתחום היחסים הבינלאומיים, בתחום השוק התחרותי וכן בתחום תורת האבולוציה.

מאמרו, "העיתוי הרצינונאלי של ההפתעה", הופיע בגיליון ינואר 1979 של העיתון World Politics. ספרו "התפתחות שיתוף הפעולה", המסכם את מחקריו בנושא, התפרסם ב־1984.

הלאומית. קיומם של שיקולים מסוג זה הוא אופייני לבעיות החלטה קשות בתנאי אי־ודאות, והוא מחייב הבהרה והעמקה במהותם של השיקולים הלגיטימיים ובמשמעויותיהם.

הונאה

כדי להשיג הפתעה על־ידי הונאה, אפשר להשתמש (למשל) ב"סוכן כפול". במלחמת־העולם השנייה, הבריטים הצליחו לאתר וללכוד את כל הסוכנים־החשאיים שהפעילו הגרמנים בבריטניה. רבים מהם הסכימו לשתף פעולה,

ספינת טילים סער 5

ולצמצם את האפשרות שהגרמנים יעמדו על מקורו. בעזרת השדרים המוצפנים של הגרמנים, הבריטים גילו את מועד היציאה ואת מסלול ההפלגה של כל השיירות שהיו אמורות להוביל אספקה לכוחותיו של רומל באפריקה. כדי להטעות את הגרמנים, הקפידו לשלוח תמיד מטוס-סיור אשר יגלה את השיירה – כביכול במקרה – ורק אחר-כך היו תוקפים אותה מן האוויר. באחת הפעמים שרר ערפל כבד בנתיב השיירה, ואי-אפשר היה לבצע את פעולת הגילוי המדומה באמצעות המטוס. צריך היה להחליט: האם לתקוף את השיירה, תוך הסתכנות בכך שהגרמנים יתחילו לחקור ולבדוק כיצד התרחש הגילוי – או להניח לשיירה להגיע לחופי אפריקה, ולהעביר לכוחותיו של רומל את הציוד (דלק, תחמושת, טנקים ותותחים) שכה חסר להם. הבעיה הוצגה בפני צ'רצ'יל. הוא שקל בדבר זמך-מה, והחליט לתקוף את השיירה. כנראה, העדיף שלא לסכן את החיילים ואת המערכה באפריקה הצפונית – אפילו במחיר הסיכון לאובדן מקור המודיעין החיוני. הגרמנים אכן ניהלו חקירה נמרצת; אולם, הם הגיעו למסקנה שהיתה הדלפה בנמל המוצא של השיירה באיטליה – ומכונות ההצפנה שלהם המשיכו לפעול כמקודם.

לאחר המלחמה התנהל ויכוח בשאלה חשובה: האם ניתן היה להקטין את אבדות האוכלוסייה מהפצצת הגרמנים על העיר קובנטרי שבאנגליה, אילו הוזרה מראש. בתחילה נראה היה שהשלטונות ידעו, מן התקשורת הגרמנית המוצפנת, שהתקפה ממשמשת ובאה – אך חששו להזהיר את תושבי העיר, כדי שלא לעורר את תשומת-לבם של הגרמנים. מאוחר יותר נקבע, שלמעשה לא היה ברור כנגד איזה יעד (מבין כמה יעדים אלטרנאטיביים) תכוון ההפצצה הגרמנית.

המקבילים לאלה של חשיפת נשק הפתעה. הבעיה המרכזית היא עיתוי ההפעלה: מתי לחשוף את הנשק? מתי להפעיל את רשת "הסוכנים הכפולים"? מתי לסטות מן התירגולת, כאמצעי-הונאה? כל דחייה כרוכה בעלות ובסיכון: צריך להזרים מידע אמיתי; יש חשש שהרשת תיחשף; מניחים לאוייב לצפות במנגנון הגיוס ולהפיק ממנו לקחים, ונמנעים מלבצע הטעיות והונאות נגדו; קיימת סכנה שהימנעות מפעולה אולי תגרום לכך שהמכשיר יישמט מידינו ולא נוכל להפעילו גם בעתיד.

הסתרה

אותם מאפיינים עצמם קיימים גם בבעיות, שהמכנה-המשותף להן הוא הצורך להסתיר דבר-מה – למשל, מקור-מידע פעיל – מעיני האוייב. צורכי ההסתרה נוגדים את צורכי השימוש וההפעלה, ונוצר "מישחק" (מתח דרכיוני) בין המגמה להמשיך ולמנוע כל חשיפה לבין הרצון לנצל את הנתונים ולפעול על-פי המידע שמספק המקור.

הבריטים פיענחו, כבר בתחילת מלחמת-העולם השנייה, את מכונת ההצפנה אשר שימשה את הדרג הפיקודי העליון בצבא הגרמני. כך השיגו מידע, שחשיבותו המבצעית היתה עצומה; אבל היה חשש, שהשימוש במידע יעורר את חשדם של הגרמנים – ויגרום להם להחליט על הימנעות משימוש במכונת ההצפנה או על שינוי אופן פעולתה. המקור ייחסם ויבש, וייגרם נזק שאין לו תקנה. הבריטים נחלצו להגן, ככל האפשר, על המידע שמקורו בפיענוח מכונת ההצפנה; הם הקימו מערך עצמאי של קציני-קישור, שהעבירו פריטי מידע חיוניים מן הפיקוד העליון אל מפקדת החזית. קציני-הקישור היו מוסמכים לעקוב אחר השימוש במידע,

והפתעה. כשהשחקן המהמר מחליט לגבות ולצאת, הוא דומה לרמטכ"ל המחליט לממש את יתרונו התיאורטי: להפעיל נשק הפתעה, לבצע הונאה באמצעות רשת "סוכנים כפולים", להשתמש במידע רגיש העלול לחשוף את המקור. כשהוא מחליט לשלם ולהמשיך, הוא דומה למי שקיבל החלטה הפוכה: לדחות את החשיפה, ולשלם את המחיר הכרוך בכך – כדי שיוכל להשתמש במשאב ההפתעה במצבים עתידיים, חמורים יותר.

המחיר

קיים יחס ישר בין המחיר שיש לשלם, אם לא משתמשים כמעט-מיידית בנשק ההפתעה – לבין התועלת שמפיקים, כאשר אמנם משתמשים בו. האם יש הצדקה לכך? דומה, שהתשובה חיובית.

כאשר דנים בתקיפת מערך טילי קרקע-אוויר (טק"א) הסורי במלחמת-לבנון, ההצדקה להפעלת האמצעים היא פועל-יוצא של חשיבותה ומשמעותה של מלחמה זו – ושל חשיבותו ומשמעותו של ניצחון על מערך הטק"א במהלכה. אם המלחמה חשובה, ואם חשוב להכות במהלכה את מערך הטק"א – אזי התועלת שבהפעלת האמצעים רבה; וכן, מנגד, רב המחיר אשר כרוך באי-הפעלתם. הוא הדין לגבי ביצוע הונאה: ככל שחשוב להונות את הגרמנים לגבי אותה פלישה – כך גדול התשלום בעבור נטילת סיכון לכישלונה (משום שלא הופעלו האמצעים המתאימים), או תמורת אי-ביצוע ההונאה כל-עיקר.

אולם מרכיב המחיר, העומד ביחס ישר לתועלת, איננו כל המחיר כולו. דחיית השימוש ברשת סוכנים, יש לה עוד משמעות: צריך יהיה להוסיף ולהזרים באמצעותה מידע נכון, כדי לשמור על אמינותה. הזרמת המידע הנכון היא תשלום בעבור המשך קיומו של המשאב, שההפתעה מבוססת עליו. מחיר זה איננו תלוי בערכו של האירוע המסויים, אשר לגביו יש להחליט על הפעלה או על אי-הפעלה. אחזקת המשאב גובה מחיר, העומד ביחס ישר לאורכו של פרק-הזמן שיעבור עד להפעלה.

מחיר קיום המשאב ואחזקתו יכול, לעתים, להיות שלילי; כלומר: דחיית ההפעלה מביאה תועלת, אשר גדלה עם הזמן. כך קורה בנשק הפתעה, למשל – אם אפשר לנצל את הזמן החולף כדי לשכלל, להגביר את ההצטיידות בו, להוסיף ולהתאמן בהפעלתו. גם בהונאה על-ידי תירגולות ונהלים יכולה לצמוח תועלת מדחיית השימוש, מכיוון שהאויב ימשיך לצפות בתירגולות הקבועות ואמונו בהן יגדל. אראז, הוא יהיה טרף נוח יותר להונאה ברגע הנכון.

אשר למרכיב המחיר, הכרוך בקיום המשאב ובאחזקתו – אקסלרוד מציע לבטא מרכיב זה על-ידי הטלת "ריבית" על התועלת. ה"ריבית" משמעותה, שמימוש עכשוי בהפתעה יניב תועלת גבוהה יותר מאשר זו הצפויה בעתיד; וזאת, כאשר מדובר באירועים שהם שקולים בחשיבותם. החישוב הזה, הקרוי "הפחתת התועלת לעתיד", משקף את מחיר קיומו של המשאב – וגם את הסיכון שייחשף בטרם עת, בגלל טעות או מחדל. במשחק

קושי דומה עומד בפני מפעיליו של סוכך-חשאי, שהצליח להיקלט ולבצר את מעמדו במדינה עויינת: האם להשתמש במידע החיוני שמעביר הסוכן, ולהסתכן בחשיפתו – או אולי מוטב להוסיף ולחפות עליו, במחיר הימנעות מניצול המידע? במקרה זה, יש גם דרכי ביניים: שימוש זהיר, שאינו מצביע בהכרח על המקור – או יצירת דימוי כוזב של מקור חילופי. בהקשר זה נשמעו טענות, ולפיהן עשתה ישראל שימוש בלתי-אחראי במידע שהעביר הסוכן בדמשק אלי כהן. ידיעות על דיוני מועצת-ההפיקה הסורית שודרו עד מהרה ב'קול-ישראל'. מאוחר יותר הופגזו מטרות ברמת-הגולן באש ארטילרית מישראל, זמן קצר לאחר שהוצבו בשטח. הסורים החלו חושדים בקיומו של סוכן בכיר בשורותיהם. הם הכריזו בחשאי על דממת-אלחוט – וכך לכדו את אלי כהן, באמצעות משרדו. הטענה היתה שהיתרון, אשר ישראל הפיקה מן השימוש המיידית בנתונים, לא הצדיק את הסיכון שבחשיפת הסוכן.

מערכת השיקולים

משחק קובייה

שחקן-מהמר זורק קובייה, ומתבונן בתוצאה. יש לו שתי אפשרויות:

- א. לשלם את מספר הדולרים שמראה הקובייה, ולהמשיך במשחק;
- ב. לגבות סכום כפול מזה שמראה הקובייה, ולצאת מן המשחק.

מה היא האסטרטגיה הטובה ביותר למשחק-הימורים מעין זה?

★ אם הקובייה מראה "6", אין היגיון להמשיך במשחק; הדבר יחייב השקעה נוספת של שישה דולרים, ואילו הזכייה העתידית לא תוכל לעלות על 12 הדולרים שאפשר לגבות כבר עכשיו. לכן ברור, שכאשר התוצאה היא "6" – כדאי לגבות ולצאת.

★ אם הקובייה מראה "1", הרי ההשקעה הנדרשת להמשך ההשתתפות היא קטנה למדי – דולר אחד. הסיכוי להרוויח, על-ידי המשך ההשתתפות במשחק, הוא גדול למדי. אפשר לראות כי בזריקה הבאה, כל תוצאה העולה על "1" תביא לאי-הפסד או אף לרווח. מתקבל על הדעת אפוא שכשהתוצאה היא "1" – כדאי להמשיך.

אם כדאי לגבות ולצאת בתוצאה מסויימת, בוודאי שכדאי לעשות זאת כשהתוצאה גבוהה יותר – כי המצב רק ישתפר. המסקנה: יש למצוא את ערך הסף; זהו המספר (שמראה הקובייה), אשר כל תוצאה גבוהה ממנו קובעת שכדאי לשחקן המהמר לגבות ולצאת – ואילו כל תוצאה נמוכה ממנו קובעת שכדאי לו לשלם ולהמשיך. שיקולים מאתימאטיים מאפשרים למצוא את הפתרון: כשהתוצאה היא "1" או "2", כדאי לשלם ולהמשיך; כשהתוצאה היא "3" או יותר, כדאי לגבות ולצאת. הרווח הממוצע למשחק, על-פי אסטרטגיה זו, הוא 8.25 דולר. מישחק הקובייה יכול לשמש מודל לבעיית החשיפה

"התועלת העתידית", מביא להנמכת סף-ההפעלה הנוכחי.

התועלת

יש גם מקרה של פונקציה לא-ליניארית – השונה מקובייה, שהיא דוגמא לפונקציית תועלת ליניארית; הכוונה לסטאטיסטיקה, אשר ריצ'ארדסון ערך לגבי מלחמות בין 1820 לבין 1945. מכיוון שהתוצאות אינן ליניאריות, אלא אֶקספּוֹנֶנְציאליות – נוצר כאן מקרה של העלאת הסף. במלים פשוטות: מדיניות של "אל תצא, אלא כאשר תגיע האפשרות לזכייה הגבוהה ביותר".

ריצ'ארדסון מדד את "ערכך" של המלחמות (בין 1820 לבין 1945) על-פי מספר הקורבנות, משום שזה המדד הרלוואנטי היחיד שהוא פחות-ארויך זמין. ריצ'ארדסון מציג את התוצאה בסקאלה לוגאריתמית:

מספר המלחמות	מספר הקורבנות
188	1,000
63	10,000
24	100,000
5	1,000,000
2	10,000,000
282	

אבל לדעת אקסלרוד, הסטאטיסטיקה של מלחמות אינה כה רלוואנטית לדיוננו; זאת, משום שבדרך-כלל מקבלים החלטות במסגרת מלחמה קונקרטיה – ולא על-פני סדרה ארוכה של מלחמות מסדרי-גודל שונים. הוא טוען – בלי להוכיח זאת – שהתפלגות המבצעים במלחמה-רבתי דומה להתפלגות, שמצא ריצ'ארדסון בין המלחמות: יש מעט מאוד מבצעים גדולים שחשיבותם מכרעת,

הקובייה, ה"ריבית" היא אפס: הזכייה הנובעת מן התוצאה – שש נקודות – היא זהה, עכשיו ובעתיד. אותם מקרים שבהם יש יתרון בחייה, מיוצגים על-ידי "ריבית שלילית"; אך אפשר כנראה להניח שהם חריגים, וש"שיעור-הריבית" ההולם יהיה בדרך-כלל חיובי – כלומר, התועלת העתידית השקולה תפחת ביחס להווה.

יש גורם נוסף, המתבטא בשיקלול "שער ריבית" מתאים כדי לחשב את "הפחתת התועלת העתידית": אם מפעילים עכשיו את משאב ההפתעה, יכולות להיות לכך השפעות ארוכות-טווח על האוייב. דחיית השימוש תמנע השפעות אלה, והדבר מקטין את התועלת הצפויה בעתיד. לדוגמא: אילו דחינו את תקיפת מערך הטילים בסוריה, היתה מדינה זו יוצאת מחוזקת יותר ממלחמת-לבנון – והדבר היה מקשה עלינו את המאבקים איתה בעתיד; לכן, הפעלת האמצעים הללו (לתקיפת מערך הטק"א) במצב שיתפתח בעתיד – ואפילו מצב זהה – היתה מאפשרת לנו הפקת תועלת מכך, אבל תועלת קטנה יותר.

נימוק זה של אקסלרוד, לטובת החישוב שקרוי "הפחתת התועלת הצפויה בעתיד", פתוח לביקורת. אפשר לטעון, שדחיית ההפעלה גורמת לאוייב צבירת ביטחון – ושתהליך זה עושה את המכה קשה יותר, כשהיא מונחתת בניגוד לציפיותיו. ישראל זועזעה מן ההפתעה במלחמת יום-הכיפורים, דווקא משום שצברה ביטחון-עצמי רב; אילו הותקפה קודם-לכן, היה הזעזוע קטן יותר – ואפשר שלא היה קיים כל-עיקר.

לעומת זאת, קיים מרכיב ההרתעה; הוא נותן חיזוק לדעתו של אקסלרוד בדבר היתרון שניתן להשיג בהפעלה מוקדמת, עקב האפקט המצטבר העתידי על האוייב. חשיפה מוקדמת של חימוש חדש (למשל) תהווה גורם מרתיע לגבי היריב; ההרתעה אינה פועל-יוצא מן הערך המבצעי של האירוע שבו נחשף החימוש, אלא מעצם חשיפתו. יישום השיקלול ("ריבית"), כדי לחשב את

השפעת ה"ריבית"

מדיניות, הגורסת שמוטב לשמור את כל הקלפים עד להתמודדות המכרעת, גורמת בהכרח לדחיית ההפעלה. תוצאה כזאת אינה מתקבלת על הדעת, כאשר הפחתת התועלת העתידית (בגלל "שערי הריבית") היא ניכרת. אנו מצפים לכך ששילוב גורם ה"ריבית" במודל יביא להורדת סף ההפעלה. לאחר סדרה של חישובים, תתברר המסקנה: ככל שעולה "שער הריבית", יורד סף ההפעלה המיטבי.

אפקטיויות פוחתת

עד כה הנחנו, כי התועלת שניתן להפיק מחשיפת המשאב והפעלתו היא חד-פעמית – וכי החשיפה הראשונה מבטלת לחלוטין את ערכו של המשאב, משום שהאוייב גילה אותו או התכונן לקראתו. במציאות, אין זה הכרחי שהמשאב "יישרף" מייד. כבר הזכרנו, שהגרמנים לא גילו כי הסוכנים החשאיים שלהם בבריטניה הפכו לרשת של "סוכנים כפולים" – אפילו אחרי שהרשת הופעלה במבצע ההונאה בעניין אתר הנחיתה בצרפת. גם נשק הפתעה אינו מאבד את ערכו מייד לאחר שהופעל. האוייב חייב לפענח אותו, ולהכין תירגולות ואמצעי-נגד. זהו, לעתים, תהליך ממושך – המותיר זמן ביניים, שבמסגרתו ניתן להפעיל את הנשק פעמים נוספות. בכל-אופן, סף ההפעלה המיטבי יורד ככל שעולה הסתברות ההפעלה החוזרת.

במקרים מסויימים, אפשר להצביע על סיכוי לאובדן יעילות (בעתיד) של משאב אשר לא נוצל. הפעלה על-ידי כוחותינו אינה הסיבה היחידה לחשיפתו של נשק הפתעה. סיבות נוספות הן, בין השאר: פרסומים בספרות; הפעלה על-ידי צד שלישי; רכש של האוייב ממקורות חוץ, המביא לשליטתו משאב מקביל. ההסתברות להתרחשויות אלה מגדילה גם את ה"ריבית" וגם את סיכויי אי-החשיפה. מסקנה: הסיכוי לאיבוד האפקטיויות מביא להורדת סף ההפעלה המיטבי.

לאחר חישובים, אפשר לגבש שלושה כללים:

- א. אם ההסתברות של מאורעות "חשובים" יורדת אקספוננציאלית כשה"חשיבות" עולה באופן ליניארי – אזי כדאי להפעיל את משאב ההפתעה בכל פעם שהמאורע הנדון עולה ב"חשיבותו" על הממוצע, או על מכפיל קבוע שלו.
 - ב. חישוב הפחתת התועלת העתידית יכול להביא לירידה ניכרת בסף ההפעלה, למשל עד כדי 50 אחוז.
 - ג. אולם כדי שירידה כזאת תמומש, צריך להשיב בחיוב על אחד משני תנאים: סיכוי ניכר לאבדן המשאב תוך זמן קצר יחסית, אם לא ינוצל – או אפשרות סבירה מאוד שהוא לא יישרף, על-אף הפעלתו. המסקנה העיקרית, הנובעת ממערכת השיקולים (שהתבססה על המודל של אקסלרוד):
- אם צפוי הימור גדול מאוד בעתיד – אזי כדאי לשלם בעבור הזכות להשתתף במשחק עד להופעתו של הימור הגדול. במלים אחרות: יש לנצור את משאב ההפתעה, ולהפעילו רק כאשר השפעתו (המבצעית או האסטרטגית)

מספר קטן של מבצעים בינוניים בחשיבותם, ומבצעים רבים שמשקלם הסגולי מועט. אם אכן כאלה הם פני הדברים, אפשר לנסח את פונקציית התועלת: סף הימור המיטבי, או סף ההפעלה, נוטה להיות בקרבת האירועים הבודדים שחשיבותם מכרעת. כל שאר האירועים אינם ראויים לחשיפת משאב ההפתעה.

לגבי המזרח-התיכון, שהמלחמות בו קצרות, ההסתיוגות של אקסלרוד אינה תופסת. סדרת המלחמות (או קטע מהן) מהווה את המועד, ואת בסיס-ההתייחסות לקבלת החלטות: האם להפעיל את נשק ההפתעה במלחמה הנוכחית, או לחכות למלחמה חמורה ממנה? ואולם, הסטאטיסטיקה של המלחמות באזורנו (ב-35 השנים האחרונות) אינה דומה לזו של ריצ'ארדסון; ייתכן שהסיבה לכך היא שהיו "דק" שבע מלחמות, כולל מבצע-ליטאני ומלחמת-ההתשה.

ייתכן שבאזורנו – המאופיין (בעיקר בישראל) ברציפותן של פעולות-איבה לאורך כל הזמן – עדיף להסתכל על רצף של יחידות-זמן, ולא על מלחמות בודדות. אפשר להניח שהבעיה, של הפעלת משאבי הפתעה, יכולה לעלות לדיון בכל עת. אם מביאים-בחשבון את הקורבנות, שנפלו עקב פעולות-איבה בכל אחת מן השנים הללו (בתקופה של 1948-1984 על-פי יחידות-זמן של שנים שלמות) – מתקבלת התמונה הבאה:

מספר שנים	אבדות בנפש
19	100-0
11	300-100
4	10,000-300
2	3,000-1,000
1	10,000-3,000
37	

התפלגות זו אינה כה תלולה. היא משתרעת על טווח של שני סדרי-גודל – ולא ארבעה כמו אצל ריצ'ארדסון. התא העליון (קבוצת הקורבנות הגדולה ביותר) מכיל כמעט 3% של התפלגות – ולא 0.75% כמו אצל ריצ'ארדסון. אילו קבענו שצריך להמתין לאירועים מן הקבוצה העליונה, משמעות הדבר היתה שאין להפעיל משאבי הפתעה כמעט אף-פעם – אלא רק במלחמה הדומה למלחמת-העצמאות, מבחינת מספר האבדות הצפוי בה. אם סף ההפעלה כולל את שני התאים העליונים (אלף קורבנות או יותר), כי אז נכללת גם מלחמת יום-הכיפורים במניין. (הפריט הנוסף באותו תא הוא חלקה השני של מלחמת-העצמאות ב-1949.) כדי להצדיק את הפעלת משאב ההפתעה במלחמת שלום-הגליל, צריך סף-ההפעלה להפריד בין שלושת התאים העליונים (300 קורבנות או יותר) לבין שני התחתונים; במקרה זה, הוא יכיל 20% (בערך) מן ההתפלגות. אפשרות זו היא בלתי-סבירה למדי – אם אין מבצעים את השיקול של "הפחתת התועלת העתידית".

תהיה גדולה באמת.

יש גם גורמים, הממתנים מסקנה זו – ומביאים להקדמת ההפעלה; גורמים אלה הם: הפחתת משקלם של מאורעות עתידיים ביחס להווה; הסיכוי לכך שהמשאב לא "ישרף" לאחר הפעלתו; והחשש שהמשאב יאבד כליל, בגלל טעות או תאונה, אם ינצר עוד זמן רב.

משמעויות ולקחים

לפי הניתוח של אקסלרוד, רק אירועים מעטים הם בעלי ערך סגולי גבוה מאוד; הרוב המכריע של האירועים הוא בעל ערך סגולי נמוך. בתנאים אלה, ברורה ההמלצה בדבר המדיניות המיטבית להפעלת משאב ההפתעה: להימנע מחשיפתו, ולשלם את מחיר האחזקה השוטפת – עד שיופיע האירוע הנדיר בעל הערך הסגולי הגבוה. רק אז כדאי להפעיל את נשק ההפתעה, להשתמש במידע הרגיש (אשר עלול לחשוף את המקור), או לבצע את ההונאה.

למרות טבעי-האדם

האם זוהי המלצה סבירה?

אקסלרוד מעיר שהיא אינה מתאימה למערכת הברוקראטית. במערכת זו, אנשים שוהים בתפקיד זמן מוגבל ונבחנים על-פי מה שהשיגו וביצעו באותה תקופה; במערכת כזאת יש נטייה חזקה לנצל את המשאב לטובת אותו אירוע, שעל-פי הערכתך הוא החמור ביותר או בעל הערך הגבוה ביותר שיתרחש בתקופת כהונתך. התוצאה תהיה, לדעת אקסלרוד, הפעלה בטרם עת. כדי למתן את ההשפעה השלילית של ההתנהגות הארגונית הצפויה במערכת ברוקראטית, מציע אקסלרוד נוהל מיוחד להערכת בעלי-תפקיד: אמת-המידה לא תהיה רק מה שביצעו בעת מילוי תפקידם – אלא גם ערך המשאבים הבלתי-מנוצלים, שהותירו לבאים אחריהם. הוא חושב (ככל-הנראה) על מעין בונוס או גימלה – הסכם, אשר יעניק למקבל-ההחלטות (המפקד או השר) הכנסה נוספת לעתיד – תמורת העובדה שעמד בפיתוי, ולא הוציא את הנשק הסודי מה"מרתף". לחילופין, אפשר להביא את הדבר בחשבון כשדנים בקידומו לאור הישגיו.

קשה להשתחרר מן הרושם, שהצעתו של אקסלרוד היא נאיבית. לנושאי משרה יש תמריץ להוכיח הצלחה בתפקיד, אך הוא חורג מעבר לתהליכים ולמנגנונים הברוקראטיים. בעניינים בעלי משקל לאומי, נושא-המשרה בונה לעצמו תדמית ציבורית ותקשורתית אשר תקבע (במידה לא-מעטה) את האפשרויות שתיפתחנה בפניו בעתיד. התמריצים, שהמערכת הברוקראטית יכולה להציע כפיצוי על תדמית כהויה ושגרתית – אין בהם סעד (או פיצוי) מספיק. יתר-על-כן: אי-חשיפתו של משאב הפתעה, משמעה שהמשאב עודנו נצור אי-שם ומוכן לשימוש. זהו מצב-עניינים עדין, שבו לא נוח להעלות את הנושא במסגרת דיונים על הערכה לנושא-משרה ועל קידומו.

אקסלרוד לא הוכיח, בעזרת דוגמאות היסטוריות, שהאדמיניסטרציה הציבורית אכן נוטה לבזבז הפתעה בטרם עת. הוא רק הראה, שקיים בה תמריץ חזק בכיוון זה. ייתכן מאוד, שאפשר למצוא אנשים חזורים רגש אחריות לאומי והיסטורי גם בקרב בירוקראטים; ועל-כן, התופעה אולי פחות נפוצה מכפי שאפשר היה לצפות על-פי ניתוחו של אקסלרוד.

סבלנות ומהימנות

ההמלצה, שחתמה את מערכת השיקולים – לנצור את משאב ההפתעה, כל עוד ההימור הוא על קופה לא-גדולה – מחייבת סבלנות, ונכונות לעמוד בפני האפשרות שההמתנה הממושכת תגרום לאובדן המשאב בטרם עת. אקסלרוד מצטט בהקשר זה את מי שהפעילו את רשת "הסוכנים הכפולים" באנגליה, במלחמת-העולם השנייה: "יש לזכור שתמיד ציפינו ליום, שבו נשתתף בהונאה הגדולה – זו אשר תשלם לנו עשרת מונים תמורת המידע שהעברנו (כדי לשמור על אמינות הרשת). איש אינו יכול לקיים הטעיה במשך תקופה בלתי-מוגבלת. היא תיחשף, במוקדם או במאוחר, בגלל משגה או מחמת תאונה או תקלה כלשהי. מה היינו חשים, אילו היתה כל מערכת ההטעיה הכפולה מתמוטטת לפני שהועמדה במבחן המכריע של ההונאה הגדולה?" [מסטרמן, 1975]. הדיון במודל החשיפה מביא את אקסלרוד להציע תבחין (קריטריון) למהימנותם של מקורות (כגון סוכנויות איסוף) ושל תחזיות. העובדה, שהמקור היה מהימן בעבר, אינה מספקת; יש לבחון גם את גודלה של "קופת ההימור". אם המקור אומת במצב חמור יותר מן המצב הנוכחי, יש לכך משקל גדול יותר מאשר אם אומת פעמים רבות במצבים פחות חמורים.

אותו עיקרון חל גם על הערכות ותחזיות אסטרטגיות לגבי האויב. אויב שהתחזיות לגביו התאמתו בעבר – כש"קופת ההימורים" לא היתה גדולה – עלול להפתיע במצב שבו הקופה תהיה גדולה באמת. בנקודה זו טמון, לדעת אקסלרוד, הפח שבו נופלות מדינות לעתים קרובות: הן מגלות ביטחון-יתר ביכולתן לחזות את מהלכי היריב – והנה באה המציאות וטופחת על פניהן, דווקא בשעת משבר חריג.

כדי שההנהגה המדינית תדע להיזהר ולא לתת אמון בתחזית מרגיעה – כאשר יש חשש, שמדובר במשבר חמור – עליה להעריך שהמשבר, שמדובר בו, אכן חמור. זוהי, לעתים, אותה הבעיה שנדונה בתחזית האסטרטגית המרגיעה. משמע: אם עלול להתפתח משבר חמור, ואם מומחי המודיעין מעריכים שהמשבר לא יתפתח בסופר של-דבר – כי אז אין הבדל בין הערכת מהימנות המומחים על רקע של גודל ה"קופה" לבין השאלה מהו גודל ה"קופה", שגם לגביה דרושה הערכת המומחים.

אקסלרוד מאפיין את הדילמה, במקרה זה, בקיום תלות בין קביעת המדיניות לבין קביעת גודל ה"קופה". המודל שלו מניח, שגודל ה"קופה" ידוע ואינו תלוי בקביעת המדיניות – ולכן אין בו כדי לשמש מצפן לאותם מקרים

שבהם הנחה זו אינה תקפה.

השיחור ויקלטו את המסר. צריך היה לגרום לכך שהידיעה תתפרסם באמצעי-התקשורת, כדי שתעלה סבירות ההונאה. אם יעמדו בעתיד לרשות הערבים אמצעים מתוחכמים לתצפית בתנועות חיילינו מן החזית ואליה, יהיה קל יותר לסמוך על כך שהם אכן יקלטו תמרונים מעין אלה.

האם פירוש הדבר כי הנתב של הימנעות מהונאה מחייב לצמצם את היקף האיסוף ואת רמת התייחסות של עזרי המודיעין?

אקסלרוד, כמובן, אינו מטיף לכך. ההימנעות מהונאה אינה בהליכה לאחור, לעבר חוסר המידע – אלא בשיפורה ובשיכלולה של יכולת האיסוף והניתוח. המסר של אקסלרוד מכונן בעיקר לחברה האמריקנית, שיש לה נטייה לבסס את תחושת הרוגע שלה על טכנולוגיה. הוא אומר בפשטות: גם עם טכנולוגיה גבוהה, אפשר ליפול בפח.

בהקשר זה, אפשר להעלות שאלה: האם נכון הדבר שמשטרים דמוקרטיים אינם מסוגלים לבצע הונאה אסטרטגית, משום פתיחותם ובגלל חשיפתם הרבה לאמצעי-התקשורת? ייתכן שהמצב הפוך. משטר סגור – השולט בעיתונות וברדיו ובטלוויזיה, ואינו מתיר לכתבים זרים לפעול בחופשיות – יכול לשדר כלפי חוץ רק הכרזות והצהרות רשמיות. משטר דמוקרטי, לעומת זאת, מקרין כלפי חוץ תמונת-מצב הנחשבת אמיתית. לכן יכול דווקא הוא לבצע הונאה אסטרטגית ביעילות – תוך הישענות על חוש האחריות הלאומי של ההנהגה ושל אמצעי-התקשורת, אשר מתגבר בעתות משבר.

המקרה המיוחד: מזרח-תיכון

הבה נניח כי אנו מקבלים את גישתו של אקסלרוד – הגורסת כי יש לנצור את משאבי ההפתעה, עד לאירועים בעלי הערך הסגולי הגבוה ביותר – ומיישמים אותה על רקע תנאי המזרח-התיכון; במקרה כזה נגיע למסקנה, כי אין להפעילם אלא במלחמות קשות ורבות-קורבנות כמו מלחמת-העצמאות ואולי גם מלחמת יום-הכיפורים. עמדה זו מעוררת כמה וכמה קשיים:

א. בשעה שיש להחליט על הפעלת המשאב, לא תמיד

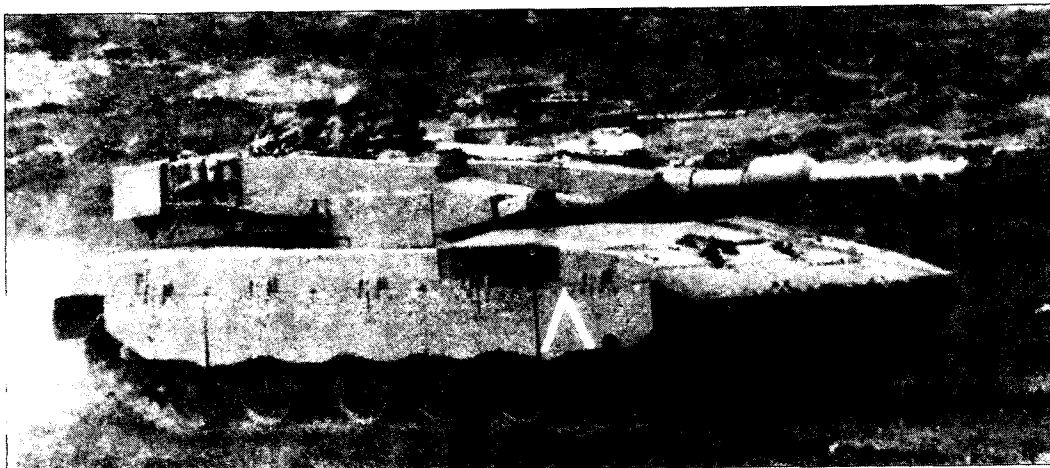
החשש להונאה – דווקא בשעת משבר חריג – צריך להביא להעדפת הערכות המתבססות על מקורות, אשר אין זה סביר שהאויב ישתמש בהם ליצירת הונאה. כאלה הם, לדעת אקסלרוד, המקורות הבאים: א. מקורות שאין לאויב שליטה עליהם; ב. מקורות שהאויב צריך להשקיע משאבים גדולים כדי לשלוט בהם; ג. אינדיקטורים, שאין האויב יודע שאנו עוקבים אחריהם – או שאין הוא מניח כי אפשר להסיק מתוכם מסקנות משמעותיות. ספק אם המלצות אלה של אקסלרוד הן תריס בטוח דיו. עצם החלוקה של המקורות – כאלה שהאויב עלול להשתמש בהם ליצירת הונאה, ואחרים שהם חסימים לשימוש כזה – יכולה להיות מלכודת. כך (למשל) אפשר להתייחס אל מידע של צד ג' כאל מקור שאינו נשלט על-ידי האויב – בעוד שלאמיתר-שלב, האויב הצליח להשיג שליטה כזאת באחת ממיוגון דרכים אפשריות. הוא הדין לגבי אינדיקטורים, אשר נדמה לנו כי אין האויב יודע כי אנו צופים בהם – אבל אנו טועים בכך, ולכן קל להונות אותנו דווקא דרך האינדיקטורים הללו.

מודיעין והונאה

הטכנולוגיה המודרנית – בתחום התצפית, הצילום, ההאזנה והקליטה האלקטרונית – הולכת ומשתכללת. האם פירוש הדבר, שבעתיד תהיינה המדינות המתקדמות פחות צפויים להונאה?

אקסלרוד מטיל ספק בכך. הוא מציין שהאיסוף המפורט והמתואם אינו אלא ערוץ רחב – שבאמצעותו יכול יריב מתוחכם להעביר תמונה כוזבת, עקבית ורחבה. בעבר, כאשר אמצעי האיסוף היו פחות משוכללים, היה סיכון בביצוע תמרוני הונאה נרחבים בצורה שהאויב פשוט לא יבחין בהם או יפרש אותם באורח מוטעה. כיום, כשמדובר במדינות המפעילות טכנולוגיות מודיעין משוכללות, אפשר להניח בוודאות שהתמרונים אכן יעבירו ליריב את התמונה המבוקשת.

כאשר ישראל שיחררה כמות מסוימת של חיילי מילואים זמן קצר לפני שפתחה במלחמת ששת-הימים, היא לא יכלה לסמוך על כך שהערבים יבחינו בתהליך

ברור מה הוא הגודל האמיתי של ה"קופה" – כלומר עד כמה חמור הוא המבחן שהמדינה ניצבת בפניו בשעה זו. אופן ראיית הדברים בעיני מי שנמצאים בקלחת המאורעות אינו מתאים לראייה ההיסטורית אשר מתקבלת לאחר-מעשה. במלים אחרות: המהמר שלנו אינו יודע בוודאות, מה הוא המספר שמראה הקובייה – והוא עלול לשגות בענין זה, לקולא או לחומרה.

ב. יישום גישתו של אקסלרוד על מלחמות ישראל (מאז קום המדינה) יכול לגרור מסקנה: "הפעלה במלחמות קשות", משמעה הפעלה (של משאב ההפתעה) רק במלחמות שפרצו ביוזמת האוייב במהלך התקפי על פני הקרקע. ואולם, דווקא במלחמות מן הסוג השני – שישאל יזמה אותן – קיים נוהל-קרב מסודר, שבו אפשר לשקול את הנושא. במלחמות האחרות, אשר בהן איננו פועלים בצורה מסודרת ומתוכננת, קשה לנו להפעיל ביטולות משאבים שטרם הופעלו בעבר.

ג. ייתכן שהפעלת המשאב תשנה את פני הדברים; במקרה כזה, מלחמה קשה ורב-תאבדות תהפוך למלחמה קלה יותר. אבל אחר-כך יכולה להיות מושמעת הטענה, שמיותר היה להפעיל את המשאב במלחמה זו – שלא היתה (כביכול, בחוכמה שלאחר-מעשה) חמורה כל-עיקר.

ההסתייגויות הללו נוגעות, לאמיתר-שלידבר יש בהנחות-היסוד של אקסלרוד. הוא מניח, שגודל "קופת ההימורים" ידוע ל"מהמר". אם אין הדבר כן, הבעיה משנה את אופייה – וניתוח המודל (מערכת השיקולים) אינו תקף. לכן, אין הוא יכול להשיב על השאלה המתבקשת: כיצד אפשר להחליט על הפעלתו של משאב הונאה, במלחמה שמהותה עדיין איננה ברורה. ההבחנה, בין מלחמות יזומות לבין מלחמות בלתי-יזומות, אומרת כי האירועים אינם הומוגניים – וכי התמורה (שניתן להפיק) אינה קבועה, אלא תלויה בסוג האירוע. גם הבחנה זו חורגת מן המודל של אקסלרוד באשר לאפשרות שהפעלה עצמה תשפיע על תוצאות האירוע, כלומר על המחיר ועל התמורה. אקסלרוד הרי הצהיר במפורש, שהוא עוסק רק במקרים אשר בהם אין התמורה תלויה במדיניות ההפעלה.

בתנאי המזרח-התיכון, אפשר להתייחס אל כל מלחמה-רבתי – המלווה בגיוס כללי – כאל משבר חריג, ביחס למצב השורר בימי רגיעה. נכון הדבר, שמספר האבידות במלחמת-קדש לא עלה על הממוצע השנתי של קורבנות מפעולות-איבה בשנים שקדמו לה; אולם, בהינתן האינטנסיביות של מלחמה-רבתי, האילוצים העיקריים – חוסר-היכולת לחזות מראש את מהלכיה, וההכרח להשקיע את כל המשאבים כדי להשיג הכרעה מהירה ומוחצת – מצביעים לכיוון המסקנה, שמלחמה אינטנסיביות מצדיקה את ההימור של חשיפת משאבי ההונאה. דחיית הדבר למלחמה הבאה היא צעד שאפשר להצדיקו רק במקרים יוצאי-דופן – הן בשל הקשיים להעריך את גודל ה"קופה" בזמן-אמיתי (קשיים שצוינו קודם-לכן), הן בשל הצביון המיוחד של מלחמה-רבתי (שעליו עמדנו זה עתה), והן בשל הנימוקים שהעלה אקסלרוד עצמו להורדת סף-ההפעלה: "שער הריבית", הסיכוי לאובדן המשאב (גם אם לא יופעל) – והאפשרות שהוא ישרוד (כהפתעה) חרף הפעלתו.

אולם, באירועים אחרים – שאינם בגדר מלחמה-רבתי – כדאי להתגבר על הפיתוי, ולא להפעיל את המשאב. בעניין זה, אפשר ללמוד מן המודל של אקסלרוד. הישגים מדיניים, יוקרה, שיקולים כלכליים (מכירות נשק), הפגנת יכולת לצורכי הרתעה – כל אלה נראים כמי שמצויים מתחת לסף ההפעלה, ביחס לתמורה ולמחיר הכרוכים במלחמות אינטנסיביות.

יש עוד גורם, שמחזק את תביעתו של אקסלרוד לנקוט סבלנות ואורך-רוח בשימוש במשאבי הפתעה: בעיית ההסלמה. בזירת המזרח-התיכון, חשיפת נשק חדש גורמת לצד שכנגד לחפש מענה אצל פטרוניו. הצד המפעיל זקוק אז למציאת תשובה למענה וחוזר-חלילה. נפתח מירוץ חימוש (נרחב או מצומצם), המרע את המצב לאחר ההפעלה. אין תלות ישירה בין עוצמת ההסלמה לבין האירוע שגרם לה, ועובדה זו משפיעה לכיוון של העלאת סף-ההפעלה המיטבי.

המשך בגליון הבא

איך להצדיק הורא

לא "לסגור פרצות" – אלא לכתוב נר

אין לחפש נביאים

"שוב מתברר [מד"ח הוועדה]... כי כותבי הנהלים לא השכילו לחזות את כל הנפתולים הסבוכים של המציאות בשטח"⁵ – אומר בן-ישראל בפתיחת מאמרו: לדעתי, אין שום צורך כי כותבי-נהלים ישכילו לחזות את כל הנפתולים האפשריים, כלומר את כל הרכבי-הנסיבות האפשריים או את כל האי-רועים הקונקרטיים האפשריים. כל שעליהם לעשות הוא לקבוע את המאפיינים העיקריים של ההתרחשויות. הרי כותבי-נהלים אינם מסוגלים, ללא כל ספק, לכלול בנהליהם מספר (כמעט) איך-סופי של "תסריטים" – ועצם המגמה, לעשות כן, נראית בעיני פסולה; "אוסף" כזה של מצבים יהיה מסורבל מאוד, והשימוש המעשי בו יהיה כמעט בלתי-אפשרי; הטירחה בפינוח תהיה רבה, והיכולת לשפר באמצעותו את הביצוע תהיה מזערית או בלתי-קיימת – ובמקרים רבים, השכר עלול לצאת בהפסד בגלל הטורח בשימוש ובגלל הביבלוב האפשרי.

הפתרון המקובל, אשר בן-ישראל מתייחס אליו, הוא ב"סגירת הפירצה" על-ידי הוספת "נדבכים" להוראות ולנהלים הקיימים.⁷ לדעתי, אין שום מקום לדבר – לפחות לא במקרה מן הסוג הנדון – על קיומו של צורך ב"סגירת פרצות". הנוהל הוא כללי, וכך הוא חייב להיות. ה"תקלה" שנתגלתה בסוגיה הנדונה היתה בכך, שההוראה אסרה על שימוש בנשק כלפי ישראלים: כוונתה היתה – בלי שהדבר צוין במפורש ובדרך הראויה – כי איסור זה יחול רק במקרים של ירי מצד ישראלים בשטחים בהקשר של הפרות-סדר; הכוונה לא היתה לפעילות הנראית פלילית בעליל. לפיכך, אין כאן מצב שבו מנסח-הנוהל (או נותן-ההנחיה) "לא השכיל לחזות את כל הנפתולים הסבוכים" – ולכן (על-פי טענתו של בן-ישראל) עליו להוסיף "נדבכים" "לסגירת הפירצה" – אלא הנוסח היה מלכתחילה לא-ראוי. לא נדרשה כאן יכולת-חיזוי מפליגה כדי לכתוב את הדברים באורח תקין.⁸ מוסיף ואומר בן-ישראל,⁹ כי מקובלת האמונה¹⁰ כי

האם – כפי שטען ראש מ"פ, תא"ל ד"ר בן-ישראל (מערכות 335)¹ – יש להטיל ספק ביכולתם של נהלים "לכסות" כהלכה את שטחי-הפעולה שבעבורם יועדו? האם נכונה הטענה כי מאמץ-שווא הוא לרדוף אחרי שלמות בכתיבת נהלים וכללים? העילה המיידית לכתיבת מאמרו של יצחק בן-ישראל היא ד"ח הוועדה לעניין הטבח במערת-המכפלה בחברון² ובמיוחד הפרק העוסק ב"הוראות הפתיחה-באש". יש מקום להתייחס בהערה ביקורתית לדברים אשר נראים לי כמרכז שליחותו של המאמר: הטיעון, לפיו הרדיפה אחרי השלמות בכתיבת נהלים (למיניהם) יש בה מאמץ-שווא – והיא נדונה מראש לכישלון, שפן שום נוהל אינו יכול להיות שלם.³

נראה לי כי טיעון זה, בצורתו הכללית והתיאורטית, מחטיא במידה רבה את המטרה; הוא עלול ליצור רושם, שאינו משקף כהלכה את המצב האמיתי בסוגיה זו⁴ – כפי שאני רואה אותו.

1. הערות בסוף הטקסט.

אנה בלתי־סבירה?

גלים

שמואל דורנר

סופית של כללים לקטע כלשהו מן הפעילות האנושית. ואף אם נאמר, תיאורטית, שתמיד יכול (או חייב) להיווצר מצב של קיום "פירצה" כלשהי – עדיין רחוקה הדרך להסיק מכך כי השאיפה "להשלים" כללים נדונה מראש לכישלון. יש להבדיל בין "השלמה", המספיקה לצרכים המעשיים הרגילים, לבין "השלמה" מוחלטת – שאין לה זיקה ישירה לעניינים מעשיים אלא יש לה משמעות רק בטיעון תיאורטי-עקרוני, בתחום הלוגיקה המתמטימאטית. ניתן, אם כן, לנסח מערכת של כללים כדי "לכסות" – לכל צורך מעשי – שטח־פעולה מסויים; אבל אין להסיק מכך שאותם כללים לבדם יש בהם לספק, למי שיבוא לפעול על־פיהם, מרשם מדוייק כיצד לפעול – כלומר הוראה מדוייקת, אלו הם הצעדים הקונקרטיים שעליו לנקוט. בעזרת הכללים, שעוסקים באפיונים, על המבצע לברור פעולות קונקרטיות התואמות אפיונים אלה; בתחום זה, תמיד תיוותר הברירה בידי המבצע – אלא אם כן, על־פי הנסיבות, לא נותרה אלא דרך־פעולה אחת. הנוהג לפתיחה־באש (לדוגמא) יכול לקבוע כי על החייל לנקוט דרך מסויימת, הקבועה בנוהל, אם מאד־הוא מסכן את חייו או את חיי זולתו; הנוהל קובע מה על החייל לעשות (אזהרה, ירייה באוויר, ירייה לכיוון הרגליים, ירייה מכוונת, וכי"ב), והוא אף קובע מה הן הנסיבות שבהן על החייל לפעול כמתואר – אולם החייל יצטרך להחליט בכל מקרה, לפי מיטב התרשמותו והבנתו, האם הוא מצוי בסכנה לחייו. להקלת ההתמצאות יכול הנוהל לפרט דוגמאות של מקרים, אשר בהם יש לראות את החייל כמי שחייו מצויים בסכנה – וכן כמה דוגמאות הפוכות; דבר זה, יחד עם תירגולת מתאימה, יהיה בו לסייע לחייל ליצור לעצמו ראייה יותר מוחשית של העניין – והתוצאה תהיה כי הנוהל יכלול את השלד הנורמאטיווי בסוגיה זו, אשר עליו ניתן יהיה לחזור ואותו ניתן יהיה לתרגל תוך מתן פירוש מוחשי ככל־האפשר. העיקרון: הנוהל קובע את הכללים, ומפרט את הנסיבות – ובמידת־האפשר אף את דרכי הפעולה – אך ההערכה הקונקרטית, האם נוצרו הנסיבות לפעולה כזו

בגישה קפדנית ואחראית" ניתן "לכסות" כל התרחשות העלולה להתרחש. דעתו השלילית של המחבר בעניין זה אינה נראית לי. יהיו הניתוחים העיוניים בעניין זה אשר יהיו, לכל הצרכים המעשיים ניתן לומר שהנחיות ונהלים יכולים "לכסות" כהלכה שטח־פעולה מוגדרים; הנהלים בכלל אינם אמורים "לכסות" כל התרחשות פלונית אפשרית – אלא עליהם "לכסות", בהגדרותיהם, סוגים של התרחשויות. כשהמנסח כותב את ההגדרות השונות, המאפיינות את סוגי ההתרחשויות, הוא עושה זאת (בין היתר) מתוך שהוא מעלה על דעתו התרחשויות קונקרטיות אפשריות.

בדִּישׁוּרָאֵל מביא ראייה, מתוך עבודתו של המתמטיקאי גֶדְל, ולפיה כל מערכת של "כללים יש [בה] מיגבלה אינה־רנטית – שאינה מאפשרת לה לכסות אפילו שטח פשוט, כמו אריתמטיקה של מספרים שלמים". ראייה זו אינה נראית לי משכנעת, והיא אף נראית כמעט בלתי־נוגעת לעניין; מי שאינו מיקצוען בתחום הלוגיקה או המתמטימאטיקה יכול לשאול: האם מן העובדה (אם אמנם עובדה היא) כי לא ניתן "לכסות" במערכת כללים סופית שטח כמו מאתימאטיקה או אריתמטיקה – האם נובע מכך גם שמערכת כללים נתונה אינה יכולה "לכסות" קטע כלשהו של אריתמטיקה? ומה שיותר חשוב: האם הקביעה הלוגית-מאתמטימאטית של גֶדְל מחייבת להסיק מסקנה כללית ולפיה לא ניתן, בשום תחום מתחומי החיים, לקבוע מערכת כללים שהיא יעילה – או יעילה יחסית – לצורך עיסוק בענייני החיים? האם אין כל הטכנולוגיה – לרבות הטכנולוגיה המודרנית המתוחכמת – בנויה על מערכות־כללים, שהן פרי התפתחות המדע והתעשיות למיניהן? אין דבר בעולם האנושי שאינו סופי, הכל הוא ארעי ובגדד "הוראת־שעה"; אך האם דבר זה מונע בעד בני־אדם לבנות מטוסי־פלא, מחשבי־פלא, וציוד אלקטרוני מתוחכם – שהתפתחות תיחכומם מהירה יותר ממהירות המעקב של דמיון־אנוש?

לא מצאתי בטיעונו של המחבר כל ראייה לכך, שמקביעתו של גֶדְל יש להסיק כי לא ניתן לקבוע מערכת

או אחרת, לעולם תיוותר בידי של מי שהנוהל חל עליו. כאן, ברגיל, אין מקום לדבר על "פרצות" בנוהל – אלא אם כן הוא (כמו הנוהל שאליו התייחסה הוועדה) נערך מלכתחילה בדרך פגומה, עד כי לא "כיסה" כהלכה את הסוגיה, או שנאמרו בו דברים שהם מוטעים על פניהם. אולם עיצוב של נוהל, שהוא פגום ביסודו, הוא דבר אחד, והטענה שלא ניתן לעצב נוהל ש"כיסה" כהלכה את הנושא היא דבר אחר.

הוראה לא-סבירה

לאמיתר-של-דבר, הטיעון שמעלה בן-ישראל בעניין "נהלים" ר"כללים" ר"הוראות" – טיעון ולפיו לא ניתן "לסגור" בהם את כל ה"פרצות", שכן מחברם של הנהלים והכללים וההוראות אינו יכול לחזות את כל האפשרויות שעלולות להתרחש בעתיד – ניתן להעלותו בהקשר של כל הסדר נורמטיבי מכל סוג, ובראש-וראשונה החוקים שחוקקה הכנסת ושאר דברי-החקיקה למיניהם ולסוגיהם. ואמנם נוהגים לשמוע לעתים, גם מפי חברי-הכנסת ולעתים אף מפי שופטים ומשפטנים אחרים, כי "המחוקק לא חזה – ולא יכול היה לחזות – את כל האפשרויות העלולות להתפתח", וכי "המציאות עשירה מן הדמיון". לדעתי, דיבורים אלה אין להם מקום כל-עיקר: הם מעידים כי הדוברים רואים את הנושא בדרך מוטעית מן היסוד. ראוי לזכור: תפקידן של הנורמות הכלליות אינו להסדיר מצבים קונקרטיים כאלה או אחרים, שהם תולדה של הרכב פלוני של נסיבות, אלא לקבוע הגדרות מאפיינות כלליות – ואלה אמורות "לכסות" ממילא את כל המצבים הקונקרטיים, המתייחסים לאיפיון שנקבע; בדרך-כלל אין הדברים מתבצעים מכאנית, אלא קיים "משחק" (או "גמישות") מסויים – אם בתוך הנורמה ואם מסביבה – ומי שהנורמה חלה עליו (או מדריכו או יועציו) אמור לדעת "ליישמה" על המצבים הקונקרטיים, בדרך שנוהגים לכוונה פרשנות. ואין הכוונה לפרשנות "מלומדת" ומסובכת דווקא, אלא גם לפרשנות שכל אחד מאיתנו מפעיל אותה בחייו היומיומיים. גם החייל ביחידתו, שהודרך בנושאים ובעניינים שונים, נושא עימו מטען של נהלים והוראות והנחיות וכיוצא-באלה. כל אלה (או בודאי רובם) אינם אין-סוף הוראות למצבים קונקרטיים, שבהם עשוי החייל להיתקל ובהם עשוי הוא להימצא במהלך שירותו – אלא הם הוראות, שבמהותן הן הנחיות עקרוניות; המצבים שבהם יימצא החייל יתאמו באפיוניהם את ההנחיות השונות שניתנו לו, ודי בהתאמה זו כדי שידע כיצד לפעול. הפעולה הקונקרטית, לעולם תדרוש מידה מסויימת של פרשנות – שכן ההנחיה בדרך-כלל לא תתייחס אל מצב קונקרטי מסויים (מבין עשרות או מאות מצבים קונקרטיים, שהם תולדה של הרכבים רבים ושונים של נסיבות) אלא תתייחס אל תכונות כאלה או אחרות של מצבים; והחייל יצטרך – בהבנתו ובחושיו האנושיים, שבהם ניחן כמעט כל אדם – לברר לעצמו (כרגיל: אינטואיטיבית), אם הוא מצוי

במצב או בנסיבות שבהם יש תחולה להוראה כזו או אחרת מתוך מיכלול התדרוך שניתן לו.

להוכחת טענתו, ולפיה אין אפשרות לעצב מערכת של הוראות ש"תכסה" באופן מלא שטח מסויים של המציאות, משתמש בן-ישראל בתרשים האמור להדגים הוכחה זו. בתרשים מסומנים שלושה שטחים הנתונים זה בתוך זה; השטח הגדול מסמן את "המציאות",¹² בתוכו מצוי שטח (יותר קטן) המכונה "תיאור המציאות בשפה (העברית)" – ובתוך השטח השני הזה מצוי שטח שלישי, שהוא קטן מהשני, המכונה "משפטי האריתמטיקה". ההוכחה, שמביא המחבר לטיעונו, היא זאת: "משפטי אריתמטיקה הם רק חלק ממה שניתן לתאר בשפה העברית, וכל המשפטים בעברית הם רק חלק מתיאור המציאות כולה. אם אי-אפשר לכסות את כל משפטי האריתמטיקה במספר סופי של כללים – קל-וחומר, כי אי-אפשר לכסות את המציאות במערכת כזו."¹³

לא זה המקום להיכנס לניתוח של עצם הצגת ההוכחה, שנראית לי בעייתית ואולי מוטעית מבחינת אופן ההתייחסות אל רכיביה השונים;¹⁴ אוסיף כאן רק הערה אחת. תיאור המציאות הוא אמנם, ברגיל, מצומצם יותר מן המציאות עצמה; המציאות תוארה במיליונים של כרכי ספרים, ואיש אינו טוען כי אי-אפשר להוסיף עליהם מיליונים נוספים – כי הרי אין לתיאור זה קץ מבחינה מעשית, ונראה כי גם לא מבחינה עקרונית. אולם, תיאור לחוד – והגדרה לחוד: כאשר אנו מעוניינים בנורמות כלליות בתחום ההתנהגות האנושית, איננו עוסקים (בדרך-כלל) בתיאור מצבים קונקרטיים פרטניים – אלא באפיונים של מצבים (ובמלה אחרת: בהגדרות). לפיכך, איננו זקוקים לתיאורי-מציאות שאין להם סוף; די לנו בהגדרות (כלליות). למשל, נוכל להגדיר את כל המציאות כולה (השטח הכולל בתרשים הנ"ל) בשתי מלים בלבד: "המציאות כולה". ואמנם זה מה שעשה המחבר עצמו – אלא שהוא הגדיל לעשות ממנו, ר"תיאר" (הגדיר) את "המציאות כולה" במלה אחת בלבד: "המציאות". יש לחזור ולקבוע: בסוגיית כללי-ההתנהגות בתחום האנושי, לא נראה כי קיימת בעיה מעשית "לתפוס" ברשת של כללים מגדירים את אותם הנושאים הטעונים הסדר.

בעצם, קביעה זו אינה מהווה מושא לוויכוח ביני לבין תא"ל ד"ר בן-ישראל. הוא מסכים – בהערת-שוליים¹⁵ בלבד – כי: "אפשר... לטעון שנהלים מאפשרים "לכסות" קטע מסויים במציאות", כמו "ירי במיטווח או הטסת מטוס"; יתר-על-כן: בסוף ההערה הזו, הוא עובר מ"אפשר לטעון" אל ניסוח יותר רחב – ואומר כי "ניתן לכתוב נוהל שיתאים לבעיה ספציפית, אך אי-אפשר לכתוב נוהל שיתאים לכל הבעיות". בדברים אלה הוא משמיט, למעשה, את הבסיס למאמר כולו. עילתו הקונקרטית של מאמרו היא "נהלי הפתיחה-באש בצה"ל"; הטיעון הינו, שככל שתפרט בנהלים את כל המצבים שעולים על הדעת – לעולם הם לא יוכלו "לכסות" את כל המצבים האפשריים. אך נוהל הפתיחה באש (כמו הדוגמאות של

המחבר, בדבר "ירי במיטווח או הטסת מטוס" אינו אלא טקסט המיועד "לכסות" – כלשון בן-ישראל – "קטע מסויים במציאות" או "בעיה ספציפית", אך בשום פנים ואופן לא את "כל הבעיות". וכי מישהו ניסה מעולם לכתוב "נוהל שיתאים לכל הבעיות", וטען כי נוהל כזה אפשרי או אפילו רצוי? מה עניינו של "נוהל שיתאים לכל הבעיות" אצל השאלה הקונקרטי בדבר הנוהל לפתיחה-באש?

אך בסתירה זו – שבין הנחת-היסוד של בן-ישראל ולפיה אין לבנות "נוהל מושלם" אפילו לקטע של מציאות, לבין הודאתו כי אפשרות כזו קיימת – לא סגי. בהמשך מאמרו,¹⁶ הוא חוזר לטיעונו הבסיסי, ומוסיף וטוען – בניגוד להודאה הקודמת הנ"ל – כי "איראן לא תבנות מערכת סופית של כללים שתכסה אפילו קטע של המציאות בשלמות".

והנה, ההנחה הזו – אשר שימשה לבן-ישראל עילה לכתיבת מאמרו – אף היא, מקורה בטעות; המאמר יוצא מן ההנחה, ולפיה הפגם שבנהלי הפתיחה-באש (הנדונים בד"ח הוועדה) הוא בכך כי "כותבי הנהלים לא השכילו לחזות את כל הנפתולים הסבוכים של המציאות בשטח".¹⁷ במקרים מן הסוג הזה, אומר בן-ישראל, "הפתרון, כרגיל, הוא 'חידוד' הנהלים; דהיינו להוסיף נדבכים להוראות ולנהלים הקיימים, כדי לסגור את ה'פרצה' שהתגלתה".¹⁸ הנחה זו, ולפיה ניתן "לסגור" את כל ה"פרצות" על-ידי הוספת נהלים, היא ההנחה אשר נגדה יוצא בן-ישראל במאמרו. אולם הבעיה, שנתגלתה בנוהל הפתיחה-באש (שנדון בד"ח הוועדה¹⁹), לא היתה "אי-סגירת פרצות" – אלא בכך שהנוהל קבע הוראה ("לא יעשה חייל שימוש בנשק כלפי ישראל"), שהיא בלתי סבירה בעליל ואף נוגדת את החוק. החיילים צויידו בפנקס ובו הוראות הפתיחה-באש, שאינן מבחינות בין ישראלי למי שאינו ישראלי; אולם היה גם "נוהל ארעי"

(נוסף לאותו פנקס), שיועד לטפל בנושא "אכיפת החוק והסדר הציבורי על ישראלים"²⁰ – ובאותו נוהל ארעי נכללה ההוראה הבלתי-סבירה (או בלתי-חוקית), ולפיה "לא יעשה חייל שימוש בנשק כלפי ישראל". מכאן הסיקו חיילים – וככל הנראה, אף נאמרו (בעל-פה) דברים בנוסח יותר מפורש – כי בשום מקרה אסור לעשות שימוש כלשהו בנשק כלפי ישראלי. אם הדברים הכתובים הנ"ל לא התכוונו לקבוע כלל החלטי, אלא רק כלל המותנה בכך שהוא יחול רק על מצב מסוג מסויים (כמו במקרה של התנגשות אלימה בין ישראלים בשטחים לבין ערבים מקומיים) – כי אז ההוראה הכתובה היתה פשוט בלתי-נכונה; היא לא-נכונה גם אם נניח שניתן היה להסיק מכותרתה כי כל-כולה אינה עוסקת אלא בסוגיית "אכיפת החוק והסדר הציבורי על ישראלים", או (במלים אחרות) "הפרות הסדר על-ידי ישראלים בשטחים". על אחת כמה וכמה, שלא היתה שאלה של נהלים בעלי "פרצות" בהוראות שניתנו בעל-פה – אשר במקרים אחדים היו החלטיות ובלתי-מסוייגות.²¹

השאלה המהותית, הנדונה במאמרו של בן-ישראל ואשר אני מתייחס אליה כאן, אינה בתחום העקרוני או הטקטי באשר להוראות הפתיחה באש; דהיינו: האם רצוי לקבוע נהלים נפרדים לעניין השימוש בנשק בכלל, ונהלים נפרדים לעניין הטיפול בהפרות-סדר (וכיוצא-באלה) בכלל – או האם רצויים נהלים מפורטים לכמה סוגים של מצבים, או שמא רצוי לקבוע רק עקרונות-פעולה. השאלה היחידה הנדונה כאן הינה: האם העובדה, שחיילים מסויימים קיבלו תדריך אשר קבע שאין לעשות (בשום מקרה) שימוש בנשק כלפי ישראלי (בשטחים) – אף-על-פי שדעת הכל היא שתדריך כזה הוא מוטעה, שהרי איש לא התכוון כי הוא יחול אפילו על מצב של ירי מכוון ובלתי-מוצדק מצד ישראלי על ערבים מקומיים – נובעת מכך שהיתה בנוהל "פרצה" מסוג שהוא בלתי-נמנע; או שמא

המתמטיקאי קורט גֶדל הוכיח כי כל מערכת כללים מורכבת מספיק עלולה להכיל בתוכה אי-עקביות פנימית-אינהרנטית

מדובר בסך-הכל בשגיאה גלויה-לעין בעיצוב הנוהל, ואין כל קושי להגדיר את הדברים כהלכה (אף כי הביצוע לעולם אינו קל: תמיד יצטרך החייל להחליט, בשעת מעשה, אם לפניו "הפרות-סדר" גרידא – או שמא ירי מכוון, הנטול בעליל כל הצדקה). לדעתי, ברור הדבר: ה"תקלה" בהבנת הנוהל לא נבעה מקושי אובייקטיבי לנסחו ללא "פרצות" – אלא מגישה ניסוחית, אשר אינה לוקחת-בשבון נתונים מסויימים שאינם נסתרים כל-עיקר.²²

מטבע-לשון שחוקה

בהמשך מאמרו²³ מביא בן-ישראל, כהקבלה, את ספרו של קלאוזביץ "על המלחמה"; בספר זה טוען הוגה-הדעות הגרמני כי אין אפשרות "לסגור", בתוך תיאוריה ממצה, את מהלך ניהול המלחמה. מהקבלה זו מבקש המחבר ללמוד את האמירה הבאה: כשם שאין אפשרות "לסגור", בתוך תיאוריה ממצה, את כל הנושא של ניהול המלחמה – כך אין אפשרות לקבוע מערכת כללים לכל פעילות אחרת (ובענייננו – לפתיחה-באש, שלא בנסיבות של פעילות קרבית). לדעתי, אין הנדון דומה לראיה: מלחמה היא התרחשות רבת-פנים ומסובכת וכוללת אירודאות רבה מאוד; לכן, ניתן להבין את הגישה שלפיה כל תיאוריה מושלמת על אופן ניהול מלחמה – או תיאוריה המנתחת ומסבירה באופן ממצה את כל היסודות הבאים (או שעשויים לבוא) בה לידי ביטוי, ואת המנגנון שביסוד כל התרחשויותיה – היא מן הנמנע. שונה הדברים שוני עקרוני כאשר מדובר בקביעת כללי התנהגות לקטע ולתחום שהם מוגדרים ומוגבלים באופן ברור; לתחום זה שייכים בדרך-כלל כללים בעלי אופי טכני,²⁴ שעיקר תפקידם הוא השגת יעילות, ולא חתירה למדיניות או להחלטות מיטביות.

כללי-התנהגות קיימים בחיינו על כל צעד ושעל; כל המערכת הנוראמטיבית המשפטית העיקרית (חוקים ותקנות למיניהם) אינה אלא מערכת של כללי-התנהגות מחייבים – ובנוסף עליהם יש אי-סוף כללי-מינהל בגופי השלטון השונים, וכן כללי-פעולה בגופים שונים אחרים (לרבות גופים וולונטאריים) ואף במשפחות ובהתנהגותו של היחיד כלפי עצמו. בכל אתר ואתר מקובלים כללי-התנהגות, אם נוקשים ומעוצבים בכתב ואם כעניין שהפך לנוהג או להרגל. כאשר מדובר בכללי-התנהגות המעוצבים במערכות של הוראות-בכתב, כגון דברי-חיקקה או הוראות-נוהל – ברור כי עדיפים הפשטות והקיצור והעיצוב ההגייוני, המתרחקים מכל סירבול ומכל מלל שאינו הכרחי ואינו לעניין. אבל צריך שיהיה לא פחות ברור: מכאן לשלילה עקרונית של נהלים – בתור דרך ראויה להסדרה ולפיקוח על הפעילות האנושית על תחומיה וסוגיה ואפיוניה השונים – ארוכה ביותר הדרך. בן-ישראל נוקט גישה הפוכה. הוא אמנם נותן להבין בכמה מקומות במאמרו, כי אין הוא שולל מכל-יכול שימוש בנהלים – אך מדגיש הוא חזר והדגש: מי

שסבור כי יש לאל-ידם של נהלים כלשהם "לכסות", כהלכה ובאופן מלא וראוי, שטח-פעילות כלשהו – אינו אלא משלה את עצמו ואת הזולת; שכן הכישלון (או אי-אפשרות) לערוך נהלים ש"יכסו" שטח-פעולה פלוני אינו נובע מרשלנותו של המנסח, או מהיעדר דמיונו של המחבר-עורך – אלא אי-אפשרות זו טבועה בעצם המבנה של המציאות, שבו כל "כיסוי" של שטח מותר אחריו "פרצה" שעדין לא כוסתה.

והנה, גם בהנחה כי קביעה כאמור הינה מבוססת בתחום הלוגיקה המאתימאטית²⁵ – או בכל תחום כולל ומסובך, כמו ניהול מלחמה או ניהול מדיניות לאומית לאורך זמן – אין בכך כדי להשליך (מעשית) על ההתנהגות בתחום ערכתם ועיצובם של דינים ונהלים למיניהם, כל אחד בתחומו המוגדר וליעדו שנקבע.

הדינים והנהלים נחלקים לשני סוגים מבחינת תכליותיהם, ומבחינתן של דרכי-העיצוב אשר מתאימות לאותן תכליות: מצד אחד קיימים דינים ונהלים, שתכליתם להסדיר (באופן כללי) תחום מסויים של ההתנהגות או הפעילות האנושית; מצד שני יש דינים ונהלים, האמורים לטפל בגורמים (מצבים או אבדות או פרטים פיזיים) שונים. רק הסוג השני – ולא הסוג הראשון – דורש פירוט.

כאשר מדובר בדינים ונהלים מהסוג הראשון, אין מתעוררת בכלל שאלה אם מחברם "זכר" לפרט ולכלול בהם את כל המצבים שהם אמורים "לכסות" אותם; טקסטים מסוג זה אינם אמורים לפרט מקרים כאלה או אחרים, אלא לתאר קאטגוריות של מצבים. המחבר (אם הוא ראוי לתפקידו) יודע לחשוב באורח מופשט, ואם כך ינהג – אין שום מקום לטענה, ולפיה הוא "אינו יכול לדמיין את כל המצבים שהמציאות יכולה להעמיד בפני האנשים" שהדין (או הנוהל) חל עליהם. אין כל צורך לדמיין את כל המצבים האלה; אם המחוקק (או מחבר הדין או כותב הנוהל) מנסה לעשות כן – לא רק שהוא מנסה לעשות את הבלתי-יניתן, אלא הוא גם חורג מתפקידו ועוסק בפעילות שאינה הולמת אותו. אל לו לעסוק בפרטי, אלא בכללי – לא בהתרחשויות (אלה או אחרות), אלא בקאטגוריות של התרחשויות; ואם ישווה לנגד עיניו, בדרך הראויה, קאטגוריות של התרחשויות – לעולם לא יעמוד בפני "פרצה", כלומר השמטה מתוך איראיה, אלא אם כן ה"פרצה" נובעת לא מהשמטה של התרחשות פרטית (זו או אחרת) אלא מהשמטה של קאטגוריה פלונית. השמטה מהסוג האחרון אינה עניין של "אי-יכולת לחזות את כל האפשרויות שיכולות להתרחש במציאות", כפי שנוהגים לומר במטבע-לשון שחוקה ומוטעית – אלא גגם כלשהו ביכולת הבסיסית לעצב נורמות; ומי שעוסק בקביעת נורמות מבלי שיש לו המיומנות ההכרחית לצורך כך – דהיינו, לראות כיצד נורמה כללית "מכסה" קאטגוריות מסוימות המתארות ומגדירות סוגים של התרחשויות – אינו יכול להצדיק זאת בהנמקה האמורה, שאינה נוגעת לעניין ואשר מתימרת לתרץ (בעזרת איזכור קיומו של הכרח

מה שייך פון קלאוזוויץ?

בני ישראל גם מפנה את הקוראים אל טיעונו של פון קלאוזוויץ, בדבר איהאפשרות להשתמש ברשת של כללים "סגורים" כדי "לתפוס" את ההתרחשויות וההתפתחויות של מהלכי המלחמה; בעניין זה, ניתן להעלות כמה השגות: קודם כל, מאז כתב קלאוזוויץ את דבריו אלה חלפו כ-160 שנה – ומאז חל שינוי כלשהו בניסיון להבין את המנגנון שבהתרחשויות שבהן נוטלים חלק, ברזמנית, גורמים שונים בעלי אינטרסים וכיווני-פעולה שונים; ניסיון זה מתבצע כעת על-ידי פיתוח שיטות טכניות-מאתמאטיות, והקרובה ביותר לנושא הנדון היא אולי תורת-המשחקים. אמנם, דומה כי תורת-המשחקים רחוקה עדיין מלהוות מערכת כללים אמינה שאפשר להשתמש בה כדי לפעול ולחזות מהלכים והתפתחויות, ומקובל למדי כי אין היא – כפי שהיא – תחליף ראוי לאינטואיציה ולכישרון ולמיומנות וכיוצא-באלה; אבל אי אפשר להימנע מכל איזכור של כיווני-פעולה אלה ושל כל המלאכה שנעשית בדיוק בתחום זה, ולהסתפק (כמו בני-ישראל) באמירה כי מלותיו של קלאוזוויץ "מתאימות, ללא שינוי, לנושא [המאמר]"²⁶.

ועוד: דומני כי יש אצל בני-ישראל – ואולי גם אצל קלאוזוויץ – עירוב-יוצרות בין "חוקים וכללים" במובן של "חוקים וכללים" המתארים את המציאות, לבין "חוקים וכללים" במובן של נורמות-התנהגות. באנגלית, הבחנה זו מיוצגת בצמד תיאורים קולע: descriptive rules לעומת prescriptive rules; בעברית, הביטוי "חוק" הוא בעל שתי משמעויות: במובן של אחד מחוקי-הטבע, הוא מנגנון-קבע כלשהו שביסוד ההתרחשויות כפי שהן; ואילו

אובייקטיבי (תופעה שברגיל אינה יותר מאשר "תקלה" במקרה הטוב ורשלנות מקצועית במקרים האחרים. אני נוקט כאן לשון "ברגיל", שכן הדברים אינם תמיד "חדים וחלקים" והלשון אינה מושלמת – וקיימים מושגים שהם מעורפלים ורב-משמעיים, ומפעם לפעם אף מתרחשות טעויות (מעין "טעויות אופטיות") בראיית הדברים. אין זה אומר שבעת עיצוב הנורמות, לעולם אין המעצב מעלה בדמיונו שום מצבים קונקרטיים פרטיקולאריים – אלא הוא "עובד" עם קאטגוריות בלבד; לעתים, שקילת דוגמה פרטיקולארית (זו או אחרת) יכולה לסייע בידו לנווט כהלכה את דרכו בעיצוב גבולותיה של ההגדרה או באיפיון תוכנה; אלא שיש הבדל עקרוני בין טעות אפשרית (ונדירה) בעיצובה של הגדרה מאחד הטעמים שצוינו, לבין הסברה שקיומן של "פרצות" הוא בלתי-ימנע – וזאת מפני שהמחבר (בשעת עיצוב הנורמות או הכנת ה"נהלים") "לא יכול היה לדמיין את כל האפשרויות", ומפני ש"המציאות תמיד יותר עשירה מן הדמיון".

אשר לסוג השני של דיונים ונהלים, אשר אמור לפרט גורמים (מצבים או עובדות או פרטים פיזיים) בשמותיהם: כאן אמנם נדרש מהמחבר לכלול בהוראה את כל הפרטים הדרושים; אלא שבמקרים מסוג זה, הפרטים בדרך-כלל ידועים מצורכי-המעשה ומצויים אצל אנשי-המקצוע – והם אלה המספקים אותם למי שמכין את ההוראות. ואמנם, הטענה נגד נהלים – ולפיה "לא ניתן לעולם לחזות מראש את כל המצבים אשר עלולים להתעורר במציאות" – אינה מושמעת (ברגיל) בהקשר של עיצוב הוראות בעלות אופי טכני-פרטני, אלא דווקא כטענה עקרונית בהקשר של חקיקה העוסקת בהכללות.

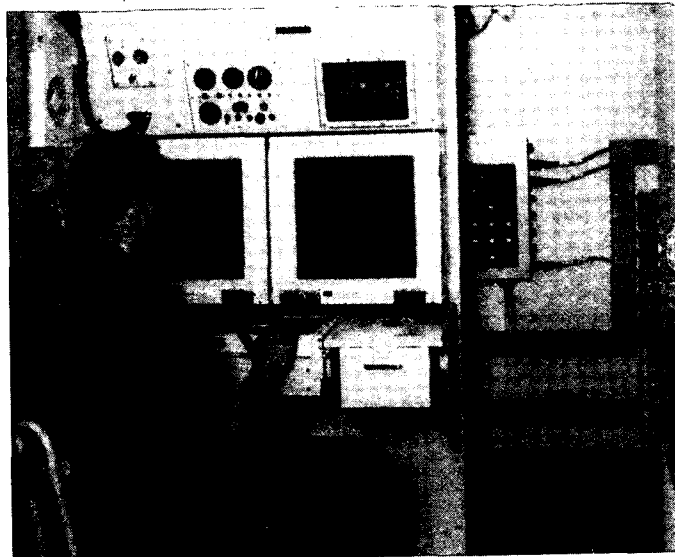
לאמיתר-של-דבר, גם המחבר מודה כי אין סיבה שלא להוציא בעבור חיילים נהלים בתחומים שבהם עליהם לפעול; אלא שהוא ממליץ שלא "לתת בידי החייל בשטח קודקס עב-כרס של נהלים"²⁸ אך בכך הוא מתפרץ לדלת פתוחה: שכן אין להעלות על הדעת כי קיימת כוונה כזו, והמחבר אינו מצביע עליה – ואף אין למצוא בד"ח הוועדה המלצה לפרט בנוהל את כל המצבים האפשריים, שהחייל עלול להיקלע אליהם. הפגם שבנוהל אשר נדון בד"ח הוועדה היה, פשוט, בכך שאותם דברים שנאמרו בו היו בלתי-נכונים – ולא שהנוהל היה קצר מדי, או שהוא לא התפשט על פרטי-פרטים של מצבים אפשריים. הפגם היה בכך שנכללה בו הוראה כללית כי "לא יעשה חייל שימוש בנשק כלפי ישראל" – וזו נשענה על ההנחה שהמנסח העלה (בדעתו, אך לא בגוף ההוראה), ולפיה ישראלי ממילא לעולם לא יסכן באורח בלתי-מוצדק את חייו של אדם אחר. נוסח כזה, לא רק שהוא בלתי-זהיר או בלתי-שלם – אלא הוא מוטעה בעליל; והוא מהווה "הזמנה לבעיות", בנושא שבו חייל-אדם מוטלים (כלומר עלולים להיות מוטלים) על כף-המאזניים. להלן דברי הוועדה על ההוראה האמורה:²⁹

ככלל, הוראת הפתיחה באש, הנוגעת בתכליתה לחיי אדם, אסור שתהא עמומה ובלתי מובנת, ואסור שיהא עליה ויכוח פרשני בין החיילים האמורים ליישמה. אכן, הוראת הפתיחה באש מותירה מיתחם של שיקול-דעת לחייל בשטח, אותו עליו להפעיל בהתחשב בכל נסיבות האירוע... [אסור שההוראה] תעמיד את החייל במצב בו יהא עליו להתלבט ולהסס בין פרשנויות שונות. במלים אחרות: שיקול-הדעת, מתי נוצר המצב שמחייבו לפעול בדרך זו או אחרת, נותר בידי החייל – אולם הגדרת המצבים, המחייבים את אותה הפעולה, חייבת

במובן של נורמה חברתית מחייבת, הוא כלל-התנהגות – כלומר לא תיאור של המציאות הטבעית, אלא "מרשם" לגבי הראוי מבחינת סדרי-החיים של החברה האנושית. והנה, אצל המחבר – וככל הנראה גם אצל פון-קלאוזוויץ – אין הבחנה ברורה בין שני מושגים אלה, השונים מהותית זה מזה, ונעשה בהם שימוש מעורבב ומטשטש. די בהפניה אל משפט אחד; בבואו לצטט מן הספר של קלאוזוויץ, מקדים בן-ישראל²⁷ דברים אלה: "כל מה שצריך הקורא לעשות הוא להחליף את המונח 'תיאוריה של מלחמה' [אצל קלאוזוויץ – ש' ד'] במונח 'קובץ הוראות ונהלים', כדי לקבל אמירה ישירה וחכמה על הנושא, העומד לפנינו על הפרק". אבל "תיאוריה" אמורה להסביר תופעות קיימות, ואילו "קובץ נהלים" טיבו בכך שהוא קובע "מה ראוי לעשות ומה אסור לעשות"; אלה שני דברים השונים במהותם. אך גם בהנחה (ודומה כי כך אמנם הם פני הדברים), שקלאוזוויץ עוסק לא רק בניסיון להבין את תופעות המלחמה אלא גם להתוות כללים לניהול המלחמה – עדיין יש הבדל תהומי בין מתן "רצפט" ממצה בנושא "כיצד לנצח במלחמה?" או בנושאים אסטרטגיים רחבים, לבין "נוהל פתיחה-באש".

ושבו צריך לקבוע: גם בנוהל כזה, אין אפשרות לכלול ולתאר את כל ההרכבים האפשריים של מצבים ונסיבות – אך לא לכך הוא יועד. עצם הניסיון "לדחוס" לתוכו הרכבים רבים כאלה היה פוסל אותו מלמלא את תפקידו; שכן במקום להיות כלי-עזר בידי החייל, אמצעי להתוויית קווי-פעולה וקווי-התנהגות – הוא היה הופך לכלי איך-חפץ-בו, שהעיון בו מסורבל ואשר קשה להבין את פרטיו ולזכור אותם. ואף אין זה מתקבל על הדעת, ש"נוהל" כזה יכלול "מרשם" מדויק לכל מצב נתון שיתואר ב"נוהל" עצמו; יחד עם זאת, להדגמת העקרונות וכדי לסבר את האוזן, יכול נוהל כזה לכלול כמה דוגמאות מבהירות.

תא שליטה ובקרת אש צרפתי

להיכלל בהוראה (או בנוהל); אם לא כן, לא רק שההוראה לא תמלא את ייעודה – אלא שהיא עלולה להצמיח תוצאות הפוכות מאלה המכוונות והרצויות, ואף גרועות מאלה שהיו צומחות באופן טבעי משיקול-דעתו של החייל אלמלא צוייד בנוהל כלי-עיקר.

אשמת הטועה

בפרק המסכם של מאמרו, שכותרתו "על הטעות בשיקול-הדעת האנושי", כותב בן-ישראל:

כיצד ננהג במקרה של טעות: האם להאשים את החייל, או את המפקד, שטעה, אשמה משפטית, שמהותה חריגה מהוראות, מנהלים ומחוקים, או שמא עלינו לקבוע, כי טעה בשיקול-דעתו, ולהסיק מכך מסקנות לגבי טיב שיקול-דעתו (ולא לגבי אשמתו ה"פלילית")?

בשאלה קצרה זו מקופלות כמה טעויות, ורק ליבונן יאפשר ראייה יותר ברורה של הסוגיה וההתייחסות ראויה אליה.

בן-ישראל יוצא מתוך הנחה, כי אחת משתי סיבות – באופן אקסקלוסיווי (מוציא זה את זה) – גורמת פעילות בלתי-זדונית שתוצאתה רעה: או שהיתה חריגה מהוראות ("אשמה משפטית"), או שהיתה טעות בשיקול-דעת. והנה, שתי אלה מסובכות זו בזו: אם חייל (או כל אדם אחר) הפר הוראות מחייבות, ועקב כך נגרמה תוצאה מזיקה – בהחלט יש מקום להעמידו לדין על הפרת ההוראות הללו, שכן עצם קביעתן היתה לצורך הכוונת הפעילות בדרך שיימנעו נזקים; אך גם אם ההפרה לא גרמה לתוצאה מזיקה – יש לשקול העמדה לדין, שכן בהפרה כזו יש פוטנציאל של תוצאה מזיקה (כנובע מעצם הצורך בקביעת אותן הוראות) ולכן יש עניין ציבורי להרתיע מהפרות כאלה. לעניין זה, ההבחנה שעושה בן-ישראל בין טיפול "במישור המשפטי" לבין טיפול "במישור הפיקודי" אינה במקומה; גם טיפול "במישור הפיקודי" (הוא טיפול משפטי – אם הכוונה לדין משמעתי, ולא לשיחת-הבהרה גרידא בין המפקד לבין הפקוד.

עד כאן לעניין הפרת ההוראות; ובאשר לטעות בשיקול-דעת – זו יכולה להתרחש, בין אם היא מלווה בהפרת הוראות ובין אם לא היתה הפרה כזו; אולם עצם העובדה, שהיתה טעות בשיקול-דעת, אין פירושה תמיד כי המדובר בעניין של מה-בכך – או כי המדובר בעניין שבו אין "אשמה" על הטועה, ואין ראוי להענישו. בעיקרון, השאלה המכרעת היא זו: האם היתה, או לא היתה, רשלנות מצידו של מבצע הפעולה (אם חייל ואם כל אדם אחר). רשלנות – מן הבחינה המשפטית³⁰ – היא התנהגות החורגת מרמת הזהירות של האדם הסביר (לרבות החייל הסביר) בנסיבות העניין,³¹ ואין נפקא מנה אם אותה התנהגות חריגה היתה מתוך יחס של זילזול או שהיתה בתום-לב. למשל: אם חייל יורה ופוגע באדם בנסיבות שבהן חייל סביר לא היה מעלה בדעתו לירות, הרי שהחייל היורה – ללא קשר לקיומן של ההוראות

ספציפיות בעניין זה, שעל-פיהן אסור היה לו לירות – נוהג בהתרשלות; העובדה, שהתנהגותו נבעה מטעות בשיקול-דעת, אינה פוטרת אותו מאחריות פלילית. במלים אחרות: לצורך דירוג המעשה כפוטרי-מעונש או כראוי לעונש – לא קובעת שאלת הטעות בשיקול-דעת, אלא דרגת סטייתו מן ההתנהגות הראויה; יש שטעות בשיקול-דעת מגיעה לדרגה של התרשלות, ואז קיימת עבירה שיש לטפל בה על-פי נסיבותיה – ויש שטעות בשיקול-דעת אינה מגיעה לדרגה של התרשלות, ואז הטועה לא עבר כל עבירה.³² מה שקובע אינו עצם קיומה של הטעות, אלא ההבחנה: האם הטעות היא מסוג הטעויות, אשר גם בני-אדם זהירים נוהגים מפעם לפעם לעשותן – או שמדובר בטעות, שאדם הנוהג בזהירות הראויה לא היה נכשל בה בנסיבות העניין.

ואם כן, אין לחלק את ההתנהגות לשתי קאטגוריות נפרדות – של "טעות" המטופלת "במישור הפיקודי", ושל "אשמה משפטית" המטופלת במישור "הפלילי". מהות העבירה ונסיבותיה, הן הקובעות: לעתים טעות היא בגדר עבירה, ולעתים – לא; לעתים מטופלת עבירה "במישור הפיקודי" ולעתים – "במישור הפלילי".

ההנחה של בן-ישראל – ולפיה "אשמה משפטית" מקורה ב"חריגה מהוראות", ואילו טעות בשיקול-דעת אין עניינה בחריגה מהוראות – גם בה יש טישטוש ועירבוב היוצרות. השאלה הרלוואנטית וההגיונית והראויה אינה, אם היתה חריגה מהוראות או טעות בשיקול-דעת – אלא, האם החייל פעל בדרך שהיא פסולה בעליל (כלומר: עבר עבירה). לעתים מתבטאת ההתנהגות הפסולה (עבירת עבירה) בחריגה מהוראות, כאמור לעיל; ולעתים, היא מתבטאת בהתרשלות – בין שהיא מלווה בחריגה מהוראות ובין אם לאו, ובין שהיא מתבטאת בטעות בשיקול-דעת ובין אם לאו. ההעמדה זה כנגד זה – הפרת הוראות מצד אחד, וטעות בשיקול-דעת מצד שני – היא השוואה בין דברים שאינם על מישור אחד כלי-עיקר; ואין ההשוואה אומרת דבר, לא לכאן ולא לכאן.

במקרים של "טעות בשיקול-דעת" ראוי להימנע, בעיקרון, מן "הדרך המשפטית" – מוסיף ואומר בן-ישראל, בהקשר הנדון, ומנמק: בין היתר, מכיוון ש"ממתין חבוי בסופה" "העונש הקשה".³³ על כך יש להעיר: העונש אינו בהכרח קשה – ואין הוא תלוי בהכרח בצורת הטיפול בעבירה (אם עבירה של הפרת הוראות ואם עבירה של רשלנות). העונש נקבע על-פי חומרת העבירה ולפי הנסיבות; יש ובדיון בבית-דין, העונש קל יותר מאשר בדיון משמעתי. אמנם, ראוי לשקול בכל מקרה (אם הדבר נתון, בנסיבות המקרה, לשיקול-דעת) מה הוא הפורום המתאים לביור; אך הדברים אינם צריכים להיחתך לפי השאלה, אם העבירה נובעת מהפרת הוראות או מטעות רשלנית בשיקול-דעת – אלא ראוי להכריע בהם (בעיקר) לפי חומרתה של העבירה, ולפי הצורך להרתיע. ובאשר לחשש (המובע מפעם לפעם) כי העמדה לדין על מקרים כאלה, של סטייה מנהלים או של טעות בשיקול-דעת, תפגע ביעילות הצבא – נראה כי חשש זה מבוסס על

אקלים... המכיר בלגיטימיות של הטעות בשיקול-הדעת האנושי.¹⁶ דומני כי יש אצלנו לא פחות מדי הכרה "בלגיטימיות של הטעות בשיקול-הדעת האנושי" – אלא יותר מדי הכרה כזו; יש יותר מדי מקרים שבהם מעשי-רשלנות כפשוטם, ואף מעשים של התנהגות פושעת, נזקפים על חשבון "טעות-אנוש" או "טעות בשיקול-דעת" וכיוצא-באלה. ראוי להניח (בין היתר) את ההנחה ההפוכה: תוצאות מזיקות, שהן תולדה של הפרת-הוראות, לעולם לא יוכלו להיחשב לעניין של טעות בשיקול-דעת. כאמור, הוראות והנחיות לא נוצרו מלכתחילה אלא למנוע אפשרות של נזק כתוצאה של טעות בשיקול-דעת – ולכן אין אפשרות להשתמש בטענה זו, של טעות בשיקול-דעת, כדי לעקוף את עובדת הפרתן. טעות בשיקול-דעת מתרחשת לעתים במסגרת ההתנהגות על-פי ההוראות, אך אין להצדיקה כשהיא מתרחשת מחוץ למסגרת ההוראות ועקב הפרתן.

שיקול-דעת

בסוף מאמרו אומר בן-ישראל: "מול המשמעת והציות, שכבודם במקומם מונח (וכאמור, אי אפשר לקיים בלעדיהם מערכת צבאית), צריך לפתח גם ערכים של פתיחות, של ביקורתיות, של ספקנות בונה ושל דרשיח פורה בין חלקי המערכת". אני מסכים בלב שלם, עקרונית, לדברים אלה; אבל גישה זו – של חתירה לפתיחות, ולביקורתיות, ולשיח בין חלקי המערכת – אינה סותרת את הצורך בקביעת מודלים של התנהגות במצבים מגוונים, ובמיוחד כשמדובר במצבים החוזרים ונשנים. המודלים עצמם אמורים להיות מעוצבים על-פי ניסיון כולל מצטבר ושיקולים נוספים; הם אמורים למנוע (במקום שהדבר ניתן למניעה) מצב, שבו כל חייל ילמד רק מנסיונו האישי ומטעויותיו – אך חייבים להשאיר מירווח ראוי, לפי טיבו של כל עניין ועניין, להפעלת שיקול-דעתו של החייל. יצחק בן-ישראל אכן צודק בגישתו, ולפיה גיבוב נהלים על-גבי נהלים הוא תופעה בלתי-רצויה; אך לא משום שאין לאל-ידו של גיבוב זה "לסתום פרצות" – אלא משום שגיבוב כזה מפחית מאיכותו של הנוהל ככלי-עזר יעיל, והופך אותו לכלי מכביד ומסורבל. תמיד ראוי להבחין בין נוהל (או כל מערכת אחרת של נורמות) האמור להוות מדריך שימושי ויעיל, וממילא קצר ותמציתי – בעבור מי שאמור להיות מודרך באמצעותו ולפעול מכוחו ולפיו – לבין אוסף של מידע והוראות שאמור רק לאגור מידע לעת צורך; וגם אוסף-המידע, ראוי שיהיה ערוך בדרך שיטתית – ושלא יכלול חומר אשר אינו מוסיף דבר הדרוש לגוף העניין אך מעמיס ומסרבל את המיכלול, שהיא בעיקרון תוצאה בלתי-רצויה. אשר לטיעון העקרוני, ולפיו שום הרחבה של נהלים אין בה "לסתום פרצות" – דומני כי טיעון זה אינו יכול לעמוד מן הבחינה המעשית, בין אם הוא נכון ובין אם אינו נכון מן הבחינה העיונית. בכך לא אמרתי כי כדי

הנחות מדאגות: אם ההתנהגות היתה הגיונית וראויה בכל נסיבות העניין, אף כי נעברה עבירה – על התביעה לשאת בנטל, ולשקול בכובד-ראש שלא לתבוע את העבריין; אך אם בכל נסיבות העניין ראוי כי העבריין ייענש – מדוע נאמר כי הדבר יפגע בצבא? הדברים אינם מתיישבים זה עם זה.

בן-ישראל ממליץ להקל עם מי שטעות בלבד היתה בידו, "להוציא מקרים חריגים, שמדובר בהם ברשלנות פושעת"¹⁷; המלצה זו נראית לי שלא-במקומה. לדעתי, יש כלל ברור: מה שקובע, אינו אם ניתן להגדיר את ההתנהגות המזיקה כעניין שנובע מטעות – אלא, האם אותה התנהגות מזיקה יש בה יסוד של התרשלנות פלילית. שאם לא כן, נוכל לכנות כל מעשה-רשלנות – ולוא אף רשלנות חמורה, אך לא-רדוקא "פושעת" (לפי מינוחו של בן-ישראל) – כעניין של טעות; והרי ממילא עושים כך (בדיעבד) לגבי כל מעשה-רשלנות שתוצאתו רעה – מכיוון שאם המעשה לא היה מוטעה אלא מעשה ראוי, ממילא לא ניתן היה לסווגו כרשלנות. הרושם שלי לגבי המצב (שבו אין מרבים להעמיד-לדין) הוא שגישה סלחנית זו אינה מבוססת על הנחה, שאין המדובר אלא ב"טעות בשיקול-דעת" – אלא היפוכה-של-דבר: יותר מדי נוהגים לתרץ מעשי-רשלנות למיניהם – לרבות מעשי-רשלנות גלויים-לעין וברורים, ולעתים אף מרחיקי-לכת – במטבע של "טעות-אנוש", שהיא מסוג הטענה של "טעות בשיקול-דעת" או "טעות בתום-לב". יש (לעתים) מקרים שבהם נראה כי האדם נהג בזהירות ובתום-לב, ובכל-זאת נגרמה תוצאה מזיקה; הסיבה לכך יכולה להיות שגורם הנזק לא היה מצוי בהתנהגותו (הרשלנית?) של אותו אדם, אלא היה חיצוני (ולא נתון לשליטתו של האיש) – או שהנזק נגרם כתוצאה מטעות שאינה מגיעה לדרגה של התרשלנות-ממש. כמובן שבמקרים כאלה אין לנקוט העמדה לדין ללא הבחנה, אלא יש לברר ולשקול היטב את כל הנסיבות. אולם ברוב המקרים, תוצאות מזיקות אינן מתרחשות מתוך טעויות בתום-לב וללא התרשלנות – אלא הן נובעות מהפרה של הוראות שאמורות להיות ידועות למפר, או נובעות מהתרשלנות.

אבל בן-ישראל נוקט גישה אחרת: יותר משהוא מייחס חשיבות לשאלה אם היתה הפרת-הוראות, הוא מייחס חשיבות לשאלה אם היתה טעות בשיקול-דעתו של החייל; טעות זו (לפי גישתו של בן-ישראל) מחייבת התייחסות לגופה, ללא קשר עם שאלת הפרת ההוראות. לי נראה – בניגוד לבן-ישראל – כי אין להקל ראש בעצם הפרת ההוראות, ובלבד שמדובר בהוראות מהותיות. מכאן החשיבות שלא להרבות בהוראות, תוך עירבוב המהותיות עם התפליות; לעתים, לא רק שאין בכך תועלת – אלא שיש בכך להכשיל, ולגרום לזילזול כללי בהוראות (ובייחוד באלה שבנהלים כתובים). ככל שההוראות הן דרושות – הן מקדמות את היעדים של המערכת; ובהפרתן יש גם נזק עקיף, של הורדה כוללת של רמת-המשמעת. עוד חשש יש להביע כלפי ההמלצה שממליץ תא"ל ד"ר בן-ישראל, בקטע האחרון של מאמרו, בדבר הצורך "ליצור...

"לסתום פרצות" יש לכתוב נהלים מפורטים ומסורבלים. כותבי הנהלים חייב לבצע משימה זו, מלכתחילה, על-פי תוכנית אב ראציונאלית המכסה את תחום התפשטותו של הנושא – וטיפול ראוי ברכיביו של הנושא יסדיר, באורח סביר, את כל שדורש הסדר מן הבחינה המעשית;

יש תנאי לכך, והוא העיקרון אשר על-פיו מדריכים את החיילים: כל נוהל יש ליישם תוך מידה מסוימת של שיקול-דעת – לא בשאלת עצם היותו מחייב, אלא באשר לאופי יישומו על-פי הנסיבות.

הערות

1. בן-ישראל, י', "על החתירה לשלמות ועל תוצאותיה הבלתי-צפויות", מערכות 335, עמ' 2.
2. להלן – הוועדה.
3. במובן שלא תישאר בו כל "פרצה" בשטח הנסקר, שלא נצפתה מראש.
4. לפחות מצידה הפרגמאטי.
5. שם, שם.
6. בקשר לפתיחה אפשרית באש על ישראלים בא"ש.
7. שם, שם.
8. זאת, באשר לנוסחו של הנוהל הכתוב; באשר להוראות בעל-פה – הדברים פחות חדים, והם תלויים גם ברצף האמירות ובהקשר של אמירתן וכיצא-באלה.
9. שם, שם.
10. בהמשך המאמר, הוא מנסה להציגה כמוטעית בעיקרון.
11. אלא אם כן עיצוב הנורמה, בשלב הניסוחי, הוא פגום לגופו – כלומר הינו ברמה מקצועית ירודה, ויש ליקוי בולט ביכולתו של המעצב לראות את תחום התפשטותה של ההוראה ומשמעותה הלכה-למעשה – ואזי מקור הבעיה אינו אובייקטיבי ("אין לדרוש מאדם לחזות את כל האפשרויות") כל-עיקר אלא אישי לחלוטין, אם של מעצב הרעיון (חברה הכנסת, שר המתקין תקנות, מועצת רשות מקומית) ואם של מי שאחראי לנוסח הסופי והקובע.
12. הכוונה, ככל הנראה, למיכלול העובדות האפשריות במציאות.
13. שם, עמ' 4, הכיתוב שמתחת לתרשים.
14. הבעיה, בקיצור, היא זו: המחבר מדבר על "המציאות", "תיאור המציאות (בשפה)" "משפטי האריתמטיקה"; הוא אומר, שאם א"אפשר "לכסות" את משפטי האריתמטיקה (שהם השטח הפנימי ביותר בתרשים) בכללים ממצים – קל-וחומר שא"אפשר "לכסות" את כל "המציאות" בכללים כאלה. אולם דומה, שיש כאן תערובת של מושגים מעורפלים; יהיו אשר יהיו ה"כללים", אשר לא ניתן "לכסות" בהם את כל משפטי האריתמטיקה – מה משמעותם של אותם "כללים" האמורים "לכסות" את "תיאור המציאות" (בשפה) ואת "המציאות" עצמה? כאשר המחבר דן ב"כללים" בקשר למאתמאטיקה, הוא מכנה אותם "אקסיומות" (שם, עמ' 3) – אך מה עניין אקסיומות אצל "תיאור המציאות בשפה" "המציאות"? ומה הם "כללים", כשמדובר בתיאור המציאות ובמציאות עצמה? והלא הנושא שבו עוסק המאמר הוא "כללים" במובן של נורמות מחייבות, כגון נוהל פתיחה-באש. האם קיימת זהות פונקציונאלית, בענייננו, בין אקסיומות שבבסיס האריתמטיקה לבין נורמות מחייבות בתחום ההתנהגות האנושית? והאם יש זיקה בין "כללי" ההתנהגות האנושית לבין "כללי" "המציאות" החלקיקית שבתוך האטום? על כל אלה עבר המחבר כאילו הם נתונים טכניים המובנים-מאליהם – אך לי הם נראים, כאמור, רחוקים מאוד מלהיות כאלה. דומה כי יש כאן אותו טישטוש שאני מתייחס אליו בהמשך,

15. שם, עמ' 4, הערת-שוליים 8.
16. שם, עמ' 5, הקטע הראשון של הפסקה "על מחיר החתירה לשלמות".
17. שם, עמ' 2.
18. שם, שם.
19. ד"ר הוועדה, עמ' 211, תחילת פסקה (יח).
20. שם, עמ' 210.
21. שם, עמ' 208-209.
22. וכאמור, אין זה משנה – מבחינת נושא דיונו – אם גישה זו ננקטה במכוון או בשל התרשלות. הוועדה לא התייחסה לאפשרות שהנוסח, אשר ניתן לחיילים, נקט במכוון – אלא היא ראתה עניין של התרשלות בניסוח. וכה היא אומרת (ד"ר הוועדה, עמ' 211): "... אין בידינו אלא לבקר את ניסוחה של ההוראה... הניסוח היה סוחר וכללי..."
23. האפשרות השנייה – ולפיה הנוהל נוסח במכוון כפי שנוסח – מתחורת (בין היתר) מתוך דבריו של אל"ם קליפי בפני הוועדה (ד"ר הוועדה, עמ' 209), באשר להוראה בעל-פה שהוא עצמו נתן: "ההוראה שלא לירות ביהודים נוגעת רק להפרות-סדר ולא לו בלבד... כשמדובר בירי של חייל צה"ל כלפי יהודי אני בהחלט רוצה לצמצם את שיקול הדעת של החייל. אני חרד מהעלאה של האפשרות לירות ביהודי על סף התודעה והמעשים שלו. לכן, כאמור, נתתי הוראה גורפת שלא יורים ביהודים".
24. בן-ישראל, עמ' 6-7, הפסקה "על הקשר לתיאוריה של אמנות המלחמה".
25. דוגמאות: כללים בדבר דרכי הפעלת נשק, אופן עריכתה של ספירת-מלאי, עריכת ביקורת לגבי ציוד או לגבי ביצוע תפקיד, אופן עריכת אימונים, סדר-העבודה במשרד – ועשרות פעילויות אחרות מסוגים קבועים מראש, בין במסגרת הצבא ובין בכל מסגרת אחרת, כגון המינהל או התעשייה.
26. ועל כך איני מביע דעה, בהיותי נטול-כישורים בתחומים אלה.
27. שם, עמ' 7.
28. שם, עמ' 6.
29. שם, עמ' 7.
30. ד"ר הוועדה, עמ' 211.
31. והדבר חל גם על רשלנות במילוי התפקיד בצבא. וכאשר מפנים אל האדם (או אל החייל) הסביר, בנסיבות דומות – אין שואלים כיצד מתנהגים בפועל רוב בני-האדם בנסיבות דומות, אלא כיצד מצפים מאדם (או מחייל) רגיל להתנהג בנסיבות כאלה.
32. אלא אם כן עבר על הוראות ספציפיות, שהתייחסו לנושא הנדון.
33. שם, עמ' 45.
34. שם, שם.

התפתחויות בקרב

חשיבותה של ניידות מעולה

את הניידות באוויר הזנחנו זמן רב מדי, ואנו מפגרים בתחום זה אחרי כמה מבעלות-בריתנו ואחרי כמה מאויבינו רבכוח.*** לכן, חשוב לקבל מושג על תפקיד הכוחות המוסקים בגזרה המרכזית באירופה.****

לשם מה אנו זקוקים לעוצבות מצוידות במסוקים? לאויב-בכוח יש כיום יכולת מקיפה ותכליתית ביותר לסיור ולאיון מטרות. יכולתו תגדל, ותקשה על ברית נאט"ו – אם כי לא תמנע ממנה כליל להניע עוצבות משוריינות גדולות בשדה הקרב, ובכל זאת להשיג הפתעה. התפיסה של קבוצת הארמיות בגרמניה מושתתת על הפעלה של עתודות בעיותי הנכון, כדי לבלום את החדירה הבלתי-נמנעת של קווי החזית שלה, ולאחר מכן לנהל מבצעים התקפיים בעומק נגד אגפי הכוח החודר. הצלחת מבצעים כאלה מותנית במהירות ובהפתעה, כדי שהאויב לא יספיק להתכונן למהלך נגדי. חרף השימוש הקפדני באמצעים ובציוד נגד תצפית, ייתכן שניאלץ לשקול להחזיק את עתודותינו בעומק גדול עוד יותר, מאחורי גזרת הקורפוס. פריסה כזו תאריך, כמובן, את זמן הכנסת הכוח לפעולה, תגדיל את הסיכויים לגלותו בתנועה, ותקצר את הזמן לשיקולים לפני קבלת ההחלטה להפעילו. בנוסף, קשיי השטח, מחסור בצירי תנועה, מכשולים טבעיים, מכשולים מלאכותיים ועיור גובר יחמירו עוד יותר את בעיות התנועה. ברמת קבוצת הארמיות, ובייחוד ברמה המערכתית, אין די עתודות, שאפשר להניען בביטחון ובזמן הדרוש לנצל יתרון, לתגבר מערך הגנה, הנתון בקשיים, או לבלום פריצת האויב.

החשיבות של ניידות מעולה, או של עוצמת-אש עדיפה, לניהול מבצעים צבאיים מוצלחים מובנת מאליה, והמפתח סמון בשילוב תכליתי של עוצמת-אש ושל ניידות, שייבאו לתוצאה מכרעת. מסוק התקיפה (מסוק הקרב, מסוק"ר) בשילוב עם זרועות אחרות יאפשרו לנו להגיע לתוצאה כזו. אדגיש, כי איני מאמין, שהמסוק יכול לעשות זאת לבדו, ועליו להישאר חלק בלתי-נפרד מהקרב המשולב.

הקוראים מיטיבים לדעת, כי קשה להגדיר באורח ודאי את השפעות מערכת-נשק חדשה, או מערכת משופרת, על התפיסות הטקטיות – גם לו קפאה הטכנולוגיה על שמריה. אלא שהטכנולוגיה בכלל, והאלקטרוניקה בפרט, ממשיכות להתקדם בקצב מדהים.

לעתים קרובות קורה, שמערכת-נשק חדשה נמצאת כבר בשלבים מתקדמים של פיתוחה, כאשר מערכת תכליתית עוד יותר, לכאורה, או מערכת-נגד, מדביקות אותה. כלי-נשק רבים מתיישנים אפוא עוד לפני שהגיעו לידי החייל. הערכה מושכלת של ההשפעות של ההתפתחויות הטכנולוגיות הללו על תפיסתנו המבצעית מסתבכת עוד יותר עקב העובדה שמזה ארבעים שנה לא היה לנו ניסיון במלחמה כוללת.

קיימות שתי תפיסות, שנולדו מתוך טכנולוגיות שאפשרו אותן, שעשויות להשפיע מאוד על קרב היבשה:

- הניידות באוויר
- התקפה לעומק, על הדרג השני של כוחות האויב (FOFA)**

** על התפיסה – ראו עזריאל לורבר, חימוש מונחה מדויק בקרב היבשה, מערכות, 1991.

*** המאמר נכתב לפני

התפרקות ברית-המועצות.

**** ראו ר"ד גריסט, "עתידו של

המסוק החמוש", מערכות

324, עמ' 36-43.

מפקד קבוצת הארמיות צפון בצבא הבריטי בגרמניה. המאמר מבוסס על הרצאה, שנשא סר פיטר אינג', במכון הבינדרועי הבריטי למחקרים צבאיים (RUSI), ב-15 ביוני 1989; הוא עובד מתוך כתב-העת של המכון, גיליון חורף 1989.

• לופטננט־גנרל פיטר אינג'

אחדים היו כבר כמה מקרים, שכוח מאוזן, המצויד היטב בנשק נ"ט, היה מביא תועלת רבה בתגבור מערך הגנה קיים בשלב מכריע; אך חטיבה משורינית לא יכלה להגיע למקום בעוד מועד. קיצורו של דבר, איני סבור, שאנחנו צריכים להזדרז ולוותר על הסתת כוחות יבשה, שנועדו להחזיק בשטח, מפני שבנסיבות מסוימות הם יוכלו למלא תפקיד מסוים. אך בה במידה אני נוטה להסכים עם הטוענים, כי אין להביא בחשבון מבצעים של עוצבה קלה מוטסת נגד אויב ממוכן במלואו, אלא אם תופעל במסגרת מערך הגנה משולב, המסוגל להציע סיוע קרבי וסיוע תחזוקתי.

מכל מקום, אני מתכוון לייחד את דבריי למסוק התקיפה העתידי, מפני שככל שיש חשיבות לכוחות היבשה המוטסים, איני חושב שהם, כשלעצמם, יכולים להכניס ממד חדש כלשהו לקרב המשולב.

הקו הקדמי של כוחותינו

הדוקטרינה הקיימת בנוגע להפעלת מסוקים נ"ט היא לנצלם מאחורי קו המגע הקדמי של כוחותינו (קמ"ק); בהתחשב ביכולתם העצמית, המצומצמת כיום, להתגונן, יש בכך טעם, מפני שיהיו בטוחים יותר, אם כי בסערת הקרב יהיה קשה מאוד לדעת היכן בדיוק הקמ"ק. אנו מקווים, כי בעתיד, כשיהיה בידינו מסוק תקיפה אמיתי, תשתפר מאוד יכולתנו, ותאפשר לנו לגבש תורת לחימה להפעלה התקפית יותר, בסיוע מתאים של מסוקים נ"ט. אחת מנקודות התורפה העיקריות בקורפוס הבריטי של ימינו היא חוסר־יכולתו לתקוף את החטיבות בדרג השני בדיוויזיות החוד. אני מעריך, כי חיל האוויר הטקטי של בעלות־הברית (ATAF) יוכל לקבל על עצמו משימה זו, אך הייתי מעדיף, שבאזור הסמוך לקרבות המגע, ששורר בו בלבול רב, תופעל זרוע, המסוגלת לנוע מעמדת אש אחת לאחרת, ולנצל מסתור קרקעי, ואם יש צורך, להמתין באפס מעשה למטרה חשובה, ולהשמידה ברגע המתאים. לעומת זאת, הייתי רוצה ש־ATAF ינצל את אמצעיו

הגנרל הגרמני זנגר אונד אטרלין ציין כבר, כי מאז 1945 גדלה הניידות של הכוחות היריבים בשדה הקרב באירופה המרכזית בעשרים קמ"ש – נתון צנוע למדי בהשוואה לגידול במהירות התנועה באוויר ובחלל, וגם בהשוואה לגידול העצום במשקל של עוצמת־האש ובקטלניותה.

כוחות יבשה מוטסים

כשאדבר על עוצבות מוסקות אתרכו במסוק התקיפה; אך קודם לכך עלי להזכיר את מסוק התובלה ואת ההפעלה של עוצבות מוטסות, כמו החטיבה המוטסת 24 הבריטית והחטיבה המוטסת 27 הגרמנית.

היו, שהביעו ספק, האם כוחות יבשה מוטסים יכולים למלא תפקיד כלשהו בשדה הקרב באירופה המרכזית. אני סבור, כי ערכם של הכוחות האלה מוגבל למדי, מפני שלאחר שיתפרסו אין הם ניידיים, ויש להניח, כי יוכלו להסתייע אך מעט ביחידות המסייעות האורגניות שלהם, כמו ארטילריה וכמו הנדסה, אך לא יהיה להם שום סיוע משוריין. עם זאת, הכוחות האלה מסוגלים לצאת מעומק שטחנו, במקום שקל יותר להסתירם מפני אמצעי האויב לתצפית ולאיכון מטרות; הם לא יושפעו מן ההרס, שייגרם על הקרקע בעקבות הקרבות, ויש ביכולתם לעקוף אזורים, שזוהמו בנשק כימי. והעיקר, הכוחות האלה אינם תלויים בשיירות גדולות של כלי־רכב בדרכים. כאשר מעריכים את הזמן, הדרוש להנעת כוחות באוויר, בהשוואה לתנועה ביבשה, מעדיפים לשכוח, לעתים קרובות, את המגבלות, שמכתיבים מכשולים טבעיים ומכשולים מלאכותיים (ובהם מוקשים והרס הנגרם בשדה הקרב), יחידות תחזוקה ותעבורה אחרת, שמנסה לנוע קדימה באותו זמן, על פני מעט צירים.

מסוק התובלה

ברור לי, כי מסוק התובלה פגיע למסוקי האויב ולאמצעי נ"מ, ואיני רואה אותו פועל לפני קו כוחותינו. בתרגילים

השיפור הניכר, שחל בניהול הקרב בגזרה המרכזית באירופה, כקרב אוויר-יבשה משולב. עם זאת, מתברר לנו יותר ויותר, כי עוצבה אווירית, הטסה בגובה נמוך מאוד, ומסוגלת לנצל מסתור, לבחור מטרות חשובות, להשמידן באש ישירה, לנוע, ולירות פעם נוספת, חייבת להיות מובאת בחשבון כזרוע מתמרנת חזקה נוספת, ויש להפעילה בהתאם.

בעיית הארגון

אחת השאלות הראשונות, שיש לחשוב עליהן כאשר בוחנים את הארגון ואת הסידורים לפיקוד-ושליטה של עוצבות מסוקי התקיפה, היא הצורך להחליט, האם להקצות את מסוקי התקיפה לדיוויזיות המשוריינות, כדי לשפר את עוצמתן הקרבית; או שמא עלינו לרכז את המסוקים בעוצבה עצמאית? במצב האידיאלי היינו רוצים לראות אותם ברמת הדיוויזיה וברמת הקורפוס, אך אם לא נקבל די מסוקים, נצטרך לבחון את ההסדר הארגוני הקיים. אם נצוות את מסוקי התקיפה כעוצבה, הם יהיו חייבים להיות עצמאיים, טקטית ותחזוקתית, ואז יתאימו ביותר להפעלה כעתודה מערכתית. לדעתי, יש לרכז את כלי-הטיס הקרביים ברמת הקורפוס, ולהפעילם לעתים "כ'ח'ר' בזכות עצמם. אם יהיה בידינו מסוק תקיפה יעיל יותר, אני צופה, כי יוכלו להקצות למסוקים משימות לתקופות זמן מוגדרות, כגון תמרון מכריע בזכות עצמו – עדיין כחלק מהקרב המשולב, אבל רחוק מאוד מן המחלקות האוויריות של שנות השישים. דומני, כי הסכנה, שיפרטו את המסוקים לפרוטות בדיוויזיות ובחטיבות, שתחומי אחריותן מוגבלים, טמונה בכך, שלא נצליח לנצל את טווחי הפעולה של מסוקי התקיפה, את עוצמת האש שלהם ואת נייודתם המוגברת, ונחזור על השגיאה, שעשו אלה, שפרטו את הטנק לפרוטות, והקצוהו לעוצבות הח'י'ר: הכתיבו לו את מהירות המגף ולא את מהירות הזחל; או במקרה שלנו – את מהירות הרוטור.

ריכוז הכוח, הפתעה וגמישות הם עקרונות מלחמה בלתי-מעורערים, הניתנים ליישום טהור יותר על-ידי ריכוז מסוקי התקיפה ברמות הבכירות.

אפאצ'י

אפאצ'י הוא, ככל הנראה, מסוק התקיפה המתקדם ביותר בימינו. מבלי לגלוש לסיווגים מסובכים, הוא עולה על המסוק הסובייטי הינד ברוב המאפיינים העיקריים, ואין להניח שמסוק התקיפה החדש של הסובייטים, ה**בוק**, ישתווה אליו (ובייחוד לא אחרי התכנית לשיפורים באפאצ'י ב"אמצע החיים"). אפאצ'י יכול לשאת מטען חימוש, המתקרב לשתי טונות, ולשהות באוויר שעתיים וחצי (בהשוואה לשעתיים של המסוק הבריטי **לינקס/טאו**). אך חשוב לא פחות מהמטעד** הוא תמהיל החימוש, שהמסוק יכול לשאת: מטען רגיל של שמונה טילים נ"ט ה**לפייר**, 1,200 פגזים ח"ש 30 מ"מ משורשרים, ועוד 36

החשובים יותר בעומק, נגד הדרג המבצעי הבא של האויב, ונגד כוחותיו האוויריים, במבצעי-נגד אוויריים התקפיים. בגלל היכולת המוגבלת של הקורפוס לאמנעה קיים פיתוי בלתי-נמנע לנצל את אמצעינו האוויריים לסיוע התקפי קרוב ולאמנעה אווירית קרובה בשדה הקרב, אך אין זה אלא בזבוז של הפוטנציאל ושל יכולתם. כן קיימים קשיים מעשיים נוספים בהפעלת מטוסים קבועי-כנף בסיוע התקפי קרוב. גדוד, או חטיבה, הנמצאים במגע עם האויב, זקוקים לקצין תיאום אווירי (קת"א) במקום המתאים, שינהל את התקיפה, אך ערוצי הקשר רופפים למדי. החלופה – הבאת מכשיר לייזר לסימון מטרות למקום הנכון בזמן הנכון – היא משימה קשה מאוד, בלשון המעטה, בהתחשב במצב המפוזר והמבולבל, שישרור, כנראה, בשדה הקרב. לכן, יש להחזיק קת"א במסוק, סמוך לקצה הקדמי של אזור הקרב (FEBA), אך הרעיון הזה מאבד מאמינותו בשדה הקרב העתידי.

מסוק התקיפה העתידי

אני סבור, כי משגר רקטות רב-קני (MLRS), בשילוב עם מסוק התקיפה העתידי, יאפשרו קרב אמנעה תכליתי נגד החטיבות בדרג השני של הדרג המבצעי הקדמי. מסוק התקיפה העתידי יציע מגוון של אפשרויות חימוש. הוא צריך להיות מסוגל לפעול נגד טנקים, לשאת נשק נגד מסוקים, ולשתק מטרות קרקעיות. כיוון שאני מאמין, כי גדלה התמיכה בהפעלת המסוק בתצורה התקפית יותר בעתיד, וכיוון שתפיסתנו המבצעית מתבהרת, יהיה עלינו גם לשקול מחדש את הארגון ואת ההסדרים לפיקוד-ושליטה במסוקי התקיפה העתידיים של כוחות היבשה. כשאני מדבר על פיקוד-ושליטה איני עוסק בשאלה, האם יוטסו המסוקים האלה בידי טייסים מכוחות היבשה, או מחיל האוויר המלכותי. אני דואג, בעיקר, להצטיידות במסוק ולכפיפותו.

זרוע מתמרנת חזקה נוספת

אני סבור, כי מסוקי התקיפה צריכים להיות כפופים למפקד עוצבת היבשה, המנהל את קרב המגע ואת הקרבות נגד הדרג השני הסמוך של האויב. זאת, מפני שזמני התגובה של חילות האוויר של בעלות-הברית בנאט"ו ארוכים מדי. אם מערכת הקשר והוצאת פקודות המשימה שלנו, למשל, יפעלו כהלכה, ינוע זמן התגובה לסיוע אוויר התקפי, בדרך כלל, בין שעתיים לשלוש שעות, להוציא הפעלת מטוסי הארזיר*, המסוגלים להגיב בתוך 45 דקות, אם יקבלו פקודת משימה במישרין. אולם, לאחר שנצטייד בהארזיר המשופר, יש להניח שתפחת האפשרות להוציא לו פקודות משימות במישרין. ייתכן, כי עיכוב של שעתיים-שלוש לא יהיה בעיה לגבי מטרות עורפיות נייחות יחסית, אבל אין די בו כדי לענות על הצרכים של מפקד קורפוס בלחימה בעומק הקרוב של שדה הקרב. ואל תבינו אותי שלא כהלכה: הקרב נשאר קרב אוויר-יבשה משולב, ואני מסכים עם המדברים על

* מטוס תקיפה, הממריא ונוחת אנכית. נמצא בשירות בבריטניה ובארצות-הברית.

** מטען ייעודי, מטען מועיל.

מכריע של כל מסוק עתידי בקרב התנועה. המביעים ספקות בקשר לפגיעותו של מסוק התקיפה, גם אם יהיה מהיר הרבה יותר, מתעלמים מהעובדה, כי הוא מהווה מטרה קשה מאוד למטוסי הקרב המודרניים ולמערכות קרקעיות נ"מ. יכולת המסוק לנצל מסתור קרקעי, לנסוק ולצלול במהירות רבה ולהסתובב בזריזות, הופכים אותו למטרה קשה ביותר להעסקה. כמרכן אל לנו לשכוח את מידת הפגיעות של כלי-רכב אחרים בשדה-הקרב העתידי. בקיצור, אני סבור, כי למסוק התקיפה יהיה תפקיד התקפי נכבד בשדה-הקרב בעתיד הנראה לעין.

הקרב נגד כוחות הדרג השני

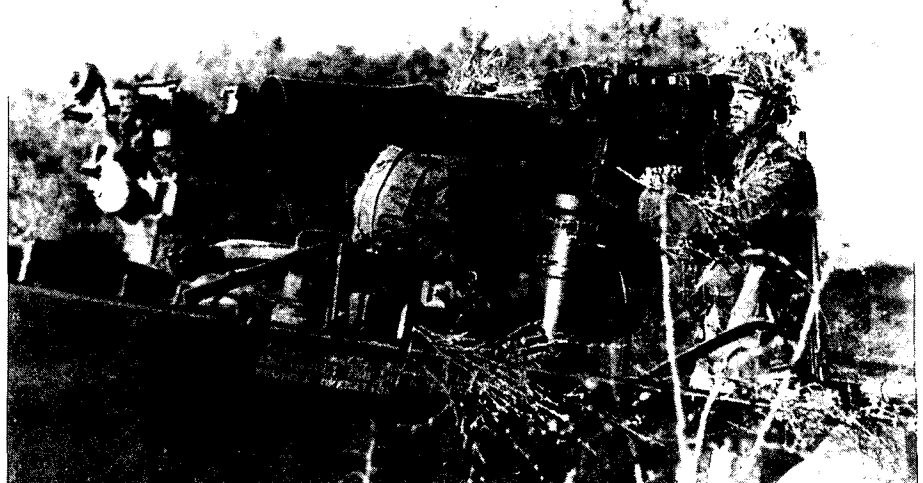
הייתי רוצה לעבור עכשיו לתפיסה השנייה, הנוגעת לקרב נגד כוחות הדרג השני של האויב: ברמת הקורפוס – נגד החטיבות הדרג השני של דרגי החוד; וברמת קבוצת הארמיות – נגד העתודות המבצעיות של האויב. מאחורי הרעיון ללחום נגד הדרג השני עומדת המחשבה, כי ניתן לצאת קדימה, ולפגוע בצורה חמורה בכוחות האלה, הממתינים לניצול ההבקה בחזית קבוצת הארמיות. אם העתודות הממתינות לא יותקפו בעומק השטח של האויב, נישאר פגיעים לחדירתם לעומק שטחנו, ואחר-כך גם לכיתור על-ידי עוצבות רעננות, שעקב המחסור שלנו בעתודות יוכלו לפעול בעורפנו באין מפריע. היכולת לנהל קרב תכליתי נגד כוחות הדרג השני מורכבת משלושה יסודות חיוניים:

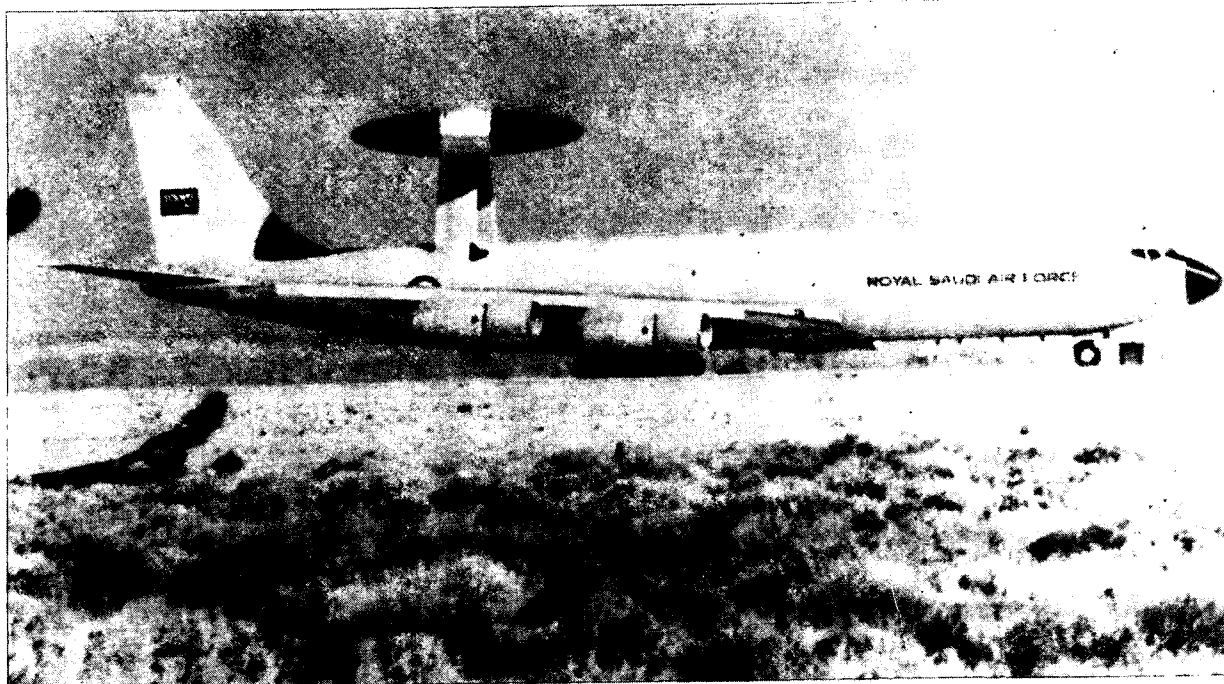
- מערכות לתצפית ולאיתון מטרות לזיהוי מטרות;
- נשק בעל טווח, דיוק וקטלניות מספיקים להשמדת המטרות הללו;
- מערכת תכליתית לפיקוד-ולשליטה, המגלה היענות, שהיא האמצעי החיוני לשלב בין שני היסודות הראשונים.

רקטות לא-מונחות נ"ט (בקוטר 2.75 אינטש), המסוגלות לשגר מכת-אש בעוצמה של מטח ארטילרי לטווח של שישה ק"מ. המסוק יכול לירות את "חימושו העיקרי" (טילים ורקטות) מאחורי מסתור קרקעי; כשהוא מרחף, יש ביכולתו לפלס לו דרך קדימה, והוא מסוגל להתמודד עם נשק נ"מ (טילי-כתף סטינגר). ניתן להתאים את המטעד, כדי להקנות לו יכולת גדולה יותר בתחום מסוים. הייתי מוסיף, כי לא הזכרתי את המסוק הזה מפני שאני חושב, כי אנחנו צריכים לרכוש את מסוק התקיפה הזה, אלא מפני שהוא מפגין את היכולת של מסוק התקיפה הטוב בימינו.

אומרים לי, כי סביר למדי לצפות ל"בנו של אפאצ'י", שיהיה חמוש בטיל ברימסטון, ויהיה חזק יותר ובעל שרידות גבוהה יותר. תצורתו ההגנתית תותאם במיוחד לשיפור כושר התגוננותו מפני האיום הצפוי בלוחמה אלקטרונית. מקלטים להתרעת מל"ם, שיתוק ל"א, מוץ ונורי דמה הם תחומים טכנולוגיים, שכבר מטים את הכף לטובת הישרדות המסוק. ייתכן, כי נמשיך להתלבט עם חתימת המל"ם של הרוטור, אבל תחומים אחרים של טכנולוגיית חמיקה יקטינו את החתימה של רוטור הזנב ואת חתימותיו התרמיות והחזותיות. אך מעל לכל, דומה, כי גמישות המטעד של מסוק התקיפה הזה תאפשר לנצל מערכות-נשק עתידיות נגד-טנקים ונגד-מסוקים, שטרם פותחו. אני מדגיש במיוחד את המאפיין הזה. לעומת זאת, הסיכוי לראות מסוק תקיפה קל, שלא יהיה מסוגל לשאת יותר משמונה טילים מונחים נ"ט ולא הרבה יותר מזה, מדליק אצלי את כל נוריות האזהרה. ככל שהדברים נוגעים להיבטים אחרים של ביצוע, אנו צריכים לצפות, כי דגמים עתידיים של מסוקי תקיפה ימשיכו לטוס במהירויות של כ-280 קמ"ש, ורדיוס פעולתם יגיע לכ-300 ק"מ. שיפורים נוספים בתחום הזה יהיו, כנראה, חסרי תועלת. אני מעוניין הרבה יותר בכוח הלם, בשרידות, בזריזות ובזמן תעופה ממושך יותר, כגורמי המפתח לניצול

טיל טאו על פלטפורמה של M-113A2

להן השפעה ניכרת על לוחמת היבשה, כפי שהיתה לטנק ולמקלע בזמנם. זה תחום טכנולוגי, המותנה מאוד בשבבים אלקטרוניים, ומשום כך יש לנו יתרון ניכר על פני ברית ורשה. אין ספק, יכולת תכליתית לפגוע בעוצבות הדרג השני תקטין את יכולת התוקפן לשמור על קצב גבוה של התקפתו. אבל כדי להגיע למצב כזה, יש להפוך את הנתונים הגולמיים, המתקבלים ממערכות החישה, תוך דקות ספורות, לנתונים מטרות לכלי-הנשק. יש להניח, כי אנו מדברים על נתונים מעטים, ולא על עשרות, או על יותר. כוחות הדרג השני הם, כמובן, מטרות ניידות, ולכן, יש לתקופם מיד עם הגילוי. לדעתי, המפתחות לניהול הקרב נגד הדרג השני הם ערוצי קשר חסינים מפני שיבוש, עיבוד נתונים אוטומטי כסיוע להשוואות ולהערכות, מיון קפדני של מטרות וקביעת סדרי עדיפויות בשילוב עם היכולת לקבל החלטות מהירות. במלים אחרות, מערכת תכליתית לפיקוד-ולשליטה, המגלה היענות. המפקדים יאלצו להגדיר מה המידע, שהם רוצים, באיזו צורה ומתי, ולהקפיד מאוד על ניפוי מידע אחר. קל מאוד לומר את הדברים האלה, אבל קשה מאוד לבצעם. נוסף לכך, בתרגילים קשה מאוד ליצור מצבים מציאותיים, וארבעים שנות תרגילי מפקדות, הבנויים כמקשה אחת, לא סייעו לפתור את הבעיה, אם כי אנו מקווים, כי הנהגת עזרי אימון ממוחשבים למפקדים ולקציני מטה בתרגילי מפקדות תסייע מעט. אך הדרך עוד ארוכה. את כל הדברים האלה צריך יהיה לעשות במפקדות של הקורפוסים ושל קבוצת הארמיות, שנהגו למקד את

כשאני מדבר על פיקוד ושליטה, הייתי מבקש להדגיש שאני מתכוון לפקודות קבע, לארגון ולאמצעי קשר, ולא לאמנות הפיקוד. טכנולוגיית חיישנים, עיבוד אותות, תקשורת מתקדמת ופיתוח מל"טים, הופכים את שדה הקרב לשקוף יותר. השאלה עד כמה יהיה שקוף מותנית במידה מסוימת בתכליתיות של אמצעי-נגד, כמו טכנולוגיית חמיקה וטכניקות של דמייים ושל הטעיה אלקטרונית. אנו עשויים לחשוב, כי אנו רואים מה מתרחש, אבל האם מה שאנחנו רואים באמת נמצא שם? והאם נוכל לנחש את כוונות האויב כאשר הוא אמן בהונאה ובהטעיה, כאמן השחמט, גם בשדה-הקרב הגלוי ביותר? גם אם צודקים האופטימיסטים, ויש ביכולתנו לאכן מטרות בדייקנות רבה, לא יהיה לכך כל ערך אלא אם נשמידן.

שינוי המאזן בין עוצמת-אש לבין ניידות

כל הסימנים מעידים, כי ההתפתחויות במערכות הנשק מאפשרות טווחים ארוכים יותר, הבחנה טובה יותר בין מטרות, קטלניות גבוהה יותר ודיוק מוגבר. כשם שאניות נעשו פגיעות לטילים ים-ים אקסוסה, הנורים מעבר לאופק, כך יהיה רק"ם צפוי להשמדה פתאומית על-ידי מערכות-נשק, שיופעלו ממרחק רב מעבר לקמ"ק. ואמנם, בעתיד נהיה עדים להופעת מערכות-נשק, שישנו בצורה קיצונית את המאזן בין עוצמת-אש לבין ניידות, ותהיה

תשומת-לבן באירועים, המרוחקים מהם שעות, או אפילו ימים. עלינו לפתח צורת חשיבה חדשה, לאמץ לעצמנו טכנולוגיות חדשות, ולהתאים את פקודות הקבע ואת המבנה הארגוני שלנו לדרישות החדשות הללו. במפקדתי עורכים כעת כמה מחקרים ממושכים בכיוון הזה.

איכון והשמדה

המפתח לחיבור שני חצאי התהליך של השמדת כוחות הדרג השני של האויב – איכונם והשמדתם – הוא בחלקו נוהלי ובחלקו טכני. הפתרון הטכני טמון כמעט כולו בתחום האלקטרו-מגנטי, שהפך להיות הממד הרביעי של הלחימה. הממד הזה, היקפו ומורכבותו מפחידים, וחלים בו שינויים מהירים עד להחריד, שמאחוריהם מסתתר אסון למי שאינו זהיר דין, כפי שלמדו לדעת, להוותן, יחידות סוריות נ"מ בעמק הבקאע. לעתים יש לי הרגשה, כי זה ממד, שאין עליו שליטה, אך אנו צריכים להבינו, ולהשתלט עליו.

אולי בגלל מורכבות זו הרשינו לעצמנו להתפתח בכיוונים תפקודיים, שקל יותר לתפוס אותם, ולא הקדשנו תשומת-לב מספקת להתפתחות של מערכות שלמות. התעלמנו מן הצורך בתקנים משותפים, ונמנענו מניתוח קפדני של בעיית המערכת בכללותה. כדי שההתמודדות עם כוחות הדרג השני תצליח, עלינו לבחון מה צורכי המידע מן המטרה, עד לרמה של מפקדות הקורפוס ושל קבוצת הארמיות, ומשם בחזרה עד לרמת מערכת-הנשק. אך גם לאחר שנפתור בעיה זו, תיוותר בעיה קשה. הטכנולוגיה המודרנית מפתה אותנו לאסוף נתונים רבים יותר, ולעבדם בדרכים רבות, כדי להפיק הרבה יותר מידע. התקשורת המודרנית מאפשרת להפיץ את המידע הזה לאנשים רבים יותר. השאלה המרכזית היא אפוא האם כל הטכנולוגיה תשפר את איכות המידע שנקבל? מה מידת האמון, שאנו יכולים לתת בה? כיצד נדע שאיננו מעבדים כמויות גדולות של מידע לא-אמין, ומשלמים את עצמנו, כי אנו מסלקים את אי-הוודאות מתהליך קבלת ההחלטות הפיקודיות? קל מאוד לומר, כי התשובה היא, שעל המפקדים לזהות את המידע העיקרי, הדרוש להם, ולהגדירו, וכל האחרים יגבילו את איסוף הנתונים ואת עיבודם לתחומים העיקריים האלה; אבל במציאות קשה מאוד להגיע לכך. אם לא נעשה זאת, נעלים עין ממידע חיוני, הצף לו אישם בים של זוטות.

מאזן ההשקעות

וכאן אני מגיע לבעיה הגדולה ביותר של העתיד, כנראה, והיא ההחלטה על מאזן ההשקעות בין הכוחות, העוסקים בקרב המגע, לבין הכוחות, העוסקים בדרג השני. האמצעים, הדרושים לנהל את הקרב נגד הדרג השני, יקרים מאוד, ורוב המדינות יתקשו לפתחם בכוחות עצמן. ההחלטה על מאזן ההשקעות אינה החלטה קלה, בהתחשב באורך החיים של מערכת-נשק ממוצעת,

בהתחשב בזמן הממושך, הנדרש לפיתוח מערכות חדשות, ובהתחשב בעובדה, כי חלק כה גדול מהכסף, שהוקצב להצטיידות, כבר משועבד בחוזים לתקופה ארוכה מאוד. אני מבין אמנם את הלחצים על תקציבי הביטחון, אך אני מודאג מכך, שהמדינות יתקשו מאוד להשקיע את הכספים במחקר הבסיסי, הדרוש לנהל מערכה נגד הדרג השני, מפני שהמערכת טרם הוכיחה את עצמה. הקושי הזה מחמיר עוד יותר עקב העובדה, שטרם היתה מלחמה, שבה נוהל קרב נגד הדרג השני, הדומה לקרב, שינוהל אולי בגזרה המרכזית באירופה במאה הבאה.

אני מודע היטב לכך, שעוררתי שאלות רבות יותר מהשאלות שהשבתי עליהן, אבל בסיכומי של דבר, דומני, כי בעתיד הרחוק יותר ינהל מפקד כוחות היבשה את הקרב בטווחים ארוכים יותר, בעזרת מערכות-נשק באש עקיפה, והמערכות הללו יוכלו להשמיד מטרות קשיחות. ייתכן, כי בכך יקטן הצורך בעוצבות משוריניות גדולות למבצעי חדירה לעומק, או להוצאת האויב משיורי משקלו. הצורך בטנק בקרב ההגנה העיקרי יישאר בעינו. ייתכן, כי אנו עומדים על סף מהפכה אמיתית באמנות הצבאית בגלל השינויים המדהימים בטכנולוגיה, אך כל נפחית בערכם של השינויים בסדר הכוחות ובהקצבות הכספים, שהשינויים האלה יחייבו. אבל גם אם נצליח לראות בהפעלתה של יכולת תכליתית נגד כוחות הדרג השני, תישאר המלחמה מבלבלת ומבלבלת כמו תמיד. בקרב היבשה איננו מתקרבים כלל אל שלב, שבו המפקד יהיה איזו דמות מרוחקת במוצב פיקוד מוגן היטב, המנהל את המלחמה כמו "מלחמת הכוכבים".

איני יכול לעשות טוב יותר מאשר לצטט את פרופ' מרטין ון-קרפלד:

למרות כל מיני דיבורים אופנתיים וכמה פרסומים, שראו אור באחרונה על שדות-קרב אוטומטיים ואלקטרוניים, שבהם אפשר יהיה לראות כל מה שקיים, ואפשר לפגוע בכל מה שרואים, התשובה היא, לדעתי, לא באל"ף-רבתי. ככלל, הכוחות הצבאיים של ימינו, חרף כל "צעצועים" האלקטרוניים, העומדים לרשותם, אינם מוכיחים כלל ועיקר, שהם מסוגלים להתמודד עם המידע, הדרוש לתהליך הפיקוד בצורה טובה יותר משיכלו קודמיהם, לפני מאה שנה, או אפילו לפני אלף שנה. המימרה של קלאוזוויץ – כי חלק גדול מהמידע, המתקבל בזמן מלחמה, סותר את עצמו, חלק גדול עוד יותר כוזב, והחלק הגדול מכולם אינו ודאי – נכונה בימינו כשם שהיתה נכונה כאשר נכתבה לפני 150 שנה על רקע של נסיבות פשוטות לאין ערוך. האמונה, כי מלחמות העתיד יהיו מעורפלות פחות, ומשום כך יהיו נתונות לחישובים שכלתניים יותר מאשר קודמותיהן – הודות לאיזה התפתחויות טכנולוגיות יוצאות-דופן, שטרם התרחשו, בתחומים כמו מחשבים וכמו חישונים בשלטר-רוק – אינה אלא אשליה בעלמא.

האתגר האים

לא רק טרור

שתי צורות של האתגר האיסלאמי מהוות איום בעל משמעויות כבדות-משקל: האחד הוא קיומן של מדינות הנשלטות בידי נאמני האיסלאם; כמדינות, בשונה מתנועות או אירגונים, יש בידן (למשל, איראן) את הכלים לנסות ולרכוש לעצמן יכולות אסטרטגיות (אמל"ח) בלתי-קונוונציונאלי, "זרוע ארוכה" – או להפוך עצמן (כמו סודאן) מרכז לשלוחות של ארגונים ותנועות איסלאמיות, אשר בחלקן ידועות כפעילות בתחום הטרור. ביטוי אחר ל"אתגר האיסלאמי" הינו ערטילאי-משהו, אך צופן בחובו פוטנציאל מדאיג מבחינתן של ישראל ומדינות המערב; הוא כרוך בשאלת הישרדותם של המשטרים הקיימים במדינות ערב, הנוטלות חלק בתהליך השלום במזרח-התיכון או מסייעות לו או (לפחות) מצפות להבשלתו. משטרים אלה, שהם ברובם כיום בעלי אוריינטאציה מערבית, ניצבים בפני גופים של אופוזיציה פונדמנטאליסטית – תנועות, ולא-פעם מחתרות אלימות – הפועלים בדרכים שונות לקידום מהפכה חברתית, פוליטית ותרבותית איסלאמית.

אין ספק שהמדובר באתגר אסטרטגי, משום הפוטנציאל הגלום בו להשפיע על גורלן של אוכלוסיות ומדינות; יתר-על-כן, כל אחד ממרכיביו מהווה אתגר אסטרטגי בפני עצמו: הטרור הפונדמנטאליסטי מוכיח את כוחו ביכולתו להטיל מכשולים כבדים בפני התקדמות התהליך המדיני באיזור; לזרוע חרדה בהיקף נרחב (גם במדינות אירופה ואמריקה) ולהניע מהלכים של שיתוף-פעולה בינלאומי נגדו. המאמץ האיראני, להשיג יכולות אסטרטגיות, הופך – ועוד עתיד להפוך, בעבור המערב – יעד לטרפור ברמת-עדיפות עליונה, בשל האיום הטמון בו לביטחון וליציבות באיזור; אם ייכשל הטרפור, ומשטרים יפלו בידי נאמני האיסלאם, יש סכנה להתממשותו של פוטנציאל להפיכת האיזור לזירת מאבק "בין מזרח למערב" – תוך שתהליכים היסטוריים, המתחוללים בו עתה, ישתנו מקצה אל הקצה.

רבות מדובר בישראל על "האיום" או "האתגר" האיסלאמי-פונדמנטאליסטי; אתגר שעניינו צף ועולה מדי התרחשותו של פיגוע טרור כואב, או ידיעות חדשות על נסיונותיה של איראן להשיג לעצמה יכולת גרעינית-צבאית. אמנם, מדובר באתגר אשר מעמידו שואבים ממאגר רעיוני אחד – אך הוא בא לידי ביטוי ביותר מצורה אחת.

הצורה המיידית והמוחשית ביותר של האתגר האיסלאמי היא הטרור. זו כיום דרך הביטוי הפוליטי הבוטה ביותר של נאמני האיסלאם, בניסיון להשפיע על תהליכים מדיניים; להפגין את כוחו של האיסלאם כלפי "אויביו" וכלפי חברתם – ולהביא לידי מימוש דחפים (מוטיוואציות), הנובעים מהשקפת-עולמם ומאמונתם.

סא"ל ד"ר אוריה פורמן

צבאית גרעינית – או שבאלג'ריה, או בכל מדינה ערבית אחרת, תקום עוד תיאוקרטיה נוסח איראן.

בתקשורת ובממסדים הבטחוניים והפוליטיים במדינות המערב – ובתוכן ישראל – עוסקים זה מכבר, ובהרחבה, בשאלת ההתמודדות עם "האתגר האיסלאמי": כתבות, ניירות-עמדה ומחקרים "שימושיים" רבים נכתבים בנושא; רובם סובבים סביב הניסיון לגבש מדיניות, אשר תציע מענה לאתגר ותביא לבליתו ולצימצום ממדיו.

בסופר-של-דבר, נמצא כמעט בכל מקום את אותן המלצות לתחומי-פעולה עיקריים, העולים על הדעת: מאמץ ליצירת חזית משותפת ושיתוף-פעולה; מלחמה בטרור; הטלת סאנקציות ונקיטת צעדי "בלימה" ובידוד מול מדינות התומכות בטרור הפונדמנטאליסטי, עוסקות בחתרנות, או פועלות במגמה להתעצמות צבאית; קידום משטרי בקרת-נשק ופיקוח בתחום הבלתי-קונוונציונאלי, וניהול לוחמה מדינית ופסיכולוגית.

צעדים אלה מיועדים אפוא להתמודד עם האיומים (הגלומים באתגר הפונדמנטאליסטי), כלפי אורח-החיים התקין בחברה המערבית, וכלפי ניהול תהליכי שלום ויצירת סדר אזורי חדש. דא עקא, שהניסיון המצטבר כבר מציב את הקשיים והמגבלות הכרוכים ביישומם – ואשר היריעה כאן קצרה מכדי למנותם. מכל-מקום, כבר כיום ברור כי אין בידי המערב (וגם בידי משטרים ערביים) הכלים להביא לביעור הטרור; טרם נמצאה דרך לבודד בייעילות משטרים "מטרופים" עד כדי נפילתם (גם כאלה שאינם פונדמנטאליסטיים, כמו עיראק או לוב) – וגם אין ערובה לכך, שמשטר כלשהו לא יצליח לשים את ידו על אמל"ח לא-קונוונציונאלי מן המוכן.

תחומי-הפעולה האפשריים ידועים אפוא – וכך גם מגבלותיהם, אשר הזמן עוד יוכיח אם ניתן להתגבר עליהן; יתר-על-כן: הם מתבקשים ואף "לגיטימיים", ככל שהמדובר באותו מישור קונספטואלי אשר על בסיסו הם נהגים. מישור המהווה את הציר, שבו נפגשים הביטויים המוחצנים של האתגר האיסלאמי – "האיומים בעיקר" – עם צעדי-הנגד ההולמים אותם.

הגם שהדוקטרינה הפונדמנטאליסטית מכוונת להביא ל"השלטת דבר אלה עלי אדמות", הרי שלישאל שמור בה מקום מיוחד – משום הנסיבות ההיסטוריות וההקשרים התרבותיים שהתפתחו סביבן במהלך הזמן. הדבר מקבל את ביטויו במערכות הדימויים, השכיחות אצל נאמני האיסלאם: ישראל כ"חץ שלוח" של התרבות המערבית, הנעוץ בליבן של האומה והאדמה האיסלאמית – כ"חוד החנית" בקונספיראציה המכוונת לחיסול האיסלאם, כתרבות וכחברה וכיישות פוליטית. ואכן, על אותו רקע גיאופוליטי ותרבותי, ניצבת ישראל כיעד מועדף לאיומים הכרוכים באתגר האיסלאמי. הכשרת התודעה נגד ישראל, נעשית במסגרת האינדוקטרינאציה האיסלאמית, הרווייה הסתה; יש, אמנם, לציין כי הסתה זו מתלבטת בין האבחנה (המתבקשת לפי המסורת) בין מדינת-ישראל ליהדות – לבין כריכת השנאה למדינת-ישראל עם אנטישמיות. ישראל ושלוחיה ברחבי תבל, ואף אישים ומוסדות יהודיים בחו"ל, הינם יעד מרכזי לטרור הפונדמנטאליסטי; ישראל היא זו העולה למצוא עצמה בשכונות למשטרים איסלאמיים, אם יקומו על חורבות משטרים נוכחיים; ישראל היא זו, אשר הפגיעה האנושה בה באמל"ח לא-קונוונציונאלי – אם תתאפשר – תהפוך ליום חג של-ממש אצל נאמני האיסלאם. שני דגלים "זוכים" בדרך-כלל למרמט ולשריפה בטקסים הפונדמנטאליסטיים, באשר ייערכו: אחד מהם הוא זה של ישראל – "השטן הקטן".

איום רחב-היקף

בשנים האחרונות, הולך ומתחזק במערב כי ישראל אינה עוד ניצבת לבדה נוכח איומים אלה: גורמים רבים – מדינות ביבשות אמריקה ובאירופה, ומשטרים ערביים – חווים את נחת זרועו של הטרור הפונדמנטאליסטי; הולכים ונחשפים ממדי הפעילות הפונדמנטאליסטית בקרב קהילות המהגרים במערב, אשר בחלקה תומכת בארגוני טרור; הולכות ומתבהרות גם המשמעויות, הנובעות מהאפשרות של איראן. (למשל) תהיה יכולת

ובהתפתחות שבתוך החברה והתרבות האיסלאמיות; התפתחות, המושפעות לא מעט גם מהסביבה החיצונית. תהליכים והתפתחות אלה עיצבו תופעה של פונדמנטליזם דתי, אשר המוטיוואציות והלכיהרוח שלו הם תוצר של השקפת-עולם; זו מעוצבת על-ידי מערכת שלמה של אמונות ודעות מקומיות, חוויה דתית אינטנסיביות מאוד – והבחנות ייחודיות באשר למצב האיסלאם והמוסלמים. תהליכים והתפתחות אלה גם יצרו בעבורו תכונות מיוחדות, כמו יכולת הסתגלות והישרדות גבוהה.

מומחים לביטחון, מעריכי-מודיעין מקצועיים ואף מומחים באקדמיה, מתקשים – כאשר הם מצוידים בתובנות של "כאן ועכשיו" – לתפוס תופעות היסטוריות ותרבותיות רחבות-היקף ומורכבות בתוכן; כאלה, שמרכיבים יותר יסודיים ועמוקים – הגורם האנושי, תהליכי מעמקים חברתיים וזרמי מחשבה ואמונה מתפתחים – משחקים בהם תפקיד-מפתח. כשלי-הערכה חוזרים ונשנים הם רק ביטוי אחד למגבלות האנושיות הטבעיות בתחום זה. ביטוי אחר נעוץ בחוסר היכולת להתערב במכוון בתהליכים כגון אלה. לאחר מאה שנות פונדמנטליזם איסלאמי – שבמהלכן הולכת התופעה הפונדמנטאליסטית ומתרחבת, מתגוננת, מעדכנת את השקפת-עולמה ומשכללת את שיטותיה – הולכים ומתבהרים גבולותיו האמיתיים של מרחב התימרון, אשר עומד לרשות המערב בהתמודדותו עימה; אחד מסממניה של ההתבהרות נעוץ בהתנפצותם של מיתוסים, הנרקמים סביב התופעה של הפונדמנטאליזם האיסלאמי. כך (למשל) מוכיח האיסלאם "הקנאי", שוב ושוב, כי דווקא בו – בשונה ממשטרים ממוסדים, הקיימים במזרח-התיכון – טמונה יכולת לגמישות רעיונית ואופראטיביות, הנדרשת כדי להסתגל למציאות ולקשייה, בלי להיקלע לקרע עמוק עם עיקרי אמונתו והשקפת-עולמו. בכתבי הקודש וההלכה מוצאים נאמני האיסלאם די אפשרויות, לפרש מחדש

ובכל-זאת: לא-פעם נוכל למצוא בשיח, המתקיים במערב בנושא הפונדמנטאליזם, ביטוי למודעות – מודחקת-משהו – לכך, שההתמודדות עם האתגר האיסלאמי אינה כוללת רבדים מסוימים הטמונים בו. בטרמינולוגיה, המשמשת שיח זה, נמצא ביטויים כמו: "טירוף", "קנאות", "רוח אלה", "הממד האידאולוגי". ביטויים אלה מנסים לשקף הבחנות, או מאפיינים, על בסיס ערכים המקובלים בעולם החילוני-מערבי; ביטויים אשר לא-פעם חוטאים לתובנותיהם האמיתיות של אותם "מטורפים קנאים". המודעות לקיומם של רבדים אלה באתגר, משתקפת בעצם העובדה שלא מעט מדברים בהם; ההדחקה מוצאת את ביטוייה בעובדה, שבכך מתמצה העניין – אין בנמצא יומרות רציניות להתמודדות אופראטיביות-ממש עם האתגר האיסלאמי, בממדים האלה שלו.

הרובד העמוק

מה מונח במישור זה, אשר גורם – ולא בכדי – להדחקתו? מתחת לביטויים הנזכרים, מסתתרים מרכיבים עמוקים ויסודיים יותר של האתגר: מוטיוואציות והלכי-רוח, השקפת-עולם והאידאולוגיזציה שלה, כישורים – וגורמי ההזנה של כל אלה. המדובר במישור ההתמודדות, שהוא שונה מזה שדובר בו קודם. בשונה מהמישור הפוליטי-צבאי, של התמודדות מדינית וכוחנית מול האיומים המוחצנים, מדובר כאן במישור בסיסי יותר – זה התרבותי; הרובד העמוק יותר של האתגר, המזין את ביטוייו החיצוניים ובונה את האיומים שהוא מציב וטוען אותם בבעייתיות המיוחדת אשר ניצבת בפני המתמודדים עימו.

נקדים לומר, כי התופעה הפונדמנטאליסטית היא בראש-דבראשונה תופעה תרבותית ומהלך היסטורי בחברה האיסלאמית. הגורמים המזינים אותה הם תוצר של תהליכים ארוכי-טווח, הקשורים קשר אינטימי בהיסטוריה

במשבר תרבותי; המערב תורם לו מתוקף היותו מה שהוא (אמת-מידה למצב נחיתותו של האיסלאם ומקור השפעה תרבותי-ערכי) – יותר מאשר במסגרת אותה "מזימה", שנאמני האיסלאם מייחסים לו, להשתלט על ארצות המוסלמים ולחסל את מאחזיו של האיסלאם בחברה. את חיוניותו שואב הפונדמנטאליזם מכישוריהן ומכליהן של מסורת ואמונה עתיקות-יומין.

האם יש דרכים למאבק?

האם ניתן לשבש את כושר-ההסתגלות, אשר הפונדמנטאליזם האיסלאמי מגלה נוכח אילוצי המציאות העומדים בפניו? האם ניתן להתערב במקורות האיסלאמיים של המוטיוואציה שלו? האם ניתן לסייע לו ליצור בעבורו מציאות התואמת את השקפת-עולמו? האם ניתן לעצור את התפשטות הפונדמנטאליזם הזה (כאידיאולוגיה והשקפת-עולם פוליטית) באמצעות הגשת סיוע למדינות ערב ולארצות האיסלאם, לחילוצן מהמשבר הכלכלי?

על דרך האירוניה, ניתן להציע למערב את המענה הבא: לפעול לעירעור תקפותם של המקורות הסקריפטוראליים באיסלאם; לחתור תחת השפעתם של הריטואלים הדתיים; לעצור את הקידמה במערב, ולהשוות את רמתו הכלכלית והמדעית והטכנולוגית לזו הקיימת בעולם באיסלאם – ובכלל, לאמץ את האיסלאם כאמונה, כתרבות וכדרך-חיים; ולבסוף: להעתיק על עולם האיסלאם את מלוא ההון וההשקעות, הנדרשים כדי ליצור בו משק ורמת-חיים אשר יתאימו לקנה-המידה של המדינות המפותחות במערב.

מי שאינו נוטה לקבל "המלצה" כזו, חייב להבין את מרכיביה של המציאות הקשה בהקשר שלפנינו: מה שיוכל להתגבר על התופעה התרבותית-היסטורית של הפונדמנטאליזם האיסלאמי – או (לחלופין) לתרום להעצמתה – הינם הזמן, וההתפתחויות בתוך עולם האיסלאם. בינתיים, מרחב התימרון בעבור המערב – להתמודדות עם אתגריה ואיומיה של התופעה – הינו מוגבל ובעייתי. למערב יש יכולת מסוימת להתמודד עם איומיו של האתגר האיסלאמי, אך הוא נעדר יכולת להתערב ולהשפיע במקורות התפתחותה של התופעה הפונדמנטאליסטית. מישור התמודדות זה אינו נגיש למערב; כתוצאה מכך, סביר להניח, מחירה של כל הצלחה בהתמודדות עם איום פונדמנטאליסטי (זה או אחר) יהא, מן-הסתם, בצמיחתם של איומים חדשים – ובהגברת הנחישות, שמגלים הפונדמנטאליסטים, והדבקות שלהם בדרכם.

את אתגרי הזמן והמקום ולהקנות להם משמעות ומענה איסלאמי הולם – תוך גילוי רצינות-אלימות ופרגמאטיזם, יותר מאשר קנאות עיוורת וחסרת-פשרות. גמישות וכושר-הסתגלות אלה יוצרים בעבור האיסלאם הפונדמנטאליסטי את יכולת-ההישרדות ואת כישורי ההתחדשות; לולא כאלה היו פני הדברים, הפונדמנטאליזם היה ממצה עצמו זה-הכבר ונעלם מבמת ההיסטוריה כתופעה שולית ומאובנת.

המוטיוואציה האיסלאמית-הפונדמנטאליסטית שואבת ממקורות פנימיים. ראשית, כמו בכל תופעה של פונדמנטאליזם דתי, אתוס-החיים והשקפת-העולם הכוללת של המאמינים הנאמנים מעוצבים על-ידי חוויה דתית אינטנסיבית מאוד. חוויה זו מסייעת להם לבנות לעצמם קוסמולוגיה הייחודית להם – ולפיה, לגזור לעצמם את היעדים והמשימות המוטלות עליהם בעולם הזה. המפגש הזה – בין השקפת-עולם ייחודית לבין מציאות משתנה, המציבה אתגרים הנתפסים כאיום ועירעור על עיקרי האמונה – מייצר את הדחף לפעול ואף להקריב למען האיסלאם. כגודל החוויה הדתית והאינטנסיביות שלה, כן גודל הדיסונאנס שנוצר בתודעת המאמין: בין השקפת-עולמו לבין המציאות, הנראית בעיניו ככזו שאינה תואמת אותה; כגודל הדיסונאנס, כן גודל הדחף לפעול לחיסולו על-ידי פעולה לשינוי המציאות. מאפייני המציאות – המאיימים לערער את תקפותה של השקפת-העולם הפונדמנטאליסטית – הינם, בעיני המאמין הנאמן: המוסר הירוד, הרווח בעולם שמסביב ל"מובלעת" הפונדמנטאליסטית – ונחיתותם הבלתי-נסבלת של המוסלמים מול ה"סוטים" והכופרים, מבית ומחוץ, בתחומי הכוח (הפוליטי, הצבאי, ובהיבט השליטה באמצעי האכונה) והידע (טכנולוגיה).

השפעתו של המשבר הכלכלי, לטובת התחזקותה של התופעה, הינה השפעה עקיפה – ובכל-מקרה, הפונדמנטאליזם אינו תופעה של חסרי-כל. הפונדמנטאליזם משפיע ומאתר את אנשיו במעגלי התיסכול החברתי-מעמדי של שכבות הביניים; הוא עושה זאת תוך ניצול החלל האידיאולוגי והאוריינטאטיבי הבלתי-נסבל אצל אותן שכבות – שהן גם בעלות מודעות פוליטית וחברתית מפותחת, אשר אינה מוצאת את סיפוקה. את סיכויי הפוליטיים הוא אמנם בונה על הפוטנציאל המתמיד לתסיסה נרחבת – לא בהכרח דתית – של ההמונים, המצויים ברמת-חיים נמוכה ביותר. מכך נובע החתך החברתי האופייני בקרב הפונדמנטאליסטים: בעיקר סטודנטים, משכילים ובעלי מקצועות-חופשיים – אנשי-צבא וכן אנשי-דת מקצועיים; רובם המכריע נמנים עם המעמד הבינוני-נמוך בארצותיהם. הנה כי כן, מקור חיותו של הפונדמנטאליזם נעוץ

אמצעי התקשורת באסטרטגיית המו

הדיווח התקשורתי הנו חלק ממציאות החיים במדינות מודרניות וחופשיות. טוענים, כי גם הטרור הנו חלק ממציאות זו. ארגוני הטרור מעבירים בתקשורת מסרים אידיאולוגיים – לאומיים, חברתיים, כלכליים, דתיים ואחרים. במסגרת זו משמשת התקשורת כלי עיקרי לפרסום פיגועי הטרור בזמן אמיתי ולהעברת מסרים לאוכלוסיות ולקבוצות שונות בדעת הקהל:

- **דעת הקהל הבין-לאומית** – בפיגועי טרור שואפים הטרוריסטים להפנות את תשומת לב אזרחי המדינות השונות לבעייתם ולמטרותיהם. (בהקשר הזה אמר ג'ורג' חבש: "באמצעות חבלה או רוצים להזכיר לעולם, כי אירעה כאן שואה, וכי צדק צריך להיעשות).
• **אוכלוסייה מקומית** (במדינה, שבה מתבצע פיגוע) – פיגוע הטרור אמור להפיץ פחד וחרדה בקרב ציבור האזרחים בארץ היעד, כדי לגרום להם לנקוט צעדים, שישרתו את מטרות ארגוני הטרור, וללחוץ על מקבלי ההחלטות.
- **אוכלוסיית המוצא** – בפיגועי הטרור מבקשים הטרוריסטים להעלות את המוראל של האוכלוסייה, שממנה צמחו, ובכך לעודד גיוס של קאדרים נוספים לשורות ארגוניהם.³

תיאור מפורט של פיגועי טרור ופרסומם ברחבי העולם באמצעות כלי התקשורת, מאפשר לארגוני הטרור להעתיק שיטות חדשות לפיגוע, ולהיחשף לשיטות ולאמצעים נגד טרור, הנהוגים ברחבי העולם. יש הרואים ב"שרשרת חיקוי" זו תרומה להתפתחות טרור בין-לאומי.⁴ דיווח בזמן אמיתי ממקום הפיגוע (ובעיקר, בפיגועי מיקוח) מעניק לטרוריסטים מידע מודיעיני חשוב ביותר. רדיו טרנזיסטור, או מקלט טלוויזיה, הנמצאים ברשות הטרוריסטים ביעד הפיגוע, עלולים לאפשר להם לעמוד על ההכנות של כוחות הביטחון לקראת השתלטות עליהם. לעתים אמצעי התקשורת אף מעניקים למחבלים פרטי מידע, שלא היו ידועים להם לפני כן – למשל, על מבנה יעד הפיגוע ועל תכולתו.

"אמצעים לתקשורת המונים הם הידידים הטובים ביותר של הטרוריסט. מעשי הטרוריסט, כשלעצמם, אינם ולא כלום. הפרסום הוא הכל."⁵

לא במקרה שמור לאמצעי התקשורת מקום מרכזי באסטרטגיית הטרור. אמצעי התקשורת משמשים את ארגוני הטרור לכמה צרכים בסיסיים, וביניהם העברת מסרים לאוכלוסיות שונות ולקבוצות בדעת הקהל, הפצת שיטות פיגוע, לימוד שיטות של לוחמה בטרור (כפי שהתבטאו באירועים שונים בעבר), איסוף מודיעין על יעדי פיגוע, הולכת שולל ר"בלבול האויב".

מעל לכל, הסיקור התקשורתי מעניק לגיטימציה לטרוריסטים ולפעולותיהם.

1. ז' לקויר, "אריעילותו של הטרור", צקלון 1, 1976, ע' 70.
2. א' מרדי וש' אלעד, פח"ע חר"ל, הקיבוץ המאוחד, 1986, ע' 27.
3. ראיון עם ד"ר אריאל מררי, במחנה, 14 ביולי 1987.
4. פ' וילקינסון, "טרור מול דמוקרטיה: אנטומיה של עימות", צקלון 1, 1976, ע' 12.

בועז גנור

5. ר' קופרמן וד' טרנט, טרור – הסכנה, המציאות, התגובה, מערכות, תל-אביב, 1982, עמ' 272-273.
6. הארץ, 14 באוגוסט 1989.
7. ב' נתניהו, טרור, ספריית מעריב, תל-אביב, 1988, ע' 126.
8. אבראיאד, ללא מולדת, מפרש, תל-אביב, 1979, ע' 93.
9. נתניהו, ע' 8.
10. נתניהו, עמ' 109-110.
11. נתניהו, ע' 124.
12. הארץ, 23 באוגוסט 1989.
13. שם.

ושל שאיפותיהם באמצעי התקשורת ההמוניים (בעיקר, במהלך פיגוע טרור) עלול לגרום לציבור מסוים להתייחס אל ארגוני הטרור כאל המקופח, בדראמה, המתרחשת לנגד עיניו – כגורם חלש ומדוכא, שאין בידיו ברירה, אלא ליישם את האימרה "המטרה מקדשת את האמצעים" ולנקוט צעדים אלימים כדי להשיג את יעדיו הלגיטימיים. בהתייחסו ללגיטימציה על-ידי התקשורת, כתב בנימין נתניהו:

בתחילה תופסים הטרוריסטים את תשומת-לבנו בביצוע מעשה ברוטלי... [אזין], אט-אט נעלם הפחד הראשוני, ובמקומו מגיעה נכונות לקבל את נקודת המבט של הטרוריסט. אנחנו במערב רגילים להאמין, כי תמיד יש "נקודת מבט אחרת", שכדאי לשים אליה לב, אפילו כשמדובר בטרוריסטים...⁵

הטרוריסטים גם עושים שימוש בראיונות ובדיווחים עיתונאיים, במטרה להוליך שולל את מנגנוני המודיעין אשר פועלים נגדם. הראיונות האלה אמורים לגרום בלבול-מושגים, וליצור תמונת-מצב מוטעית אצל מקבלי-ההחלטות ובקרב דעת-הקהל בארץ היעד.⁶ סגן עורך "טיימס" התייחס לסוגיה זו, באומרו:

מה שהם אומרים בטלוויזיה אינו דווקא מה שהם חושבים.⁷

אל"מ ד"ר רענן גיסין, איש דובר-צה"ל, הציג בכנס "טרור ותעמולה" (אוגוסט 1989) שימוש נוסף, שארגוני הטרור עושים באמצעי התקשורת:

אחת מתוצאות-הלוואי של שיתוף הפעולה [בין התקשורת לטרוריסטים], היא הפעלת לחץ בלתי-סביר על מקבלי ההחלטות ו[על] הפוליטיקאים, שמקבלים גם החלטות נחפזות וגרועות, בגלל לחץ הזמן, שיוצרים כלי התקשורת...⁸

והוא הוסיף:

עקב דיווחי התקשורת האלקטרונית, לא תמיד מחכים מנהיגי המדינות לדל"ח המודיעין, או לאימות אחר של המידע – ויורים החלטות מהמותן.⁹

בפיגוע-מיקוח, שביצעו חברים מתוך כת ה"חנאפים" בארצות-הברית במארס 1977, הומחשה סוגיה זו: צ'ארלס פניוסי (אחד מבני הערובה בפיגוע) ציין, כי את הנזק הרב ביותר גרם כתב טלוויזיה, שדיווח, כי ראה סל, שהועלה בחבל לקומה החמישית של הבניין. באמצעות הסל הזה חמקו אנשים אחדים מהבניין, אולם, הדבר הובא לידיעת הטרוריסטים, שהחזיקו בני ערובה בקומה השמינית של הבניין על-ידי חברי כת ה"חנאפים", שעקבו אחר הדיווחים באמצעי התקשורת מחוץ לבניינים שנתפסו, והיו בקשר עם חבריהם בבניין.⁵

כשאנשי "פתח" השתלטו על מלון "סבוי" בתל-אביב בשנת 1975, האזינו המחבלים לאורך כל מהלך הפיגוע לשידורים חיים, שהעבירו מהמקום כתבי רדיו בישראל, והשתמשו במידע, שקיבלו בדרך זו, לשכלל את מהלכיהם לאורך הפיגוע.⁶

רוב דיווחי התקשורת על מהלך פיגועי טרור מוגזמים וחסרי פרופורציה לנזק הפיסי, שנגרם בפיגועים. הדיווחים יוצרים לארגון המבצע דימוי של ארגון גדול ומאיים פי כמה מגודלו הממשי ומהסכנה האמיתית, הנשקפת ממנו. (דימוי כזה נוצר, בין השאר, לארגונים "פעולה ישירה" בצרפת, "הבריגדות האדומות" באיטליה, ר-SLA בארצות-הברית).⁷ אבו איאד (מי שהיה סגנו של יאסר ערפאת) כתב בספרו, ללא מולדת:

אמצעי תקשורת ערביים, ולעתים גם אמצעי תקשורת זרים, הם שניפחו מעבר לכל פרופורציה את עוצמת פעולותינו ואת היקפן. בכך טיפחו אשליה מסוכנת, שנהיה מסוגלים לשחרר את פלשתיין.⁸

אבו איאד יצא נגד אמצעי התקשורת, אולם נראה, כי למעשה, ארגונו היה שבע רצון מההגזמות, שמטרתן היתה להציג את ישראל כ"חסרת-אונים".

טענתו של אבו איאד ממחישה, כי לעתים גם לטרוריסטים עצמם יש ביקורת על אמצעי התקשורת, שמגזימים בהיקף הסיקור התקשורתי של פעולותיהם. זאת כיוון שהם חוששים פן הגולם יקום על יוצרו.

הסיקור הנרחב של עמדות הטרוריסטים, של יעדיהם

כיצד למקד את תשומת-לב התקשורת?

14.	נתניהו, ע' 111.
15.	קופרמן וטרנט, ע' 269.
16.	נתניהו, ע' 8.
17.	נתניהו, ע' 126.
18.	אבו איאד, עמ' 158, 165.
19.	מררי ואלעד, ע' 35.
20.	קופרמן וטרנט, ע' 267.

ארגוני-טרור חייבים לנקוט אסטרטגיה תעמולתית מחושבת וארוכת-טווח, כדי למשוך בעקיבות את תשומת-לבה של התקשורת לפיגועיהם; כדברי צ'ארלס קראוטהאמר:

הטרור הנו דרך לפרסום פוליטי, אולם מאחר שפורעי החוק אינם יכולים לקנות זמן שידור בטלוויזיה, עליהם להשיגו [בדרכים אחרות].¹⁴

בניסיונם לרתום את הבמה התקשורתית להגיגיהם ולתעמולתם, מפעילים הטרוריסטים ארבע דרכים חלופיות:

★ ניצול אמצעי התקשורת, תוך נקיטת פעולה כוחנית ישירה (לדוגמה, השתלטות על תחנת שידור לזמן מסוים תוך ניצולה לשידור תעמולת הארגון).

★ דרישה, במהלך פיגוע-מיקוח, או במהלך חטיפה, להקצות לארגון הטרור "זמן שידור" באמצעי התקשורת האלקטרוניים (או בעיתונות הכתובה) – כאחד התנאים לשחרור בני הערובה. דוגמאות לדרישות כאלו ניתן להביא למכביר, כמו:

● בשנת 1975 שחררו חברי "מונטנגרוס" בבואנוס איירס אחד ממנהלי חברת "מרצדס", רק לאחר שהחברה פרסמה בעיתונות המערבית גילוי-דעת מטעם הארגון, שגינה את "האימפריאליזם הכלכלי של קואופרטיווים רב-לאומיים, הפועלים בעולם השלישי".¹⁵

● בפברואר 1975 חטפו חברי "באדר מיינהוף" פוליטיקאי מערב גרמני במטרה לשחרר את חבריהם הכלואים. עיתון מערב גרמני תיאר את פעילות אמצעי התקשורת באותה עת כך:

במשך 72 שעות איבדנו שליטה על אמצעי התקשורת. שינינו את לוח הזמנים של שידורינו, כדי להתאים את עצמנו ללוח הזמנים שלהם. [הם דרשו, כי] מצלמותינו יהיו מוכנות לצלם כל אחד ואחד מהמשוחררים בעלותם למטוס, וצריך היה להכין את סיקור החדשות שלנו כך שיכלול את הצהרות הנהגתם.¹⁶

★ הענקת ראיונות מחתרתיים לכלי התקשורת. דרך זו נלווית, בדרך כלל, לדרכי פעולה אחרות של ארגוני הטרור. אמצעי התקשורת מוצאים עניין רב בראיונות בלעדיים עם מנהיגי ארגוני טרור. בראיונות הללו מפרטים הטרוריסטים את האידיאולוגיה שלהם, את מטרתיהם, ולעתים אף משגרים איומים כלפי יריביהם.

★ הסלמת פיגועים ושינוי מאפייני הפעולה במטרה למשוך את תשומת-לב התקשורת לפיגועי הטרור. בין השאר:

● הסלמה בסוג הפיגוע – ביצוע פיגועים חמורים ועקובים-מדם יותר מפיגועים קודמים. לורד צ'אלפונט, שר לשעבר בממשלת בריטניה,

התייחס לסוגיה זו, בקובעו:

חייל שנורה בגבו בבבלפסט יזכה לכמה שורות בעיתונות הארצית, וכנראה לא ידווח כלל בעיתונות בין-לאומית. אולם, מסעדה, או סופרמרקט, שפוצצו במרכז העיר, וילדים ונשים נפצעו ונהרגו בפיצוץ, או מטוס, שנחטף על נוסעיו, ופוצץ, יזכו לכותרות ולטיפול עיתונאי בזמני השיא לצפייה.¹⁷

● ריבוי נפגעים – ארגוני טרור רבים מעריכים, כי ככל שיתרבו הנפגעים, כן יקבל פיגוע הטרור יותר זמן שידור בכלי התקשורת, והדיווח עליו יהיה נרחב יותר. לכן, חלק מהארגונים מעודד את פעיליהם להרבות בהרג אזרחים ככל האפשר במהלך הפיגועים.

● הבטחת נגישות אמצעי התקשורת למקום האירוע – ארגוני טרור רבים משתדלים לבצע פיגועים במקום, שבו תובטח מראש הגעת כלי תקשורת רבים.

בהתייחסו לפיגוע בספורטאים הישראלים באולימפיאדת מינכן, ציין אבראיאד:

[אחת המטרות בקביעת יעד הפיגוע היתה] ... לנצל את הריכוז הבלתי-ירגיל של אמצעי התקשורת ההמוניים במינכן, כדי לתת למאבקנו תהודה עולמית....

אבו איאד סיכם, בקובעו:

הדראמה של העם הפלשטיני חדרה לתודעה של דעת הקהל העולמית, הודות לתהודת האולימפיאדה.¹⁸

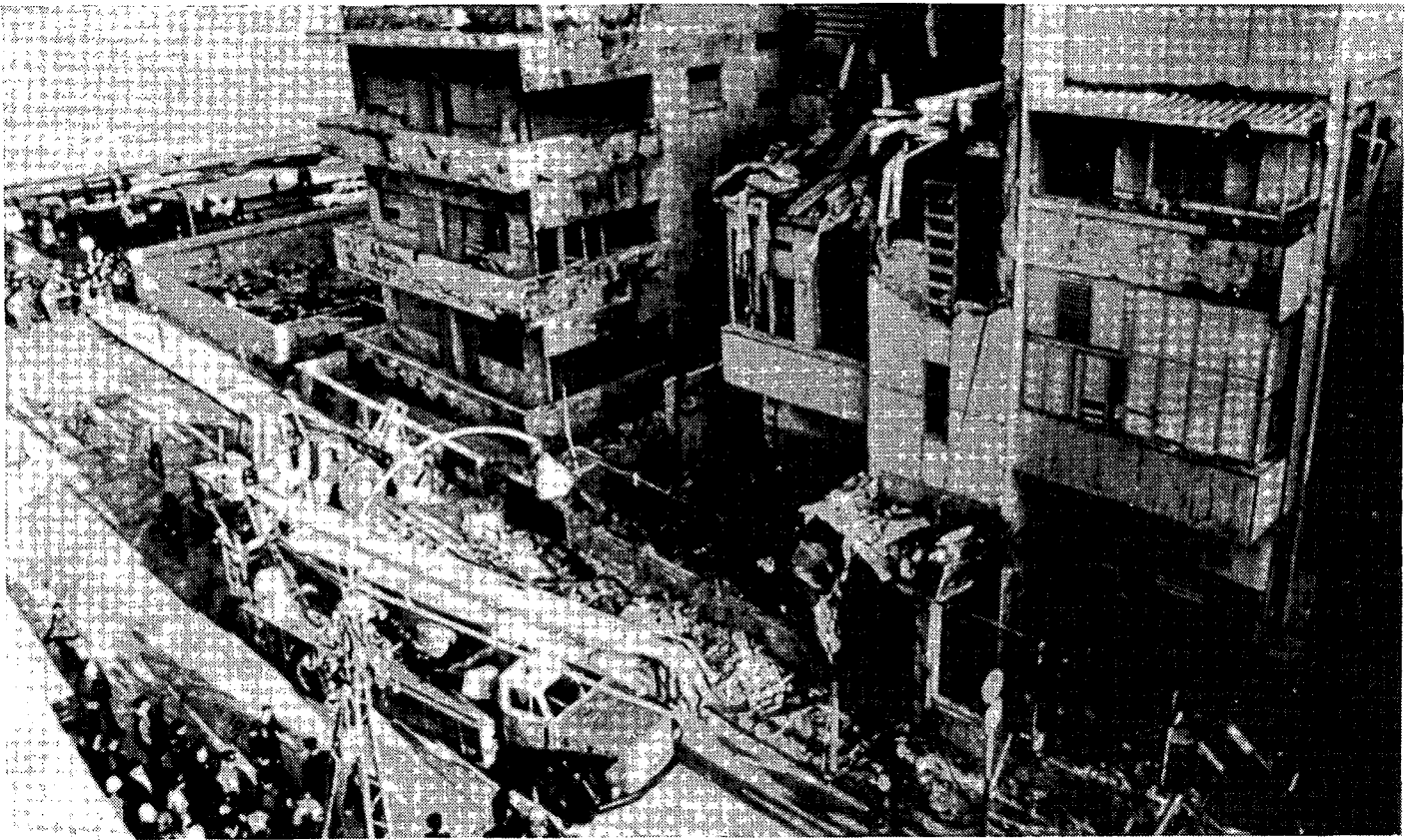
ג'ורג' חבש התייחס גם כן לפיגוע הזה:

מנקודת מבט תעמולתית טהורה, הבחירה באולימפיאדה היתה הצלחה של מאה אחוזים. זה היה כמו לצייר את שם פלשתינ בראש הר, שניתן לראותו מארבע קצות תבל.¹⁹

● סמליות היעד ומועד הפיגוע – במקרים רבים בוחרים ארגוני הטרור לבצע פיגועים נגד יעדים בעלי משמעות סמלית, שעצם הפגיעה בהם תבטיח דיווח תקשורתי נרחב.²⁰ לעיתים דווקא למועד הפיגוע יש משמעות סמלית, שמטרתה להסב את תשומת-לב אמצעי התקשורת לפעולת הטרוריסטים ולמניעיהם.

● מקום הפיגוע – גם למקום בו מתרחש הפיגוע יש לעתים רבות חשיבות. בספרם, פח"ע חר"ל, ציינו אריאל מררי ושלומי אלעד:

לאירועי טרור בין-לאומי יש אפקט תעמולתי רב יותר מאשר לאירועי טרור פנימיים, בכך שהם מגיעים לאוכלוסיית-מטרה נוספת. אירוע טרור בתוך המדינה, המתבצע נגד אזרחיה, יזכה לפרסום בין-לאומי רק אם יהיה אכזרי במיוחד, ויגרם למספר רב של קרבנות. לעומת זאת, אירוע טרור בין-לאומי מגדיל את סיכוי הפרסום, שכן בעצם מהותו הוא מהווה בעיה

סיכום

לאמצעי התקשורת יש לעתים השפעה רבה על מאפייני פיגועי טרור – על אורכם, על היקפם, על מיקומם, ולעתים אף על היקף הנפגעים במהלכם. אולם, חשוב לזכור: התקשורת אינה הגורם לטרור. למרות תפקידה המרכזי של התקשורת באסטרטגיית הטרור, פיגועי-טרור עלולים להתבצע גם בלי שאמצעי-תקשורת ימצאו בקירבת איזור הפיגוע; אם כי מאפייניהם, במקרה כזה, יכולים כמובן להיות שונים.

ניתן לומר, כי יחסי הגומלין בין טרור לבין אמצעי התקשורת הנם יחסים סימביוטיים. כל צד מסתייע במשנהו, ובו בזמן מעניק לו מ"שירותי". טד קופל, שדרן הטלוויזיה האמריקני, הגדיר (בסימפוזיון על טרור בין לאומי, שנערך בוואשינגטון בשנת 1984) את יחסי הגומלין בין אמצעי תקשורת וארגוני הטרור כך:

התקשורת, ובעיקר טלוויזיה, וארגוני טרור צריכים זה את זה ... בסיסית, הם מקיימים יחסים סימביוטיים. מבלי הטלוויזיה, ידמה טרור בין-לאומי לעץ, הנופל בעביייער – אף אחד לא ישית את לבו לכך: ולכן, זה לא קורה כלל. מבלי טרור, תנושל הטלוויזיה מאחד מנכסיה המעניינים ביותר, אם כי יוותרו לה מוקדי עניין נוספים...²³

בין-לאומית, ובכך הוא משרת טוב יותר את צורכי ארגוני הטרור.²¹

• משך הפיגוע – בפיגועים אחדים (כגון פיגועי מיקוח), פועלים טרוריסטים להאריך את משך האירוע. מחדגיסא, הדבר אמור להעניק לאמצעי-התקשורת זמן מספיק להתארגן לסיקור הפיגוע; מאידך גיסא, זה אמור להשיג זמן-שידור מרבי בתקשורת – כדי שעמדותיהם, והמסר שהם מעבירים, לא ירדו מסדר-היום הציבורי זמן רב ככל האפשר.

• עיתוי הפיגוע – ארגוני טרור פועלים במקרים רבים להתאים את מועד הפיגוע לעיתוי, שיבטיח לו פרסום מרבי. כגון: חגים, מועדי עצרות וכינוסים מדיניים, מועדי חתימת הסכמים בין מדינות וכיו"ב. לפעמים משתדלים ארגוני הטרור להתאים את פעולותיהם ללוח הזמנים של התקשורת האלקטרונית.

בדצמבר 1968 ערך אברהם מילר תצפית מחקרית על הפגנות סטודנטים בסן פרנסיסקו. אחת ההפגנות רבות-המשתתפים החלה בשעה ארבע אחר-הצהריים, אך רוב צוותי העיתונות כבר עזבו את המקום. למילר הם הסבירו: אם זה לא יקרה עד 3.30, זה לא יקרה לעולם. עלינו להתחשב ב-'deadline' [שעת הסגירה של העיתונים/רדיו/טלוויזיה].²²

21. מרדי ואלעד, ע' 19.

22. A.H. Miller, *Terrorism, the Media and the Law*, New York: Transactional Publications, 1982, p. 16.

23. נתניהו, ע' 229.

חידושים בטכנולוגיה הצבאית חידושים בטכנולוגיה הצבאית
 חידושים בטכנולוגיה הצבאית חידושים בטכנולוגיה הצבאית
 חידושים בטכנולוגיה הצבאית חידושים בטכנולוגיה הצבאית
 חידושים בטכנולוגיה הצבאית חידושים בטכנולוגיה הצבאית

מסוף נישא בכיס מדי הקרב יעביר מידע בשדה הקרב

חברת "תדיראן" פיתחה מסוף זעיר להעברת מידע בשדה הקרב. למסוף "טרייסר" L11 מידות קטנות ביותר, ומשקלו רק 1.8 ק"ג. כך, יכול חייל לשאתו בשדה הקרב בקלות, ואף להטמינו בכיס מדי הקרב. המסוף החדש יאפשר להעביר בזמן אמיתי מידע, הכולל צירי קרב, מפות שטח, קובצי פקודות וכדומה.

מערכת ישראלית לתקשורת צבאית לצבא אוסטרליה

"תדיראן" תספק לצבא אוסטרליה מערכת לתקשורת צבאית itacs, הנחשבת למתקדמת ביותר מסוגה. המערכות ייוצרו בשיתוף חברה מקומית. itacs מאפשרת קשר בין כל חייל בשטח לבין מפקדיו, ומציגה תמונת מצב כוללת בזמן אמיתי של שדה הקרב. זו מערכת אמינה במיוחד וידידותית למשתמש, הכוללת רכיבים רבים: החל ממכשיר אלחוט, נישא על גבו של החייל הבודד, ועד מרכזיות לתקשורת נתונים ומערכות לבקרה ממוחשבת.

תדיראן פיתחה יורש ל-VRC12

"תדיראן" הציגה לא מכבר בתערוכה בסינגפור מכשיר קשר חדש, VRC120, המיועד להחליף את המכשיר הפופולרי VRC12, שנמצא בשימוש צבאות רבים בעולם.

מכשיר הקשר יכול לתפקד ללא הפרעות, גם בסביבה מאוכלסת במכשירים נוספים. טכנולוגיה חדישה של שימוש במעגלים ממוזערים מאריכה את חיי המכשיר, ומקטינה את קצב התקלות עד פי עשרה ויותר. למכשיר הרדיו נוספו לוח מקשים ומערכת תצוגה, והוא תוכנן לפי כללים מתקדמים ביותר בהנדסת אנוש.

התשתית של VRC120 תוכננה להתאים במדויק לתשתית של VRC12, ובכך מתאפשר חיטכון רב בהוצאות ובזמן עבודה.

ניסויי פצצות מרגמה מתבייתות בצבא ארצות-הברית

צבא ארצות-הברית, בשיתוף פעולה עם התעשייה הביטחונית הבריטית, סיים הדגמה של ירי פצצות מרגמה מתבייתות 81 מ"מ PGMB.

הניסוי נועד להוכיח את ההיתכנות של פצצת מרגמה "חכמה".

המטרות כללו חמישה טנקים M60A1, שנעו במהירות 20 קמ"ש, ושני טנקים

נייחים. טווח המטרות היה כ-2.5 ק"מ. שלוש מחמש הפצצות (שנבחרו מסדרת הפיתוח) נפסלו לפני הניסוי, אחת פגעה במטרה, והאחרת החטיאה מעט. בניסוי לא היתה טלמטריה, והנתונים מתבססים על עקיבה אחרי הפצצות. בירי המוצלח פגעה פצצה במטרה, והראש הקרבי חדר את צריח הטנק.

אף-על-פי שהניסוי מתבסס על ירי מוצלח אחד, לפי הגורמים הבריטיים, השלימו תוצאות הניסוי כמה אבני דרך: ירי של פצצת המרגמה, פגיעה בטנק בתנועה, בדיקת ביצועי הרש"ק בניסוי דינמי וכו'. הניסוי של PGMB הינו חלק מניסויים המיועדים להערכתה של פצצת המרגמה הזו.

מאז הירי הראשון מתבצעת תכנית אמינות, כדי לשפר את אמינות המוצר לפני התחלת הייצור.

לפצצה ראש ביות, המבוסס על טכנולוגיית גלים מילימטריים, שמחירו נמוך. הוא מותקן בחרטום הפצצה, ומאפשר פעולה תקינה בגבולות 300x300 מטר בכל תנאי מזג אוויר.

"תדיראן" תספק סימולטורים לצבא הולנד

חברת "סימטק" מקונצרן "תדיראן" זכתה בחוזה לאספקת סימולטורים לצבא הולנד. לפי החוזה, יסופקו לצבא הולנד מאמנים מחלקתיים למפעילי טילים "טאר" ולמפעילי תותחים 25 מ"מ, וכן מערכות לאימון אישי למפעילי "טאר".

חידושים בטכנולוגיה הצבאית ... חידושים בטכנולוגיה הצבאית ...
 חידושים בטכנולוגיה הצבאית ... חידושים בטכנולוגיה הצבאית ...
 חידושים בטכנולוגיה הצבאית ... חידושים בטכנולוגיה הצבאית ...

והמתקדם של מכשירי קשר מסוג
 VHF/FM.

PRC624 – מ"ק, ששוקל פחות מק"ג

המכשיר לקשר טקטי PRC624 של
 "תדיראן" שוקל פחות מק"ג, ונחשב למכשיר
 הקל ביותר מסוגו. בזכות משקלו הזעיר
 יכול חייל לשאתו ביד, ולכן לא תימנע
 נשיאת מטען חיוני נוסף, כמו תחמושת, או
 אספקה וכי"ב.

למכשיר הקשר הזה יש מגבר בעל עוצמה
 גדולה ביותר (עשרים ואט), המאפשר קליטה
 ושידור עד למרחק 25 ק"מ, הטווח הגדול
 ביותר למכשירי קשר צבאיים מהסוג הזה.
 מ"תדיראן" נמסר, כי מכשירים PRC624
 נמצאים כבר בשימוש צה"ל.

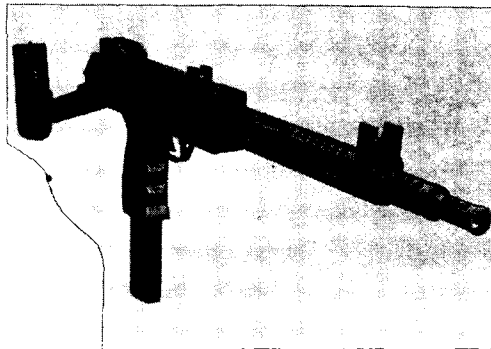
האקדח יכיר את בעליו

נשק אישי, המגיע לידיים לא נכונות, עלול
 לגרום פגיעות רבות כתוצאה מתאונות
 (בעיקר, עלידי ילדים) וכתוצאה משימוש
 יזום.

משרד המשפטים האמריקני והפנטגון
 יזמו פרויקט לפיתוח נשק אישי, אשר רק
 אדם אחד – או קבוצה קטנה ומוגדרת של
 אנשים – יוכל להפעילו.

מ"פ של 50 מיליוני דולר בכל שנה, משנת
 1996 ועד 2010, לטכנולוגיות ולמערכות
 נגד מוקשים.

תמ"ק BXP 9 מ"מ

"תדיראן" תספק מכשירי קשר לצבא ארה"ב

צבא ארצות-הברית החליט להזמין עוד
 כמות של מכשירי קשר "סינקגרם" מחברת
 "תדיראן" (הפועלת בשיתוף פעולה עם "ג'נרל
 דינמיקס"). ההזמנה מהווה שלב שני
 בפרויקט הצטיידות של הצבא האמריקני
 בציוד קשר.

לפי החוזה, יספקו "תדיראן" ר'ג'נרל
 דינמיקס" בשנים 1995-1996 מכשירי
 "סינקגרם" לצבא ארצות-הברית. "תדיראן"
 מספקת כארבעים אחוזים ממכשירי
 "סינקגרם" לצבא ארצות-הברית.
 מכשירי "סינקגרם" הינם הדור החדש

בעזרת הסימולטורים יוכלו כוחות
 היבשה ההולנדיים להתאמן ולתרגל
 בתנאים, הדומים ביותר לתנאים של שדה
 קרב אמיתי – ללא הסיכונים, הכרוכים
 בהפעלת אש חיה.

הסימולטורים יסופקו לצבא הולנד
 באמצעות חברת "סימנס" בהולנד, הקבלן
 הראשי של הפרויקט. היקפו הכולל של
 הפרויקט מגיע לשבעה-עשר מיליוני דולר.

צבא ארצות- הברית משקיע במו"פ לגילוי מוקשים

שדות-מוקשים יבשתיים מהווים איום גובר
 לכוחות לוחמים, לאזרחים ולגורמים
 העוסקים ב"השכנת שלום". לכן, החליט
 צבא ארצות-הברית להשקיע מאמץ מיוחד
 בתחום של אמצעים מתקדמים לגילוי
 מוקשים ולסילוקם.

אחד הפרויקטים השאפתניים של הצבא
 עוסק בפיתוח מערכת מוטסת לגילוי
 מוקשים מנגד. המערכת נועדה להתקנה
 במזל"ט "האנטר". הפיתוח נמסר במקביל
 לשתי חברות, ואמור להימשך כשלוש שנים.
 חברת "רייטיאון" קיבלה 23 מיליוני דולר
 וחברת "וסטינגהאוז אלקטריק" קיבלה 17
 מיליוני דולר. החברה הראשונה מפתחת
 מערכת, המבוססת על טכנולוגיה של חישן
 פעיל תת-אדום – והחברה השנייה
 מתבססת על טכנולוגיה של חישן סביל.
 הניסויים יתחילו בעוד שנתיים, ורכש
 של כמאה מערכות מתוכנן להתחיל בשנת
 2000. צבא ארצות-הברית מתכנן תקציב

חליפות התגוננות למטוסי "הרקולס"

מטוסי "הרקולס" ממדינות שונות, הטסים בשמי בוסניה במשימות הספקת מזון וציוד, נושאים חליפות התגוננות מסוג IRCMN, שנרכשו מארצות-הברית במסגרת FMS.

את המערכות מספקות ומתקינה חברת "לאקהיד". הן כוללות שמונה מפזרים של נורי הטעייה M206, או MJU7. ניתן להוסיף גם מערכת להתרעה נגד טילים, המבוססת על הדגם ALQ156 של לאקהיד-סאנדרס. ההתקנות הראשונות התבססו על מפזרים ALE40 של "טרייקור", אך אלו אזלו במהירות.

ALE47, שנמצא בייצור, יחליף בעתיד את ALE40.

יש להתחשב יותר במפקדי השדה לגבי פיתוח אמל"ח

בפנטגון שוקלים אפשרות לשנות את "כללי המשחק", שלפיהם נקבעות תכניות לפיתוח אמצעי לחימה ולרכישתם כך שיינתן יתר משקל לדעותיהם של "מפקדים בשטח", שעד עתה כמעט לא נשמע קולם באשר לבדיקת רעיונות חדשים ומערכות נשק, מפני שאין בידם להעמיד תקציב משלהם לצורך הזה.

השינוי יאפשר לוועדה לרכש ביטחוני (DAB) לאשר בדיקת רעיונות של מפקדי שדה, גם אם לא הוקצה לכך מימון מראש. ההמלצה לשינוי באה מהמועצה המשולבת לקביעת צרכים מבצעיים (JROC). לדעת חברה, יש לעתים למפקדי שדה רעיונות מקוריים וחדשניים לגבי פתרונות לבעיות הצבאיות, ולא נכון הוא לתת משקל יתר רק לדעתם של הגורמים הטכנולוגיים, ולהשהות את ההערכה עד שיוקצה לה תקציב בתהליכים המקובלים, האטיים כל כך.

בלונים שישוגרו ממטוס יישאו ציוד ל"א

המרכז המשולב ללוחמה אלקטרונית בארצות-הברית מממן פיתוח של בלונים ממולאים בהליום, הנושאים מטעדים שונים ללוחמה אלקטרונית, ועשויים לרחף באוויר כשש שעות. המיוחד בהם הוא אופן שיגורם: הם ישוגרו ממטוסים, כגון F111.

מערכת לשיבוש אלקטרוני, שכבר נוסחה בשיגור מהקרקע, עומדת להתחיל בניסויי שיגור ממטוס. לבלון יש חתימה תת-אדומה וחתמת מ"ם נמוכות מאוד, והוא יוכל לפעול בהסתר ובשרידות טובה. הבלון יוכל לשאת ציוד ללוחמה אלקטרונית, חישנים, או אמצעי תקשורת.

המערכת מותקנת בתוך מכל (כמו מכל-דלק חיצוני); בתוך המיתקן נמצאים הבלון הריק, מכלי הליום, מצנחים, מערכת בקרה וכמובן מטעד. המכל משוחרר מהמטוס בגובה 30-33 אלפי רגל במהירות טיסה של כ-300 קשר. תוך כדי הנפילה מופעלת מערכת פירוטכנית, הפותחת את הרכיבים השונים. בגובה 24 אלפי רגל מתחיל להתנפח הבלון – ובגובה 14 אלף רגל, הוא מוכן לפעולה. אחרי שיגיע למלוא נפחו (קוטר שמונה מטרים) יתרומם הבלון חזרה ל-27 אלפי רגל, ויתייצב שם לארבע-שש שעות.

מדובר כרגע באקדה, אך ניתן להרחיב את הגישה לכלינשק אחרים. בקת של אקדה המתוכנן יהיו חישנים, שיאפשרו "להכיר" את האוהז בו. המתכננים טרם החליטו על השיטה הטובה ביותר לזיהוי המשתמש: לחץ, טמפרטורה, טביעת-יד, – או שילוב שלהם. טרם נקבע המועד לייצור דגם פועל.

ניתן לחשוב על פיתוח הרעיון לכיוונים פחות תמימים מאשר מניעת הירי בלבד.

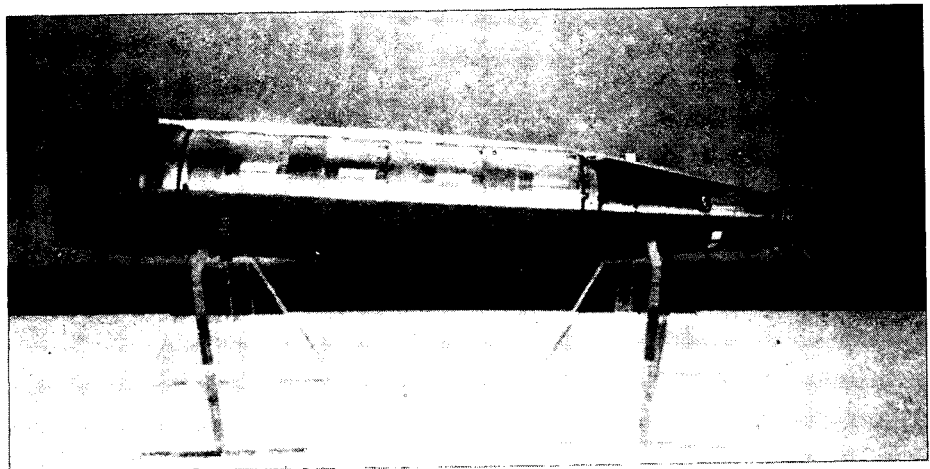
ברוסיה מפתחים יכולת לשגר טילים לאחור

לחיל-האוויר הרוסי יש יכולת וכוונות לצייד את מטוסיו בטיילים אוויר-אוויר, שניתן לשגרם לאחור.

המטוס החדש SU34 מצויד בראדום, המותקן בזנב המטוס, שמאפשר התקנת מ"ם לגילוי ולעקיבה. באחרונה מסרו מפתחי הטיל פרוטים על ניסויי ירי לאחור של טילים מונחי תת-אדום מהמטוס SU37. הרוסים מדווחים על טווח יעיל של קילומטר עד שנים-עשר ק"מ לטיל R7.

שיגור לאחור אינו בעיה, מבחינה טכנית, כל עוד ניתן להגן על מנוע הטיל. גם במערב היו תכניות בכיוון הזה – אבל המומחים חשבו שהמיקום ותנאי הסביבה מגבילים את היתכנות המערכת.

תחמושת 155 מ"מ מ"הדור החדש"

בשיתוף מפא"ת

טכנולוגיה חדשה בתחום הניווט

חברת "ראקוול" מפתחת יחידת מדידה אינרציאלית דיגיטלית, המבוססת על טכנולוגיה של גביש רוטט (DQI), ליישומים צבאיים טקטיים – חימוש מונחה מדויק, כלים לא-מאוישים ויישומים אחרים, הזקוקים למערכת קטנה, קלה וזולה לניווט ולבקרה.

הטכנולוגיה מבטיחה רמת דיוק, הדומה למערכות אינרציאליות, המבוססות על טבעת לייזר. בעזרת שיטות ייצור של מעגלים משולבים ניתן להגיע למחיר נמוך מאוד, ולאמינות גבוהה.

משקפת חדשה לתצפיתן ולקת"ק

בכוחות המיוחדים של צבא ארצות-הברית החלו להתאמן במשקפת חדשה, המאפשרת למפעיל בודד לזהות מטרה, לקבוע את הטווח אליה, ולציינה בסמן לייזר, הניתן לזיהוי על-ידי מטוסים תוקפים.

המשקפת משלבת מערכת לראיית לילה, מצפן דיגיטלי, מערכת אלקטרונית להערכת טווח (על-ידי התייחסות לעצמים בגודל ידוע) ולייזר תת-אדום בהספק של 30 מיליוואט, שיכול לציין מטרה בטווח של חמישה ק"מ.

המכשיר שוקל 600-900 גרם, ואפשר להפעילו ביד אחת.

כלי-שיט תת-ימי אוטונומי

חיל הים האמריקני מכין כעת דרישה מבצעית לכלי תת-ימי אוטונומי, שאמור לבצע מיפוי במים רדודים, חיפוש מוקשים והפעלת אמצעי-נגד. מועמד למשימות כאלו הוא XP21, הכלי הניסיוני של חברת "רייטיאון", שמאפייניו הם:

- ממדים כשל טורפדו גדול.
- מערכת סונאר (קדימה ולצדדים).
- מצלמת טלוויזיה בחרטום.
- תקשורת סיבים אופטיים עם פלטפורמת הבקרה.
- קשר עם הבקרה – עד מאה ק"מ.
- סורק לייזר לחדירה במים עכורים.
- הספק החשמלי מתאיידלק אלומיניום-חמצן.

רק"ם ייעודי לפנ"ש בשדה הקרוב

בקרב יופץ מכרז של צבא ארצות-הברית לפיתוח ולייצור המערכת האלקטרונית המתוכננת, שתהווה בסיס לרכב עתידי לפיקוד ולשליטה בשדה הקרב.

תכנית הפיתוח נקראת C²V, ואמורה להסתיים עד 1999. בכל כלי רכב יותקנו מחשבים, מכשירי אלחוט, תקשורת לוויינים, אנטנה טלסקופית (10 מטרים) ורשת תקשורת נתונים בין כלי הרכב באותו אזור.

לרשות פרויקט הפיתוח תקציב של 172 מיליוני דולר, וצופים שארבע-עשרה חברות יתחרו על המכרז. המערכת האלקטרונית תותקן בתוך קרון פיקוד משוריין על גבי שלדה של "ברדלי". לפי התכנית, ארבעה כלים ראשונים יימסרו לניסויים בשנת 1998.

מצלמה על טיל "טומהוק" – לבקרת נזקים

חיל הים האמריקני השתמש בטיל שיוט "טומהוק" לבצע הערכה עצמאית של נזקים בשדה הקרב.

בניסוי, שנערך באחרונה, נבחנו הדרכים לנצל מצלמת טלוויזיה, המותקנת על הטיל, למניעת כפל פגיעה במטרה, להנחיית הטיל על-ידי מפעיל ולבחינת נזקים ולהערכתם. בניסוי, שנערך באפריל, הותקנה מצלמה מסחרית בסנפיר התחתון בזנב. המצלמה צילמה קדימה בגזרה של 12 מעלות. כמו כן, הותקן ערוץ שידור אחורנית. הטיל היה מהדגם, המשחרר תת-חימושים.

הטיל שוגר ממשחתת מול חוף קליפורניה, ביצע שני יעפים מעל אזור המטרה, בראשון שחרר מטענים (תת-חימושים), ובשני צילם את סימני הפגיעה, לאחר מכן טס מעל מטרה נוספת, צילם אותה, והושמד. תמונת הווידאו ששיגר היתה טובה, וניתן היה לזהות את המטרה מטווח מייל אחד.

בשיתוף מפא"ת

אבנר יניב, פוליטיקה ואסטרטגיה בישראל (ספריית-פועלים, 1994)

פרופ' סטיוארט א' כהן*

הביטחון הישראלי לגווניה. כמות המחקרים מסוג זה מתרבה ככל שנפתחים הארכיונים הרשמיים של ישראל ושל מדינות המערב שהתערבו בנעשה באזורנו, וגורמת אף להיווצרות אסכולות 'רוויזיוניסטיות' כדוגמת זו של 'ההיסטוריונים החדשים'. אולם, למרות החומר שנצבר, לא נעשה ניסיון מחקרי לדלות מהמידע הרב תמונה מקיפה של התנאים אשר בהם השתמשה ישראל בכוחה הצבאי – או נמנעה מלהשתמש בו. עדיין חסר חיבור המסוגל לפתוח אשנב ל'קופסא השחורה' של מדיניות הביטחון הישראלית, ולגלות את התפתחותה וטיבה. מטרת ספרו של פרופ' אבנר יניב המנוח היא למלא חלל אחרון זה. מפלס הניתוח שלו מתמקד – אם לנקוט את לשון המחבר – ב'יער האסטרטגיה', ולא בעצמים הטאקטיים". לכן, במתכוון, אין הספר עוסק בכלל בקורות המלחמות או בפן המערכתי של מבצעים וקרבנות. במקום זאת, הוא מתרכז בתהליכי עיצוב המדיניות – שקדמו למלחמות ושהושפעו מתוצאותיהן – הן במישור של יחסי ישראל-המעצמות, והן במישור היחסים בין ישראל לבין שכנותיה. מתוך אותה זווית-ראייה, החיבור כמעט שאיננו כולל תיאור לתחושותיהם ולחוויותיהם של החיילים מן-השורה – או של "האזרח הפשוט" – במצבי התמודדות עם מצוקות בטחוניות. החיבור מתמקד במיסד המדיני-בטחוני, ובשאיפותיהם (וחששותיהם) של החברים באליטה זאת.

מבנה הספר משקף את מטרות המחבר. הוא פותח בדיון כללי, הסוקר את קווי המיתאר של תפישת-הביטחון הבלתי-רשמית של מדינת ישראל – ומסיים בהערכת הישיגה. בין זה לבין זה, החיבור מחולק לחמישה פרקים כרונולוגיים

מעטות הן המדינות בימינו, שנאלצו – או בחרו – להשתמש בכוח הצבאי, בתדירות גבוהה יותר מאשר ישראל. היחידאיות של "הישג" זה אינה נעוצה רק באורך הרשימה של מלחמות ישראל, אלא דווקא בגיוון המאפיין את הרשימה הזו. תולדות השימוש בכוח צבאי מצד ישראל כוללות פעולות נגד סוגים שונים של אויבים (מעצמות גדולות, מדינות האיזור, וקבוצות "בלתי-סדירות"), וגם סוגים שונים ונבדלים של מיבצעים. לבד מניהול מלחמות "תקניות" של ממש (בשנים 49-1948, ב-1956, ב-1967, ב-1973 וב-1982) ושלוש מלחמות התשה (1970-1969, 4-1973, וב-1981), נקט צה"ל גם איך-ספור פעולות צבאיות בהיקף מוגבל יותר: חלקן באזורים סמוכים לגבולותיה של המדינה, חלקן מרוחקות מהם, וחלקן בתוך קווי שביתת-הנשק של 1949 והפסקת-האש של 1967.

מצב זה גרם לפראדוקס מסויים. מחד-גיסא, עקב טיבו המתמשך והאלים של "הסכסוך" הפכו סוגיות בטחוניות שונות למרכזיות בחיים הפוליטיים ובתודעה הציבורית בישראל. אולם, מאידך-גיסא, מעולם לא ניסחו קברניטי המדינה מישנה סדורה של "תורת הביטחון-הלאומי" – שעיקריה עומדים (כנהוג במדינות דמוקרטיות אחרות) לדיון ולאישור בכנסת מעת לעת, ומתפרסמים בהירות באופן רשמי.

פראדוקס דומה ומקביל קיים בספרות שנכתבה על-אודות מלחמות ישראל. לרשותנו עומד שפע של תיאורי קרבות למיניהם – חלקם פרי עטם של אנשים שהשתתפו בקרבות אלה, בדרגות ובתפקידים שונים, וחלקם ניתוחים של היסטוריונים ומשקיפים אחרים. כמרכן התפרסם – בשנים האחרונות במיוחד – מספר מכובד של מחקרים, המתארים פרקים חשובים במדיניות החוץ ו/או

* אוניברסיטת בראילן, החוג למדעי המדינה

עיקריים; כל אחד מהם דן בהתפתחות תפישת הביטחון בתקופה נפרדת: 1949-1956 ("כאשר הונחו היסודות התורתיים והארגוניים", כלשון יניב), 1956-1967 ("כאשר ההרתעה הפכה לראשונה למטרה המוצהרת של מדיניות הביטחון"), 1967-1973 (כאשר טולטלה הדוקטרינה הישראלית "חצי הדרך בחזרה לתפישה הגנתית"), 1973-1982 (כאשר "מגבלות העוצמה הצבאית" התגלו לעיני כל), 1982-1991 (תקופה שבה "שולי הביטחון" של ישראל נראו כנסוגים בהדרגה).

בחלוקה היסטורית זאת, כשלעצמה, אין כמובן כל חידוש; היא מתבקשת מעצם התאריכים, שבהם פרצו המלחמות העיקריות של ישראל. ייחודו של הספר הוא בחלוקת-המשנה של כל אחד מהפרקים, שהדיונים בהם נערכים על-פי אותה מתכונת. לאחר פתיח קצר, שמסכם את הנסיבות הבינלאומיות באותה תקופה, עובר כל פרק לדיון במה שיניב מזהה כחמש "סוגיות יסוד" של סדרהיום הבטחוני:

1. בניין כוחו של צה"ל;
2. שולי הביטחון של ישראל (הכוונה היא להצבת עילות למלחמה על-ידי שירות, במפורש או במרומז, של "קווים אדומים" לפעולה צבאית);

אבנר יניב

3. יחסי-החץ הבטחוניים – בעיקר, עם צרפת בשנות החמישים והשישים ועם ארה"ב מאז;

4. השימוש בכוח;

5. התהליכים הפוליטיים הפנימיים בישראל, שהשפיעו על עיצוב מדיניות הביטחון ועל ישומה.

למרות נסיונותיו של המחבר לשמור על פרופורציה שווה בין חמש סוגיות אלה, עניינו העיקרי הוא בשתיים מהן: שולי הביטחון מחד-גיסא, והשפעת התהליכים הפוליטיים מאידך-גיסא. שני נושאים אלה, לדעתו של יניב, קשורים ואף תלויים זה בזה. נכונותם של מעצבי המדיניות הבטחונית הישראלית להצהיר על התנאים, אשר בהם יעדיפו ליוזם מלחמה – או הימנעותם ממתן פומבי ל"תפריט" שכזה – אינה ניתנת להסבר, אם הוא נשען רק על בדיקה עניינית של נתונים צבאיים ומצבים אסטרטגיים "אובייקטיביים". לרוב, רשימת "הקווים האדומים" של ישראל היתה נזילה ואף ערטילאית. בתוכנה של רשימה זאת – ולא כל שכן בנטייה לפרסמה, או שלא לפרסמה – היה משום שיקוף לתעותועיהם של חילוקי-דעות פרסונאליים, בירוקראטיים ומפלגתיים בצמרת הפוליטית. המחלוקות החריפות בין בן-גוריון לבין שרת, בשנים שקדמו לבמצער-קדש, מספקות דוגמה בולטת לתופעה זאת. השפעה לא פחות שלילית, על הניסיון לפתח תפישה בטחונית בהירה ועקבית, נודעה למאבק המפורסם בין רבין לבין פרס בשנות השבעים והשמונים.

הדיון בפרשיות אלה ובדומותיהן מביא את יניב למסקנה עגומה למדי. מדיניות הביטחון של ישראל נראית אמנם כ"סיפור הצלחה". על כך יעידו נצחונותיו של צה"ל (עד 1973), ולאחר מכן – נכונותן של מצרים, ירדן, סוריה ואש"ף להשתתף

בתהליך השלום. אולם, עדיין רשאי ההיסטוריון לשאול: האם לא ניתן היה להשיג מידה רב יותר של ביטחון באותה השקעה (חומרית, אנושית ונפשית)? או, לחילופין, האם אי-אפשר היה להשקיע פחות ולהשיג את אותה מידה של ביטחון? לדעת יניב, התשובה ברורה: "לא כל ההחלטות שנתקבלו [בישראל] בנושאי ביטחון (וכן בנושאים אחרים) הצטיינו בשיקול-דעת ובתבונה" (עמ' 374). בכך אשם לא רק "עומס היתר" המוטל על כתפיה של קברניטי המדינה, כתוצאה מסדר-היום הדחוס שלה. הסיבה העיקרית נעוצה בטיבה של צורת הממשל בישראל, שבה הופכת גם ההחלטה האסטרטגית הבסיסית ביותר למה שיניב מכנה "שפחתה הנרצעת של הפוליטיקה" (עמ' 471). לשון אחר: התרבות הפוליטית הישראלית אינה מאפשרת, כמעט, החלטות "אסטרטגיות" של ממש. אדרבא, היא מעודדת נטייה להסתפק בהחלטות בעלות אופי "טאקטי". גדולתו של דוד בן-גוריון היתה ביכולתו להתגבר על מכשול זה (לפחות: לעתים); כשלונה של גולדה מאיר התבטא בנכונותה להשלים עמו. בכך טמון ההסבר לכך, ש"התודעה האסטרטגית" של ממשלתה "מתמיהה בדלותה" (עמ' 246).

יניב כבר העלה ונימק טיעונים אלה בסידרה ארוכה של פרסומים, חלקם מדעיים וחלקם עיתונאיים, שהופיעו בעברית ובאנגלית בעשור שקדם להופעת הספר שלפנינו. מבחינה מסוימת, לכן, חיבור זה מהווה מעין סיכום ותמציות של מחקרים קודמים ולא תוצר לגמרי חדש. אי-לכך יש להניח שקהל-היעד של הספר הוא "הציבור הרחב" המשכיל, המחפש מסגרת להבנת התהליכים שהשפיעו – ועדיין משפיעים – על מרכיבים מרכזיים בחיינו הלאומיים. פרופ' יניב המנוח התברך בכל התכונות הדרושות

לספק דרישה זאת. עיקר התמחותו היה במדעי-המדינה, שמהם שאב את תבניות הניתוח לחקר תופעות מורכבות כגון "הרתעה" (לסוגיה) ותהליכי עיצוב מדיניות. יחד עם זאת – ובניגוד לכמה מעמיתיו למקצוע – נהנה יניב מתודעה היסטורית מפותחת, והוא מגלה רגישות לאופי הדינאמי של ההתפתחויות המתוארות בספרו ולרציפות בין אירוע אחד למשנהו. מעל לכל, היה יניב בעל כשרון-כתיבה מעולה. מאמרי הפרשנות בענייני אסטראטגיה, שהרבה (בשנותיו האחרונות) לפרסם ב"הארץ", הפכו אותו – בזכות סגנונם ותוכנם גם יחד – לדמות מבוקשת ונערצת בנוף התקשורת הישראלי. הספר שלפנינו יכול רק לחזק את תחושת האובדן עם הסתלקותו. לכל אורכו, לשונו רהוטה ונקייה מן העגה-המקצועית – ותיאוריו ברורים ולעתים אף מרתקים (ראו למשל דיונו בפרשת פולארד, עמ' 409-414). גם אירגון הפרקים, על-פי דגם מבני עיקבי, תורם רבות להבנת מגמותיו של המחבר. אם, למרות כל אלה, יאבד הקורא את מקומו בספר – או אם יהיה מעוניין לעיין בו מחדש, כדי למצוא בו מידע לגבי מקרה ספציפי – ניתן להיעזר במפתחות המפורטים והמועילים, אשר מצורפים בסוף החיבור.

הודות למעלות אלה, "פוליטיקה ואסטראטגיה בישראל" בוודאי יזכה לתפוצה הראויה. גם חברי הקהילה האקדמית ימצאו בו עניין רב – ואין ספק כי יהיה לחומר-קריאה "חובה" בעבור תלמידים בחוגים למדעי-המדינה, יחסיים-בינלאומיים ולימודי-ביטחון. אולם, דווקא משום כך, גם מגבלותיו של הספר מחייבות תשומת-לב; נציין שלוש מהן:

(א) לדאבונו, נפטר יניב באופן פתאומי במאי 1992; כלומר, כחודש לפני שובו של

רבין לתפקידי ראש-המשלה ושר-הביטחון – ויותר מאשר שנה לפני חתימת הסכם-אוסלו בין ישראל לבין אש"ף. כתוצאה מכך, חלקים מן הספר היו בלתי-מספקים – עוד טרם יצא מתחת מכבש-הדפוס. שניים היו "קווי הסיום" של יניב: האינתיפאדה שפרצה ב-1987 ומלחמת-המפרץ ב-1991. שני האירועים סימלו בעבורו, בצורות שונות, את הבעייתיות הגוברת בניהול מדיניות בטחונית במתכונותיה הישנות ואת "שיתוק" הדרג הפוליטי מול אתגרים מסוג חדש.

נוכח האצת תהליך השלום, משתוקק הקורא לדעת מה – אם בכלל – השתנה. אין הכוונה לשאלות פשטניות כגון: האם ההסכמים הדיפלומטיים עם אש"ף ועם ירדן (ואולי אף אלה הצפויים עם סוריה) משפרים את מעמדה האסטראטגי של ישראל או מחלישים אותו? ולוואנטיות יותר הן השלכותיהם של המהלכים האחרונים על הסוגיות, אשר יניב העמיד במרכז ספרו. למשל: מה ניתן ללמוד מהדרך, שבה הוצא צה"ל מתהליך קבלת-ההחלטות החשאי שקדם להסכם-אוסלו; ולחילופין – ממעורבותו הרבה של הדרג הצבאי הבכיר במשא-זמתן שנערך לפני הסכמי-הקריה ולקראת הסדר אפשרי עם הסורים? באיזו מידה מסוגל הממסד המדיני והבטחוני להיערך לאפשרות של התנגדות מצד יהודים, אלימה או פסיבית, לפניו-יישובים ביהודה-זשומרון וברמת-הגולן? האם צה"ל, כגוף בעל צביון מיליציוני, בנוי למלויה של משימה זאת? העדרותן של התייחסויות לשאלות מסוג זה (שלא באשמת המחבר, שמעולם לא התיימר להיות מגיד-עיתידות) מאיימת לסכן את אורך חייו של החיבור על המדף.

(ב) סכנה דומה מרחפת על כמה מהחלקים התיאוריים של הספר, המתארים

התרחשויות בעלות משמעות בטחונית מיוחדת. תיאורים אלה אינם עשויים מעור אחד: בפרקים הראשונים, העוסקים בתקופה שלפני מלחמת ששת-הימים, ניכר מאמץ להכליל את פרי מחקריהם של כמה מן ההיסטוריונים המסתמכים על החומר הארכיוני שנפתח באחרונה לעיון הציבור. מפורט הוא גם הדיון במבצע של"ג והתפתחותו למלחמת-לבנון, נושא שיניב הקדיש לו את אחד מספריו הקודמים. לעומת אלה, כמה מהתיאורים האחרים מעמיקים הרבה פחות – גם כאשר המדובר באירועים המאשרים, ככל הנראה, את טיעונו הבסיסיים של הספר כולו.

נציין שתי דוגמאות: האחת, מלחמת-ההתשה נגד מצרים (1968-1970); במהלכה פותחה, ככל הנראה, בישראל דוקטרינה חדשה לגבי השימוש בחיל-האוויר כ"מכפיל עוצמה" וכתמרור דיפלומטי – גם נגד ברית-המועצות. הדוגמה השנייה היא האינתיפאדה; במהלכה הודגמו הבעיות המיוחדות של ישראל, ושל צה"ל בפרט, בהתמודדות עם מה שהספרות התיאורטית מכנה "מלחמה קטנה". יניב מכיר, כמובן, בחשיבותם של שני מאורעות אלה (ומעידות על כך הערותיו בעמ' 255-258, 445-448) – אולם גם הוא חש, כנראה, בדלות המקורות שעמדו לרשותו. כתוצאה מכך הוא נשען, בחלקים אלה של הספר, על תחושותיו האישיות (או אולי על מידע שקיבל ממקורות מהימנים, שהיו מעוניינים שלא להיחשף לעת עתה). ניתן להניח כי בעתיד יהיו חוקרים אחרים, שיהיו מעוניינים להשלים את התמונה.

(ג) לבסוף, הערה לגבי היקף הנושאים הכלולים בספר. כאמור, יניב מתמקד בעיצוב מדיניות הביטחון בדרג העליון ביותר ובהשפעות המגוונות על תהליך זה. ברמה זאת, מצטיין הניתוח ברוחב יריעתו.

תפקיד בולט – ואולי אף מכריע – בעיצוב רכיבים אורחיים רבים: החל מתרבות ומונחי לשון – וכלה במבנה הכלכלי, (זו). האם צה"ל "חכם וקטן" יהיה פחות (או יותר) רגיש לשסעים חברתיים, כמו למשל בנוגע לפינוי יישובים יהודיים ביהודה ושומרון? העדר התייחסות לסוגיות מסוג זה ב"פוליטיקה ואסטרטגיה" גורע ממידת יעילותו של הספר כ"מורה-דרך" לנבוכים בסבך הנושא בכללותו.

קיימים סימנים לכך שאבנר ניב אכן התכוון להתמקד הרבה יותר בקשרים ההדדיים בין צה"ל לבין החברה הישראלית – ולנתח לעומק את השלכותיהם האסטרטגיות האפשריות. ב-1991 אירגן יניב כנס בינלאומי בנושא "ביטחון לאומי ודמוקרטיה" באוניברסיטת חיפה, אשר בה כיהן כפרופסור ליחסים-בינלאומיים וללימודי ביטחון בחוג למדעי-המדינה. הוא גם הספיק לחבר הקדמה מפורטת ומעניינת לספר שערך, ואשר כלל מבחר מן ההרצאות שהתייחסו למקרה הישראלי (Avner Yaniv (ed.), *National Security and Democracy in Israel*, Lynne Rienner, Boulder, Colorado, 1993). יש לקוות כי ייצא מו"ל שיפרסם גירסא עברית של ספר אחרון זה, המוסיף נדבך חשוב להבנת כמה מהנושאים הנחקרים ב"פוליטיקה ואסטרטגיה בישראל". צירופם של שני החיבורים ממחיש את כשרונותיו של יניב המנוח – ואת גודל תרומתו להעלאת רמת הדיון הציבורי בענייני חוץ וביטחון בכללותם.

שהראו כמה וכמה מחקרים (של דן הורוביץ המנוח, של משה לסק ושל ברוך קימרלינג), במשך תקופה ארוכה מילא המגזר הצבאי בהתיישבות, במתן שירותי חינוך לאוכלוסיות של טעונוי-טיפוח, ובקליטת עלייה. מאז המחצית השנייה של שנות השמונים, נראה כי חל צימצום ניכר במידת רצונו של צה"ל לשאת בעול זה; במקביל, ירדה גם רמת הציפיות של הציבור הישראלי לגבי השתתפותה ומעורבותה של המערכת הצבאית בתחומים אלה. האם תהליכים אלה מבשרים בהכרח שינוי בדימוי ה"מיליטאריסטי", שמחקרים מסויימים הדביקו לחברה הישראלית? ואם כן – מה עשויה להיות השפעת המשכו של תהליך זה על עיצוב תורת הביטחון הלאומי, שיניב התאמץ לתאר ולסקור?

שאלות מסוג זה מקבלות משנה-תוקף, עם השינויים החלים בהרכבו ובצביונו של המגזר הצבאי הישראלי עצמו. זה כמה שנים, מדובר על יצירת צה"ל "קטן וחכם" יותר. בין ההשלכות הרבות של מגמה זאת, יש כמה שהן רלוואנטיות לענייננו: הנטיות (שכבר קיימות) ליישם מידה רבה יותר של סלקטיוויות בקרב מחוייבי גיוס החובה, להקטין את עומס שירות המילואים, ולשפר את התמריצים החומריים המוצעים לחיילי הקבע. מותר להניח שתהליכים אלה יולידו – בסופר-של-דבר – צה"ל אחר, שונה מזה שהיה קיים בתקופה הנסקרת בספרו של יניב. לא יהיה זה "צבא העם" אלא צבא "פרופסיונאלי". מה הוא סוג ההתנהגות הפוליטית, שניתן לצפות לה מצבא כזה? האם מידת השפעתו על הדרג המדיני תגדל או תקטן? (דרך-אגב: הספרות התיאורטית אינה מספקת תשובה חדר-משמעית לשאלה

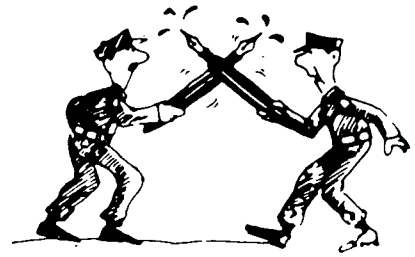
מאלפות במיוחד הן הערותיו על טיב היחסים ההדדיים בין הדרגים המדיניים והצבאיים הבכירים (ראו, למשל, הדיווח על תקופת בן-גוריון, עמ' 197) וכן הדגשתו את השפעתם של הלכידות הציבוריים על מידת חופש-התימרון האסטרטגי של קברניטי המדינה (ובמיוחד לאחר מלחמת יום-הכיפורים ובתקופת מלחמת-לבנון והאינתיפאדה). הדיונים בנושאים אלה תורמים תרומה משמעותית – לא רק להבנת המקרה הישראלי הספציפי, אלא גם לניתוח יותר כללי של יתרונותיו ומגרעותיו של ממשל דמוקרטי בתנאי מצור ממושכים.

מאידך-גיסא, נשאר עדיין תחום אחד שלגביו עשוי הקורא לבקש מידע נוסף. יניב נמנע מדיון בהשפעת "המצב" (לצורותיו) על אופי החברה הישראלית – ובדרכי ההתמודדות של רבדים שונים בציבור עם מצב זה. רק בהקדמה לספר מציינ המחבר את טישטוש הגבולות, בישראל, "בין מיליטאריזציה של החברה האזרחית ובין איזרוח של מערכת הביטחון" (עמ' 23). אולם, נושא זה כמעט נשכח לאחר-מכן – מלבד איזכורים בודדים, ומפוזרים, לגבי הסטאטוס החברתי המשתנה של צה"ל ודימויו הציבורי (עמ' 268, 353).

כתוצאה מחסר זה, נוצר רושם של השפעות חד-כיווניות בתוך המשוואה הפוליטי-אסטרטגית אשר עומדת ביסוד ספרו של יניב. רושם זה מוטעה ומטעה: כשם שהמדיניות הבטחונית הישראלית היתה מושפעת (בין היתר) משיקולים ציבוריים, חברתיים ומפלגתיים – כך היא גם השפיעה על אורח-החיים במדינה. כפי

ספרא וסייפא

קצינים חייבים לקרוא

הסיבות לתופעה זו רבות, ואציג כאן את העיקריות שבהן:

א. טלוויזיה, מחשב ועיתונות – היום, בעידן התקשורת המודרנית, ילדים גדלים תוך שהם צופים שעות רבות בטלוויזיה, ומפעילים את דמיונם פחות ופחות, כיוון שהם רואים בטלוויזיה מה שמצאו פעם בספר טוב. כל ילד, הקורא את טרזן מלך הג'ונגל, מדמיין לעצמו את טרזן אחרת. אולם, כאשר רואים ילדים את טרזן בטלוויזיה, זו כבר דמות אחת, הזוהה לכולם. הצפייה בטלוויזיה קלה, ואינה דורשת מאמץ אינטלקטואלי, הנדרש ממי שקורא ספר טוב. תחום נוסף, התופס את מקום הקריאה, הוא המחשב. ילדים נוטים לשבת שעות מול מסך המחשב, ואינם קוראים ספרים.

כתוצאה מכך יכולת קריאתם מתנוונת והנוער מתקשה לקרוא ספרות ארוכה ומורכבת, ומעדיף לקרוא עיתונות, המורכבת מקטעים קצרים ומהרבה תמונות.

ב. תדמית – בצה"ל, עד לדרגות הבכירות, אין קצינים מנסים לטפח את תדמית האינטלקטואל. קצינים בצה"ל אינם מרבים לקרוא ולכתוב בנושאים צבאיים, ואין בצה"ל דרשיה אקדמי על נושאים צבאיים אקטואליים. קצינים רבים מעדיפים תדמית של קשוח ושל איש שטח על פני תדמית של אינטלקטואל. לעתים קרובות יש נטייה ברורה להעדיף פשטנות על פני הגות צבאית. במשרדים של קצינים בכירים תמצאו ספרייה דלה ביותר, שרובה מורכבת מספרים, שקיבל הקצין במהלך שירותו הצבאי. לא תמצאו אצל קצינים

קצינים בצה"ל, אנחנו עסוקים בפעילות אינטנסיווית משך רוב שעות היממה. קצין בצה"ל מקדיש את מרב זמנו לעבודה, במשרד, או בשטח, באימונים, או בפעילות מבצעית.

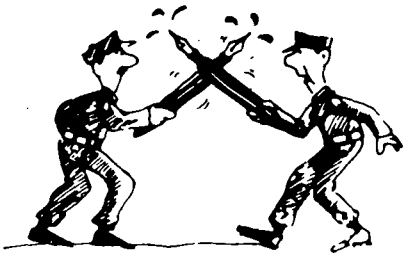
לרובנו יש פרקי זמן ניכרים במשך שעות היום, שבהם אנו פנויים מעבודה. את פרקי הזמן הללו אנו, מעדיפים להעביר בשיחות בטלות, או ב"עיון מעמיק" בכל דפי העיתון, ובייחוד במדורי הספורט.

לעתים רחוקות תמצא תרבות של קריאת ספרים אצל חיילי צה"ל ובקרב קציניו – תרבות, הכוללת החלפת ספר בספרייה לאחר התלבטות, קריאה מעמיקה של הספר והחלפת דעות עם עמית על תוכנו.

קריאה אינה חלק מתרבות הפיקוד של צה"ל, וקצינים אינם מרבים לקרוא ולכתוב – מלבד מסמכים פורמליים. לא תמצא כמעט שום דיון על נושא, שבו מביאים ציטוטים מספרות מקצועית, ובקושי תיתקל בספרות יפה בבסיסי צה"ל.

רס"ן נעם*

* עובד מעבודה, שכתב בהיותו חניך בתכנית "ברק" במכללה הבינ-זרועית לפיקוד ולמטה.

כתבים, וערך ניסיונם לא יסולא בפז. בקריאה של ספרות זו ובהקמת ספרייה אישית, מפתח הקצין יכולת לזהות מצבים קשים בשדה הקרב, ולפעול לפי ניסיון מצטבר, אך לא ניסיונר-שלו. לדוגמה; מי שקרא פעם על מכת-הנגד של מאנשטיין נגד הרוסים בשנת 1943, יזכור לעולם כיצד ליישם זאת בהגנה.

המקצוע הצבאי מושתת על עקרונות ועל כללים, שבסיסם הנו ההגות הצבאית. אף איש צבא אינו יכול להיות בעל מקצוע, בלי שיידע את עיקרי תורתם של קלאוזוביץ, של לידל הארט, של ז'ומיני ושל אחרים. בספרייתו האישית חייב הקצין להחזיק כתבים של הוגים צבאיים, ולפני כל פעולה צבאית עליו להתחיל מהיסוד, מהתיאוריה, ורק אחר-כך לרדת לתכנון המעשי.

ארץ-ישראל הנה גזרה ייחודית בעולם. בעיותיה האסטרטגיות, בעיותיה המערכתיות ובעיותיה הטקטיות לא השתנו מהותית משך השנים. לדוגמה, כבר במבצע "חורב" במלחמת הקוממיות כבשה חטיבת הנגב את אברעגילה. המקום נכבש שוב במבצע סיני ובמלחמת ששת הימים; יש, אם כן, סיכוי, שנצטרך לכובשו שוב.

אנו, קציני צה"ל, חייבים להבין דרך הספרות את היסודות המקצועיים, שעליהם הוקם צה"ל, את מבנה הפלמ"ח ואת רוחו. כך, אנו חייבים לקרוא את הספר **אנשי פאנפילוב**, שהיה סמל, שעליו חינוכו לוחמים בפלמ"ח, ולהבינו.

אנו חייבים לקרוא ספרים על מלחמות ישראל, על בניין הכוח של צה"ל ובמקרים רבים לחזור אל המקורות של צה"ל, שהיו מושתתים על הפר"ש ועל הארגון של הצבא הבריטי. כל מ"מ חייב לקרוא את הספר **מחלקת הרובאים**; כל מ"פ - את הספר **פלוגה ד'**; כל שריינר וכל מט"ק חייב לקרוא את עז 77, וכל טייס - את **לך שמים לך**

את יכולת הבעתו, ויפתח את דמיונו; אם יקרא ספרי לימוד, ריאליים או הומניים, ירחיב את ידיעותיו. אם יקרא בשפות זרות, גם ישפר את ידיעתו בשפות הזרות, ויתרגל אותה.

קריאה עוזרת לקצין להירגע, לשכוח לזמן-מה את דאגותיו, ולהפליג לעולמות אחרים. הספרות עוזרת לנו לראות את שעובר עלינו באופן ריאלי, וללמוד מניסיון של קצינים אחרים, שהיו נתונים במצבים דומים לשלנו.

קריאה משפרת את הדמיון. דמיון יצירתי הנו אחד הכלים החשובים במצביאות. בעזרת דמיון יצירתי מתמודד המצביא עם אויביו, ומצליח להפתיעם, ולהביסם.

קריאה ושיחה מעמיקה על ספרים, כפעילות יזומה ביחידה, הנן דרכים בדוקות להעלות את הרמה - המקצועית והאינטלקטואלית - של הקצינים. המפקד חייב לדרוש מכפיפיו להתמודד אינטלקטואלית - כאימון חשוב לקראת מלחמה.

ללכת אל הספרות

עלינו לשים דגש על קריאה של ספרות צבאית מקצועית; יש לפתח הרגל של "הליכה אל הספרות" - במקרה של חוסר ידיעה, או לשם לימוד והשוואה. יש סיבות רבות מדוע חייב כל אחד מאתנו, קציני צה"ל, להחזיק ספרייה צבאית גדולה, וללמוד להשתמש בה בעבודתנו.

בעזרת ספרייה מקצועית אנו מגדילים את אוצר הידע שלנו, ומספחים לעצמנו חלק מן הניסיון של מצביאים גדולים לאורך ההיסטוריה, מאלכסנדר מוקדון עד נפוליאון, מרומל עד שווארצקופף. כל גדולי המצביאים בהיסטוריה השאירו אחריהם

בכירים ספריות מקצועיות, המשמשות אותם בעבודתם, כמו אצל רופאים, אצל עורכי-דין ואצל כל אנשי מקצוע אקדמאים אחרים.

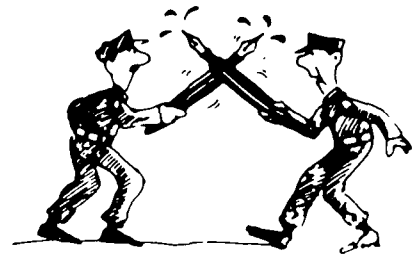
קצינים רבים בצה"ל מתייחסים להשכלה אקדמית כאל הכרח, כאמצעי לקידום בדרגות, ולא כאל אמצעי לפיתוח יכולתם האינטלקטואלית ולשיפור מקצועיותם.

ג. העדר אקדמיה צבאית - בעולם האקדמי, קריאה וכתובה הן חלק עיקרי של הגורמים לקידומו של אדם. בצה"ל אין תרבות אקדמית, ובולט חסרונה של אקדמיה צבאית חזקה. אמנם, קצינים יוצאים ללימודים אקדמיים, אבל אינם מחויבים ללמוד מקצוע צבאי. האקדמיה הצבאית בצה"ל חלשה ואינה משפיעה על המערכת. אין הקצין נמדד לפי כישוריו האינטלקטואליים ולפי ידיעתו את המקצוע הצבאי, אלא במערכת אחרת של מדדים. לקצין, שסיים בהצלחה את לימודי המקצוע בפר"ם-ברק, אין יתרון - בעת תחרות על תפקידים - מול קצין חסר השכלה צבאית פורמלית.

מדוע חייבים קצינים לקרוא?

ספרים הם הדרך הטובה ביותר להעברת מידע תוך הפעלת הדמיון והמחשבה. לקריאת ספר אין נדרשים תנאים מיוחדים, אלא רק רצון ועניין. אפשר לקרוא ספרים באימון, בקו, בשדה, או במשרד.

בקריאתו משפר הקצין את ידיעותיו ואת יכולתו האינטלקטואלית בתחומים רבים. אם יתרכז בקריאת ספרות צבאית מקצועית, ישפר את יכולתו המקצועית, וילמד מניסיון של אחרים. אם יתרכז בספרות יפה, ישפר

סיכום

צה"ל חייב להשקיע בפיתוח תרבות של קריאה ושל הסתמכות על הכתוב אצל מפקדיו, ופעולה זו חייבת להיעשות בתחום האקדמי, ביצירת תרבות של קריאה ושל כתיבה אצל קצינים ובעידוד המפקדים להחזיק ספרייה אישית – דבר, שיהפוך מודל לחיקוי.

כל מ"מ חדש, המגיע לגדוד, שיראה במשרד המג"ד ספרייה מקצועית מקיפה, ויבחין החל מהדיון הראשון, שבו ישתתף, כי יש ערך למלה הכתובה, ישנה את הרגליו, ויתחיל לקרוא בעצמו – כאשר ייתקל בבעיות, או על-מנת לרכוש דעת. אם נשכיל לסגל לעצמנו תרבות של "צבא הספר", יהיה הדבר מכפיל עוצמה לצה"ל בבניין הכוח ובמלחמה.

כיום, כפי שהיו תקפים לפני 2000 שנה. באמצעות ההיסטוריה הצבאית ניתן ללמוד דוגמאות מכל סוגי המלחמות בכל הארצות – ולדעת על תוצאותיהן הטאקטיות, האסטרטגיות והמדיניות.

קצין חייב להחזיק בספרייתו האישית ספרות יפה, שתקל עליו להירגע בשעות לחץ, ותרענן את נפשו. תחום הספרות היפה הנו אישי, וצריך להיות מורכב מאותם ספרים, שאדם תמיד שמח לחזור אליהם. אני הייתי מחזיק שם ספרים של דיימון רניון, של עמוס עוז, של א"ב יהושע וספרות מתח מאגתה כריסטי ועד בתיא גור.

מרכיב חשוב בספרייה של כל קצין הוא מילונים, העוזרים לקצין לנסח בבהירות את פקודותיו, ויעזרו לו לשפר את השפה, שבה הוא מדבר אל חייליו. כך, יוכל להעלות את רמתו האישית, ולפתח מנהיגות.

ארץ. וזו רק רשימה קצרה של דוגמאות. סוג חשוב ביותר של ספרות מקצועית הנו ספרים, שכתבו קצינים מצבאות ערב שלחמו נגד ישראל. רק כך נוכל ללמוד כיצד תופסים אויבינו את צה"ל, על יתרונותיו ועל חולשותיו. למשל, ספרו של שאזלי, הרמטכ"ל המצרי במלחמת יום הכיפורים, חציית התעלה, הנו חובה לכל קצין צה"ל, הרוצה להבין את שורשי ההצלחה המצרית ואת כישלון צה"ל בחזית הדרום.

היסטוריה צבאית הינה הידע המצטבר בתחום הזה. כאן יכולים ללמוד על ההתפתחות הצבאית ועל התפתחות כלי הנשק. באמצעות ההיסטוריה הצבאית ניתן ללמוד, כי עקרונות המלחמה כמעט שלא השתנו לאורך ההיסטוריה – והם תקפים

רח' דוד אלעזר 3
הקריה ת"א

ספריית המטכ"ל ע"ש
רא"ל חיים לסקוב ז"ל

ספרים חדשים בספריית המטכ"ל

בעקבות מלחמת המפרץ, הוא סוקר את תולדות יחסי הגומלין בין הטלוויזיה והמלחמות; יריעת הספר מקיפה את מערכת היחסים הזו, בארצות הברית, מאז מלחמת העולם השנייה. מלחמת וייטנאם זוכה לתואר "המלחמה הטלוויזיונית הראשונה" ומלחמת המפרץ נחשבת כגולת הכותרת בנושא סקירה טלוויזיונית של מלחמה.

המחבר מתייחס במיוחד ל"שיווקה" של המלחמה, ושיווקם של המתחים הפוליטיים מדיניים, באמצעות הטלוויזיה.

Kellner, Douglas

The Persian Gulf TV War

Boulder, Colo., Westview Press, 1992
(G10829)

הספר הינו בבחינת ביקורת חברתית פוליטית על מקומם של אמצעי התקשורת, והשפעתם על דעת הקהל.

המחבר מראה כיצד הטלוויזיה שימשה את הנשיא בוש, בנאווא להגדיר את מדיניות המלחמה שלו לקראת "מיבצע סופת מדבר" נגד עיראק ב-1991. ברבזמן, הטלוויזיה בארצות הברית השתיקה את כל אותם גורמים אנטי-מלחמתיים שלא קיבלו את אותו הכיסוי התקשורתי שממנו נהנה הממשלת.

המחבר הינו פרופ' לפילוסופיה

באוניברסיטת Texas-Austin.

הפעם נוגע המחבר בקרבות אל-עלמיין, נורמאנדי, ובקרב הבלטיה. כמרכן יש תיאור מפורט של כניעת גרמניה.

שני הספרים מתארים את מונגטומרי בשדה הקרב, ואת דרכו לקבל החלטות – נוכח מתחים ואינטרסים פוליטיים, שנרקמו בין האנגלים והאמריקאים והקנאדים.

British Official History of World War I

Published jointly by the Imperial War Museum and the Battery Press
(S 44)

שבעה כרכים מתוך סדרת ההיסטוריה הרשמית הבריטית על מלחמת העולם הראשונה.

הספרים סוקרים את הקרבות בצרפת ובבלגיה בין 1917 ו-1918; הקרבות בגאליפולי וסביבותיה; הקרבות באפריקה המזרחית. כך אחד מוקדש ללוגיסטיקה. הניתוחים ברורים מאוד, ומלווים במפות מפורטות.

Cummings, Bruce

War and Television

London, Verso, 1992
(G12783)

ברוס קאמינגס הינו פרופסור ב"East Asia and International History" באוניברסיטת שיקאגו. הוא לקח חלק פעיל בהכנת סרטים דוקומנטאריים, ביניהם Korea: The Unknown War עבור ה"Thames Television בלונדון.

Montgomery, David Horne, Alistair

Monty: The Lonely Leader 1944-1945

New-York, Harper Collins, 1994
(G12832)

Hamilton, Nigel

Monty: The Battles of Field Marshal Bernard Montgomery

New-York, Random House, 1994
(G12831)

שני ספרים חדשים על המרשאל מונטגומרי, שהיתוספו לאוסף הקיים בספרייה על מצביא זה.

הספר הראשון מתרכז בשנים עשר החודשים האחרונים של מלחמת העולם השנייה: החל מהפלישה לנורמאנדי (ביוני 1944), ועד כניעתה של גרמניה. הסופרים הלכו בעקבותיו של מונטגומרי באירופה, ועצרו בכל מקום שם מיקם המצביא את מטה המלחמה שלו; הם חקרו אנשים שנלחמו תחת פיקודו, ועברו על זכרונות וקטעי יומנים אשר עדיין לא ראו אור.

בנו, המחבר השותף של הספר, נתן את הסכמתו למתיחת ביקורת על אביו ועל דרך קבלת החלטותיו – ואפילו על ניצחונותיו.

הספר השני הינו ריכוז של הביוגרפיה של מונטגומרי; מדובר בשלושה כרכים, שיצאו לאור בשנות ה-80. במלאת 50 שנה לפלישת צבאות בנות הברית לנורמאנדי, החליט המחבר להוציא מהדורה מרוכזת של הטרילוגיה.

Leonhard. bert R
The Art of Maneuver: Maneuver — Warfare Theory and Air Land Battle

Noavato CA, Presidio, 1991
(G12444)

Fighting by Minutes: Time And The Art of War

Westport, Cn., Praeger, 1994
(G12829)

שני ספרים המתייחסים לתורת המלחמה, ומשלימים זה את זה.

הספר הראשון דן באומנות התימרון בקרב המשולב. הוא סוקר קרבות לאורך ההיסטוריה, ומנתח את השמוש הנכון באמנות התימרון.

לאחר דיון תיאורטי באמנות התימרון, מתמקד הספר ביישום התיאוריה בקרב המשולב; הוא מביא כדוגמה את פלישת ארצות-הברית לפנאמה — משום שלדעתו, המלחמות העתידיות יהיו בבחינת "סיכסוכים מעוטי-עוצמה" בלבד.

הספר השני דן במושג הזמן בקרב. המחבר מתייחס אל הזמן כאל המימד הרביעי, המיתוסף אל שלושת מימדי המרחב: אורך, רוחב וגובה.

לדעתו, בקרב — ובמיוחד בקרב העתידי — הזמן הינו בעל חשיבות מירבית. באופן מסורתי מתכננים את הקרבות, ראשית, במושגים של מרחב. ואילו לטענתו, יש להתייחס ראשית למושג הזמן.

לאור מושג הזמן מנתח לאונרד את אופן קבלת ההחלטות, השימוש בנשק, הלוגיסטיקה וההחלטות הטאקטיות. לבסוף הוא מראה, כיצד מנהיגים דגולים ניצחו בקרבות רק משום שידעו להקדיש את החשיבות הדרושה למושג הזמן.

Richards, Denis et al.
British Royal Air Force 1939-1945

London, HMSO, 1993
Vol. 1: The Fight at Odds
Vol. 2: The Fight Avials
Vol. 3: The Fight is Won
(G12786)

מיבצעיו של חיל-האוויר המלכותי הבריטי במלחמת-העולם השנייה נסקרים על-פי הכרונולוגיה על-פי זירות קרב, בליווי מפות ותמונות.

Conramine, Hilippe et al.
Histoire Militaire de la France

Paris, Press Universitaire de Frane, 1992

Vol. 1: des origines a 1815

Vol. 2: de 1715 a 1871

Vol. 3: de 1871 a 1940

Vol. 4: de 1940 a 1991

(G12409)

מחקר רחב-יריעה על ההיסטוריה הצבאית של צרפת, המתחיל במאה ה-5 — וסוקר את כל הקרבות והמלחמות שבהם נלחם העם הצרפתי, ומאוחר יותר צבא צרפת. הסקירות כוללות ניתוח הקרבות ואמצעי-הלחימה, ומלוות במפות ובתמונות.

Wasburn, Philo C.
Broadcasting Propaganda: International Radio Broadcasting and the Construction of Political Reality

Westport Conn., Praeger, 1992
(G12801)

כיום, אף אחד לא מטיל ספק: שידורי הרדיו הבינלאומיים הם גורם מרכזי בעיצוב הבנת המדיניות הלאומית והבינלאומית.

המחבר מראה, כיצד מדינות משתמשות ברדיו כדי למקם עצמן בזירה הפוליטית הבינלאומית.

הספר פותח בתיאור ההיסטוריה של שידורי הרדיו הבינלאומיים ומקומם בסקירת מלחמות ומהפכות.

הפרק השלישי מגדיר את התיאוריה של השפעת השידורים מבחינה חברתית ומדינית — ומבחינת עיצוב המדיניות הבינלאומית.

הפרקים האחרים מציגים אירועים אמפיריים של שידורים בינלאומיים: ניתוח שידורי ה"Voice of America" ורדיו מוסקווה לעולם השלישי בסוף המלחמה הקרה; שידורי רדיו דרום אפריקה נגד פרופגנדה. בסוף הספר מציג המחבר היראהורים לגבי עתיד עיצוב המדיניות הבינלאומית על-ידי שידורי רדיו.

ISSN 0464-2147
ISSN 0464-2147

